

JOURNALISMIKRIITIKIN VUOSIKIRJA

2010

KATARINA KYRÖLÄ (TOIM.)

JOURNALISMIKRITIIKIN VUOSIKIRJA 2010

MEDIA & VIESTINTÄ 1/2010

Katariina Kyrölä (toim.)

Journalismin tutkimusyksikkö

Journalismikritiikin vuosikirja 2010

Vastaava toimittaja:

Katariina Kyrölä
katariina.kyrola@utu.fi

Toimituskunta:

Auli Harju, tutkija, Journalismin tutkimusyksikkö, Tampereen yliopisto
Kari Heino, tutkija, toimittaja, Satakunnan Kanssa
Laura Juntunen, tutkija, viestinnän laitos, Helsingin yliopisto
Ville Kumpu, tutkija, Journalismin tutkimusyksikkö, Tampereen yliopisto
Harri Palmolahti, toimittaja, Yleisradio, Helsinki
Reeta Pöyhtäri, tutkija, Journalismin tutkimusyksikkö, Tampereen yliopisto
Hanna Rajalahti, journalistiikan vierailuprofessori, Tampereen yliopisto
Esa Reunanen, erikoistutkija, Journalismin tutkimusyksikkö, Tampereen yliopisto
Leena Ripatti-Torniainen, tutkija, journalistiikka, Jyväskylän yliopisto
Satu Seppä, suunnittelija, Journalismin tutkimusyksikkö, Tampereen yliopisto

Taitto: Jaakko Kahala

Media & viestintä 1/2010

33. vuosikerta
ISSN 0357-8070
<http://www.mediaviestinta.fi/>

Päätoimittaja:

Heikki Heikkilä

Toimitussihteeri:

Ville Kumpu
03-3551 8963
33014 Tampereen yliopisto
ville.kumpu@uta.fi

Tammerprint Oy

ISBN 978-951-44-8029-4 (painettu)

Vuosikirja verkossa:

ISBN 978-951-44-8030-0 (pdf)
<http://tampub.uta.fi/tiedotusoppi/978-951-44-8030-0.pdf>

Tilaukset:

Journalismin tutkimusyksikkö
tiina.k.tuomainen@uta.fi
040-190 4130

Nordicom

nordicom@uta.fi
03-3551 7045

Kannen kuva: Martti Kainulainen / Lehtikuva

Journalismikritiikin vuosikirja 2010

Media & viestintä 1/2010

Katariina Kyrölä:	Halki, poikki ja pinoon	4–7
Toimituskunta:	Vuoden 2009 journalismipalkinnot	8–10
	VAALIRAHAKOHU	11
Kari Heino:	Laitonta tai ainakin moraalitonta – vaalirahaepisodi puhutti oikeasta ja väärästä	12–15
Kirsi Skön:	Kaksi vuotta vaalirahakohua – mitä jäi käteen?	16–21
Jaana Siljamäki ja Hanna Autio:	Mitä ei mielipideuutisoinnissa kerrottu: vaalirahakohu mediassa pitkäaikaistyöttömien silmin	22–29
	JULKISUUS, YKSITYISYYS JA SANANVAPAAUS	30
Riku Neuvonen:	Median, tuomioistuinten vai poliitikkojen sananvapaus?	31–39
Sanna Lahovaara:	Yksityisyyden suoja – pelkkää sanahelinää?	40–41
Heikki Kuutti:	Kuinka julkista on julkinen tieto?	42–49
	MAA- JA MAAHANMUUTTO-OTTELUITA	50
Markus Mattlar:	Retoriikkaa ja rikostutkintoja – maahanmuuttokriitikko Jussi Halla-aho marginalisoitui häiriköksi	51–58
Suvi Keskinen:	<i>Kommentti: Maahanmuuttokeskustelu ei ole yhden miehen varassa</i>	59–62
Jukka Pietiläinen:	Huoltajuuskiistasta lehtien maaottelu	63–68
	TALOUSKRIISI	69
Anna Simola:	Paniikinappuloita ei tarvita – talousjournalismi heräsi myöhään finanssikriisin riskeihin	70–78
Pauliina Toivanen:	Selvittikö talousjournalismi finanssisotkun?	79–82
	SIKAINFLUENSSA	83
Jukka-Pekka Puro:	Biovallan kätyrit? Lehdistö biopoliittisena toimijana sikainfluenssaepidemiassa	84–91
Ulla Järvi:	Sikamainen pandemia – sosiaalisen median voima yllätti	92–98
	UUTISIA JA ”UUTISIA”	99
Kari A. Hintikka:	Verkkovoima uutistuotannon muotona – sikainfluenssa ja Iranin levottomuudet internetissä	100–108
Anssi Männistö:	Missä viipyvät vaikuttavat verkkovideot?	109–111
Sanna Kivimäki:	Synnynnäiset alamaiset ja muita tiedeuutisia	112–116
Erkki Kauhanen:	<i>Kommentti: Internet meni jo ohi</i>	117–118
Annamari Huovinen:	Kunnon kalajuttu – EU-huhu-uutisen harharetket	119–126
Maarit Jaakkola:	Uutisia taiteesta – vaikka väkisin? Katsaus kulttuurijournalismin kriisikeskusteluun	127–132
	SUOMALAINEN MASKULIINISUUS	133
Laura Saarenmaa:	Kuningaskotkan kosteat kisareissut – miesurheilijat ja alkoholi mediassa	134–141
Leena-Maija Rossi:	”Mies” ei ole pronomini – vaikka siltä saattaa näyttää	142–148
Eija Poteri:	Journalismin kirjat ja artikkelit 2009	149–151

Halki, poikki ja pinoon

Journalismikritiikin vuosikirja 2010 alkaa konkreettisesti lautakasan takaa. Kuluneen vuoden 2009 todennäköisesti puiduin kotimainen puheenaihe, vaalirahasotku, kiinnittää huomion journalismin etiikkaan ja muutosvoimaan – hyvässä ja pahassa.

Journalistien keskuudessa tuntuu vallitsevan yhteisymmärrys siitä, että vaalirahoituksen moninaisten yhteyksien paljastaminen on palauttanut sen kirkasotsaisuuden, jonka tulisi kuulua journalistiseen vallankäytön valvomiseen. Viihteellistyminen, verkkoistuminen, toimitusten taloustilanteen kiristyminen – kaikista näistä huolenaiheista huolimatta 2009 oli journalismin kunnianpalautuksen vuosi.

Avoimia kysymyksiä on kuitenkin jäänyt. Tärkein niistä kuuluu: nyt kun valtaapitävien salailuja ja ”unohduksia” ravistellaan, ravistellaanko varmasti niin kovin, että piilotetut vallankäytön tavat murtuvat? On aina mahdollista, että kansalaiset ja journalismi kyllästyvät kokuun, ja sitten porskutetaan eteenpäin kuten ennenkin.

Eräs asia, josta on puhuttu toistaiseksi varsin vähän, on vaalirahasotkun sukupuolittunut ulottuvuus. Hyvä veli -verkostoja, joita vaalirahoituskuvioiden kaivelu on tuonut julkisuuteen, ei ole nimetty veliverkostoiksi suotta. Se, että myös joidenkin naispoliitikkojen vaalirahoissa on hämäriä piirteitä, vain osoittaa, että johtoasemaan kuuluva miestäpaisuuden odotus on vahva. Tietynlainen ylimielinen saunasopimusmaskuliinisuus asettuu ihanteeksi.

Ei riitä, että journalistit tuovat laittomuuksia julkisuuteen ja ihmisiä eroaa luottamustehtävistä, väheksymättä toki näiden asioiden merkittävyyttä. Mutta ongelmaan kuin ongelmaan ehdotetaan nykyisin ratkaisuksi lain tai ohjeiden, kuten Journalistin ohjeiden, muuttamista ilman, että taustalla olevia kulttuurisia arvoja ruoditaan kunnolla. Lait ja säännöt luovat illuusiota tilanteen hallinnasta. Toisaalta niiden tulkinta on aina ihmisten käsissä, kuten Julkisen sanan neuvoston sisäiset erimielisyydet ja kiistellyt päätökset viime vuonna osoittavat. Keskustelu journalismin etiikasta pysyy pinnallisena, jos journalismissa ei pureuduta laittomuuksien lisäksi niiden taustalla toimiviin arvoihin ja oleuksiin.

Journalismin etiikan ja muutosvoiman teemat toistuvat toistuvat läpi Journalismikritiikin vuosikirjan, johon on koottu kriittisiä analyysyjä journalismin suoriutumuksesta vuonna 2009. Vuosikirja on myös Media & viestintä -lehden numero 1/2010.

Vuoden puinnin avaa toimituskunnan palkintojenjako, joka juhlistaa muutamia vuoden puheenaiheita ja aiheettomia puheita mediassa. Siitä päästään uutisvuoden kovaan ytimeen: vaalirahakohuun. Kari Heino kiinnittää huomion toimittajien epämääräisyyteen puhuttaessa poliitikkojen moraalittomuudesta. Kirsi Skön luo katsauksen kohuun sen keskiössä olleena toimittajana ja kysyy, mitä oikeastaan ”jo tiedettiin” ja mitä jäi käteen. Jaana Siljamäki ja Hanna Autio tarkastelevat pitkäaikaistyöttömien ajatuksia kohusta sekä erittelevät tunteita ja ristiriitaisia näkemyksiä, jotka jäävät helposti pimentoon mielipidemittauksia painottavassa uutisoinnissa.

Teemaotsikon Julkisuus, yksityisyys ja sananvapaus alla pohditaan, mikä pääsee tai joutuu julkisuuteen ja millä ehdoin. Kysymys konkretisoitui viime vuonna muun muassa Yle TV2:n Silminnäki-ohjelman lautakasajupakassa ja 7 päivää -lehden julkaisemassa tunnettua muusikkoa koskeneessa lapsipornoepäilyssä. Molemmat tapaukset päättyivät arvioitaviksi Julkisen sanan neuvostoon, joka antoi julkaisijoille vapauttavat päätökset.¹

Riku Neuvonen pureutuu teemaan vertailemalla suomalaisten journalistien, oikeuslaitoksen ja lainsäätäjien sekä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ristiriitaisia käsityksiä sananvapaudesta. Sanna Lahovaara puolestaan kysyy lähipiirinsä synkän kokemuksen perusteella, kuuluvatko onnettomuudet tai yksityiset tragediat lainkaan lehtien sivuille. Heikki Kuutti pohtii toteuttamansa julkisuustestin perusteella, kuinka julkisia julkisiksi määrättyt viranomaisaineistot todella ovat.

Keskustelua sananvapaudesta ja julkisuuteen pääsemisestä jatketaan osiossa Maa- ja maahanmuutto-otteluita. Markus Mattlar tarkastelee ”maahanmuuttokriitikko” Jussi Halla-ahoa käsitellyttä lehtikirjoittelua ja kysyy, pitäisikö myös häiriköiksi leimatut ottaa mukaan keskusteluun. Suvi Keskinen kääntää kommentissaan kysymyksen toiseen kulmaan painottaessaan, että maahanmuuttokeskustelu tarvitsee monipuolistamista ja maahanmuuttotaustaisten suomalaisten ääniä. Jukka Pietiläisen artikkeli laventaa me ja muut -asetelmaa Suomen rajojen ulkopuolelle ja arvioi suomalaisten ja venäläisten lehtien ”maaottelua” Anton Salosen huoltajuus- ja kaappauskiistan uutisoinnissa.

Osion tekstien tarjoamat näkökulmat ovat entistäkin ajankohtaisempia nyt, kun keskustelu maahanmuutosta on taas kuohahtanut. Vuoden 2009 viimeisenä päivänä Suomessa pitkään asunut mies, rikostaustainen Kosovon albaani, murhasi ex-naisystävänsä ja neljä muuta ihmistä kauppakeskus Sellossa. Monet vaativat maahanmuutto- ja aselakien kiristystä, kun taas toiset pitävät etnisyyden korostamista rasistisena. Juontuiko silmitön surmateko kulttuurieroista, henkilökohtaisista ongelmista – vai suomalaisen väkivaltakulttuurin liiankin tehok-

kaasta omaksumisesta? Kallistun viimeisen näkökulman puoleen, jota kirjailija Sofi Oksanen surullisen ennakoivasti korosti loppuvuoden kohutussa puheenvuorossaan Tanskan tv:ssä.

Vuoden 2009 kohuista saavat vuosikirjassa osansa myös finanssikriisi ja sikainfluenssa, joista kysytään, voiko journalismi lietsoa tai luoda kriisejä. Anna Simola tarkastelee finanssikriisikirjoittelua vuosina 2007–2009 ja esittää, että kriisin riskeihin Suomen taloudelle havahduttiin journalismissa myöhään. Pauliina Toivanen puolestaan kokoaa talouden ja politiikan asiantuntijoiden näkemyksiä siitä, miten media suoriutui finanssikriisistä. Samoin sikainfluenssaa tarkastellaan sekä itse journalismin että asiantuntija-arvioinnin näkökulmista. Jukka-Pekka Puron mukaan tilannetta tarkkaileva lehtikirjoittelu muuttui vuoden aikana kansalaisia valvovaksi biopoliittiseksi kontrolliksi. Ulla Järvi suhteuttaa sikainfluenssajournalismia sosiaalisessa mediassa esitettyihin tietoihin ja huhuihin sekä terveysalan asiantuntijoiden puheenvuoroihin.

Osiassa Uutisia ja "uutisia" pureudutaan uutistuotannon muutoksiin, rajanvetoihin ja rajatapauksiin. Kari A. Hintikka jatkaa Järven avaamaa tematiikkaa ja vertaa perinteisen uutistuotannon mallin sekä itseohjautuvan verkko-tiedontuotannon onnistumista Iranin levottomuuksien ja sikainfluenssatilanteen raportoinnissa. Anssi Männistö luo katsauksen suomalaisten sanomalehtien verkkovideosivustojen laatuun. Sanna Kivimäki tarkastelee Aamulehden ja Helsingin Sanomien tiedejournalismia ja erittelee, miksi ihmistieteilijä ei jaksa kiinnostua siitä. Erkki Kauhanen ehdottaakin kommentissaan, että syväluotavin ja kiinnostavin tiede ei enää löydy lehdistä vaan verkon resursseista ja kirjoista. Annamari Huovinen jäljittää EU:n kalastusrajoituksista koskevan huhu-uutisen matkan, jonka varrella huhusta vääntyi todeksi uskottu tieto. Maarit Jaakkola ruotii osion lopuksi syitä jälleen virinneen kulttuurijournalismin kriisi-keskustelun taustalla.

Vuosikirja päättyy kahteen artikkeliin, jotka asettavat suurennuslasin alle journalistiset tavat puhua suomalaisesta maskuliinisuudesta. Laura Saarenmaa tarkastelee lehtikirjoittelua mäkihyppääjämiesten alkoholitoilailuista ja niissä konkretisoituvia maskuliinisuuden ihanteita. Leena-Maija Rossi kiinnittää huomion yleistyvään journalistiseen trendiin: sana "hän" korvataan sanalla "mies" tavalla, joka pönkittää mieheyden arvoa, vaikka tekijän sukupuolella ei muuten näyttäisi olevan merkitystä.

Journalismikritiikin vuosikirjan toimittaminen on ollut kollektiivinen puristus, vaikka viime vastuu toki onkin allekirjoittaneen. Lämpimät kiitokset siis toimituskunnan jäsenille Auli Harjulle, Kari Heinolle, Laura Juntuselle, Ville Kummulle, Harri Palmolahdelle, Reeta Pöyhjärille, Hanna Rajalahdelle, Esa Reunaselle, Leena Ripatti-Torniaiselle ja Satu Sepälle paneutuvasta tekstien kommentoinnista ja haastavista keskusteluista niin kokouksissa kuin sähköpostitsekin. Jaakko Kahalalle kiitos taitosta, kirjan ulkoasusta sekä nimettömän lautakasan metsästyksestä ja muotoilusta kansikuvaksi. Sirkka Wahlstén tarkisti

kielen ja Eija Poteri kokosi listan vuoden aikana ilmestyneistä journalismia käsittelevistä kirjoista ja artikkeleista – kiitos tarkasta työstä. Mahdollisuus palaverata Marjo Kolehmainen ja Laura Saarenmaan kanssa teki monet vierailuni Tampereella toimituskunnan kokouksissa entistäkin mieluisammiksi, arvostan henkistä tukeanne! Suurin kiitos kuuluu silti itse kirjoittajille, jotka tekivät toimitusprosessista kiinnostavan ja joiden ansiosta vuosikirja on olemassa.

FM Katariina Kyrölä väittelee 17.4.2010 Turun yliopiston mediatutkimuksen oppiaineesta. Hän on tutkinut lihavuuden mediakuvastojen tapoja puhutella katsojiaan sekä median, ruumiillisuuden ja sukupuolen suhteita.

VIITTEET

- 1 <http://www.jsn.fi/Decisions/Decisions.aspx?y=2009> (luettu 1.2.2010).

VUODEN 2009 JOURNALISMIPALKINNOT

Vuoden urheilija:

Alexander Stubb (kok.)

Jokainen itseään kunnioittava lehti on kommentoinut Alexander Stubbin (kok.), tuon ulkoministeriön Duracell-pupun, urheiluintoa.

Sen sijaan Stubbin toiminta Euroopan ulkoministerikokouksissa kiinnostaa vähemmän.

Kuva: YLE

Vuoden hutkiva journalismi: yhden lähteen uutiset

Nimetön virkamies kertoi Helsingin Sanomissa 1.2.2009, että Nokia painosti sähköisen viestinnän tietosuojalain valmistelijoita antamaan työnantajille oikeudet työntekijöidensä sähköpostin valvontaan – muuten yhtiö lähtee maasta.

Nimetön rakennusliikkeen edustaja kertoi Ylen Silminäkijä-ohjelman 28.9.2009 mukaan, että pääministeri Matti Vanhanen sai lautoja rakennusliikkeeltä, joka urakoi Nuorisäätiön kohteita. Vanhanen oli tuolloin säätiön puheenjohtajana.

Väitteitä ei ole osoitettu oikeiksi eikä vääriksi.

Vuoden talousaakkoset: L, W ja U

Talousmedia on kuvannut globaalia finanssikriisiä ja kotimaan lamaa aakkosin nimetyillä käyrillä. Käytössä ovat olleet etenkin kirjaimet L, W ja U.

Kirjainten yhteys mediaa seuraavan yleisön reaalitalouteen on jäänyt epäselväksi.

Vuoden mysteeri: SDP

Perustuslain uudistuksesta ja presidentin valtaoikeuksista tehdyistä jutuista on käynyt ilmi, että Suomen Sosialidemokraattinen Puolue on kääntänyt takkinsa. Presidentin valtaoikeuksien kaventamista kannattanut puolue haluaakin presidentin vallan säilyvän nykyisellään.

Kukaan ei kerro, miksi tai miten SDP päätyi vaihtamaan mielipidettä.

Vuoden elintarvike: pilaantunut liha

Keväisen kanatarhojen salmonellakohun ja syksyisen lihan marinointikohun jälkeen kaikki tietävät, että Suomessa myydään pilaantunutta lihaa. Kauppojen lihatiskejä arvostellessaan media jätti armeliaasti rauhaan kahden suuren kauppaketjun Keskon ja S-ryhmän ylimmät johtajat Matti Halmesmäen ja Arto Hiltusen.

Kuva: YLE

Suurten päivittäistavaramainostajien kunnioitus on lamavuonna korkealla.

Vuoden lukematon kirja: Koljatti

Lööppimaakarit väänsivät syksyn kulttuuriskandaalia siitä, että Jari Tervon uutuuksikirjassa Koljatti pääministerillä on seksiorja kellarissa.

Kirjan lukeneet tietävät, että reppanapääministeri Lahnanen lukitsi kellariin vähän niin kuin vahingossa naistutkimuksen professorin.

Vuoden vaate: Isä Mitron (sd.) viitta

Viimeistään kesäkuun EU-vaalien jälkeen kaikki, myös New York Timesin lukijat, tietävät, että Jukka Rintala suunnitteli ortodoksiystävälleen papinkaavun.

Sen sijaan media ei ole kertonut Mitro Revon agendasta ja toiminnasta EU:n parlamentissa.

Vuoden verbi: romahtaa

Kovalaisen palkka romahtaa tuntuvasti (Iltalehti) ja BB-Cathy romahtaa alle viikossa (Seiska). Eläkesäästämisen hinta romahtaa (Kauppalehti) ja työhyvinvointi uhkaa romahtaa (Talouselämä).

Median antamassa uusmerkityksessä verbiä käytetään ennustamaan tulevaa kielteisessä sävyssä.

Perinteisessä, Nykysuomen sanakirjan mukaisessa merkityksessä vuoden verbi esiintyi uutisessa, joka kertoi, että Haapajärven halpahallin katto romahti (MTV3).

Vuoden tähtivierailu: Madonna

Kaikki tietävät, että Madonna osti Piruetin pinkeät mikrosortsit Suomen konserttievierailullaan 6.8.2009 ja että hän söi illalliseksi suomalaisia ahvenia. Mutta mitä muuta konserttiviikolla tapahtui Suomessa?

Kukaan ei tiedä, eikä ketään kiinnostakaan.

Vuoden kuolema: Michael Jackson

Popmaailman valkoisimman mustan laulajan äkillinen kuolema 25.6.2009 pyhitti hänet traagiseksi neroksi. Kun tähti siirtyi Neverlandista ikuisuuteen, skandaalit unohtuivat ja koko mediamaailma pysähtyi muistelemaan 1980-luvun kultaisia Jackson-vuosia.

Vuoden paljastus: Suomen viimeinen sovinisti

Oliko Anna-lehteen haastateltu Audin myyntijohtaja ainutlaatuinen vai ainutlaatuisen avoin ilmoittaessaan, että naiset eivät sovi johtajiksi vaan mieluummin miesten paitojen silittäjiksi?

Kun Kiesi joutui mediamyllytyksen vuoksi eroamaan työstään, Suomen muut sovinistit saivat pysyä kaapeissaan ja työelämän lasikatot paikoillaan.

Vaalirahakohu

Laitonta tai ainakin moraalitonta – vaalirahaepisodi puhutti oikeasta ja väärästä

Vaalirahoituskeskustelu sai tiedotusvälineet puhumaan moraalista poikkeuksellisen paljon ja vahvoihin sanakäänteihin.

Esimerkiksi Hanna Kaarto (Helsingin Sanomat 22.9.2009) kirjoitti Nuorisosäätiön rahanjakoa käsittelevässä kolumnissaan, että ”lapsikin näkee ilman erillistä virkamiesselvitystä, että toiminta on täysin moraalitonta”. Jouko Jokinen (Satakunnan Kansa 4.10.2009) puolestaan vakuutti, etteivät samaisen Nuorisosäätiön käytännöt ”kestä minkäänlaista moraalin valokeilaa” eikä Matti Vanhasen toiminta säätiössä ”kestä löyhintäkään moraalista tarkastelua”. Samankaltaisia lausuntoja sai lukea melkein lehdestä kuin lehdestä kohun ollessa kiihkeimmillään alkusyksystä 2009.

Kaarron ja Jokisen kolumnit osoittavat kadehdittavaa moraalista erottelukykyyä. Kirjoittajat eivät kuitenkaan juuri perustele kirkkaita näkemyksiään. Moraalisia kannanottoja näyttääkin olevan usein vaikea perustella selkeästi. Jokin asia vain on niin väärin, niin väärin! Paheksunnan tarve jyrää johdonmukaisuuden.

Pohdin puheenvuorossani sitä, mitä toimittajat – usein ehdottomalla mutta erittelemättömällä – moraalipuheella tarkoittavat. Oma näkemykseni kun on, etteivät hyveen ja paheen rajat yleensä piirry niin selvästi, että aikuinenkaan niitä helposti hahmottaisi, lapsesta nyt puhumattakaan. Lisäksi mietin, mikä poliitikkojen käytäytymisessä ja ”maan tavassa” oli (ja on) väärin. ”Moraaliton” on kovin ylimalkainen käsite, jolla viitataan siihen, että jotkut toimivat joidenkin moraalikriteerien mukaan väärin, mutta tarkalleen ottaen miten? Olemalla epärehellisiä? Petollisia? Epäoikeudenmukaisia? Tarkemmin määrittelemättömänä ”moraalittomuus” on vaarallinen käsite, joka johtaa helposti moralisointiin. Moralisointia taas ei ole tavattu laskea journalististen ydinhyveiden joukkoon.

Kunnon perustelut vakiokäytännöksi

Helsingin Sanomien toimittaja Mikko-Pekka Heikkinen (HS 18.10.2009) totesi provokatiivisesti otsikoidussa kolumnissaan ”Poliitikko ei erota oikeaa väärästä”, että politiikka on ”yhtä maan tapaa”. Heikkisen mukaan vääryydet korjaantuvat hitaasti,

koska ”esimerkiksi lakeja säädettäessä ponnistetaan siitä, miten asiat ovat”, kun taas ”puhtaalta pöydältä lähdetään äärimmäisen harvoin”. Valitettavasti Heikkisen haikailemia puhtaita pöytiä ei kuitenkaan ole tarjolla, vaan myös päättäjien pöytiä tahraavat menneisyys, arvot, valtasuhteet, pelot ja toiveet sekä hyveet ja paheet. Itse asiassa juuri näiden perusteellahan me äänestäjinä miehemme ja naisemme valitsemme! Arvioimme heidän persoonaansa, aikaansaannoksiaan ja suunnitelmiin, jotka nekin nojaavat menneeseen.

Heikkinen viittaa kirjoituksessaan skottifilosofi David Humeen, jonka tunnetun ajatuksen mukaan tosiasiaväittämistä ei voida johtaa arvoarvostelmia (ks. Hume 1983). Heikkinen haluaa Humeen arvovallan tukemana osoittaa, että maan tapojen pitkäaikainen olemassaolo ei millään lailla takaa niiden hyväksyttävyyttä. Siinä hän toki lienee oikeassa, vaikka ”Humeen giljotiinina” tunnettu lause ei ole ammattifilosofian piirissä aivan niin yksiselitteisessä asemassa, kuin Heikkinen antaa ymmärtää. Esitänkin, että otamme Humeen sijaan oppia viisaista naisista. Esimerkiksi filosofit Elizabeth Anscombe (1997) ja Rosalind Hursthouse (esim. 1991, 2001, 2003) ovat esittäneet, että meidän kannattaisi moraalisioissa luopua käyttämästä kovin yleisiä, lainomaisia termejä, kuten ’oikein’ ja ’väärin’ tai ’velvollisuus’ ja ’oikeus’. Esimerkiksi luonnehdinta ”väärin” ei yksilöi millään lailla sisältöään, eli sitä, *millä tavalla väärin* tai moraaliton. Yleisten luonnehdintojen asemesta voisimme käyttää konkreettisempaa kieltä, joka valottaisi paremmin kutakin tapausta. Voisimme kertoa, että joku oli rohkea tai uhrautuvainen, valehteli tai käyttäytyi omahyväisesti ja vielä senkin, millä perusteilla hän oli vaikkapa omahyväinen.

Heikkinen kirjoittaa, että ”poliitikot eivät yksinkertaisesti näe oikeaa ja väärää”. Sen sijaan hän olisi voinut kertoa, että poliitikot ajavat korostetusti omaa ja puoluetoveriensä etua sidonnaisuuksiaan salailleen sekä ovat likinäköisiä ja epärehellisiä. Tällainen on erityisesti hyve-etiikkaan kuuluvaa ajattelua.

Hyveellisyys ja paheellisuus voivat tuntua vanhanaikaisilta ja juhlallisuudessaan hieman kiusallisiltakin käsitteiltä, mutta kyllä ne ovat edelleen ajankohtaisia. Myös hyveistä on tietysti hyvä käydä arvioivaa ja kriittistä keskustelua ja ratkaista, mitkä motiivit ja luonteenpiirteet ylipäättään käyvät hyveistä. Hyvepuheeseen siirtymällä saataisiin asioista kuitenkin maanläheisempi ote kuin käyttämällä abstrakteja yleiskäsitteitä ’moraaliton’ ja ’oikein’ tai ’väärin’. Miksi tyytyä sanomaan, että joku toimi väärin, jos voi kertoa selkeästi ja suoraan, että tekijä oli ahne ja petti äänestäjien luottamuksen? Jos taas on epäselvää, mistä oikeastaan tarkkaan ottaen oli kysymys ja miksi jonkun katsotaan toimineen moraalittomasti, lienee parempi olla vihjaamatta yleiselläkään tasolla vääryyttä tapahtuneen.

Oma kysymyksensä on, oliko poliitikkojen vaalirahakiemurtelu lopulta *niin* moraalitonta, kuin esimerkeiksi nostamani puheenvuorot antavat ymmärtää. Aina-kaan tilanteen moniulotteisuus ei tule toimittajien kolumneista selvästi esiin. Eikö Nuorisosäätiötapauksessa ”maan tapaan” liity myös esimerkiksi sellainen hyve kuin lojaalisuus ystäville ja aatteelle, ehkä luvatus- ja sovitusta kiinni pitäminenkin? Vai onko niin, että erinomaisuus, kuten rehellisyys, on hyve, jos ja vain jos se

palvelee jotain kiistatta hyvää päämäärää (esim. Adams, 2006)? Rikollinenkin saattaa olla rohkea ja päämäärätietoinen, mutta koska rikollisten tavoitteita ei yleensä voi pitää hyvinä, heidän luonteenpiirteidensä mahdollinen ihailtavuus himmenee.

Avoimuus yhteiseksi hyveeksi

Kokonaisuutena vaalirahakohussa oli kyse myös, tai jopa nimenomaan, avoimuudesta ja läpinäkyvyydestä, joista on tullut muotitermejä. Jos poliitikkojen kampanjoiden rahoittajat eivät ole julkisesti tiedossa, emme tiedä kaikista politiikan oleellisista kytköksistä. Emme tiedä, millaisiin vastapalveluksiin annetun avun mahdollisesti halutaan johtavan. Jos emme tiedä myöskään vaalibudjettien suuruutta, meillä ei ole mahdollisuutta arvioida, missä määrin, jos missään, raha ratkaisee vaalien tuloksen. Nuorisosäätiön tapauksessa taas katsottiin selkeästi rikotaan säätiön sääntöjä, ja nimenomaan nuorison vahingoksi. Niinpä toimittajienkin moraalinen närkästyminen tiivistyi juuri säätiön toimintatapojen tullessa esiin.

Avoimuus on yksi elävän edustuksellisen demokratian edellytyksistä, ja sitä poliitikoilta voi hyvällä syyllä vaatia. Koko järjestelmän legitimitettiin on kiinni siitä, että kansalainen voi *luottaa* saavansa kokonaisuuden ja sen osien toiminnasta *suhteellisen helposti* selville *totuudellisen kuvan*. Ilman journalismia niin neutraalin kokonaiskuvan hahmottaminen kuin oleellisten yksityiskohtien seuraaminenkin olisi usein hankalaa.

Tiedon ja tulkintojen välittäjät ovat kuitenkin osa järjestelmää, ja siksi avoimuuden ja läpinäkyvyyden vaatimus koskee myös mediataloja instituutioina ja toimittajia henkilöinä. Toimittajan on perusteltava valintansa ollakseen uskottava, sillä lukija ei hyödy mustavalkoisesta retoriikasta vaan asiayhteyksien ja tapausten eri ulottuvuuksien ymmärtämisestä. Avoimuus on siis niin poliitikon kuin journalistinkin hyve. Toimittajien kohdalla se merkitsee muun muassa entistä suurempaa alttiutta perustella asioita. Miksi tietyistä asioista ylipäätään kirjoitetaan ja juuri niin kuin kirjoitetaan? Kuka tarjosi aiheen, kuka taustatiedot, kuka lounaan? Miksi kannatetaan juuri näitä arvoja ja miksi tuomitaan tällainen käytös? Itsestään selvääkö? Siis maan tapa?

Läpinäkyvyyden lisääntyminen asettaa haasteen journalismille, jonka on katsottu olevan jopa häviämässä tai ainakin läpikäymässä vahvaa muutosta. Kansalaiset voivat nykyään osallistua itse blogosfääriin ja erilaisten keskustelusivustojen kautta entistä helpommin ja terhakammin tiedon etsintään, analysointiin, muokkaamiseen ja välittämiseen. Kysymys kuuluu: jos kuka vain voi olla toimittaja ja julkaisija, mihin tarvitaan perinteistä portinvartijaa norsunluutornissaan? Vastaus voisi olla, että ammattitoimittajaa tarvitaan eettisesti vahvan, siis alan erinomaisuuksiin nojaavan ja hyveellisen, journalismin tekemiseen. Eettinen vahvuus voi tarkoittaa esimerkiksi avoimuutta mutta myös vaikkapa luotettavuutta, rehellisyyttä, paneutuvuutta ja innovoivuutta. Tällaisetkin hyveet edesauttavat alaa legi-

timoivien inhimillisten hyveiden, kuten vapauden ja tasa-arvon, saavuttamisessa tai vakiinnuttamisessa.

Eettisyys tarkoittaa myös sitä, etteivät toimittajat sotke journalististen tavoitteiden, eli sisäisten hyveiden, joukkoon muiden käytäntöjen, kuten vaikkapa liiketalouden, sisäisiä hyviä. Esimerkiksi myyvyys journalistisen työn tavoitteena ei välttämättä edistä yhteiskunnallisesti relevanttia tai esteettisesti korkeatasoista journalismia. Eri ammattialojen käytäntöjen sisäiset tavoitteet muuttuvat toki ajan mittaan. Jotta journalismi säilyttäisi itsenäisyytensä ja olemassaolon logiikkansa, se ei voine hyväksyä nopeasti ja suuressa määrin esimerkiksi muiden käytäntöjen tavoitteita. (Vrt. esim. Heinonen 2004 ja 2009.)

Australialainen filosofi Neil Levy (2004) on luonnehtinut journalismia ”moraalisesti vaaralliseksi ammatiksi”. Levy katsoo, että journalismin *raison d’être*, eli kokonainen mieli, on totuudellisuus tai jopa ”totuuden tuottaminen”. Nykyään journalistin työ on täynnä houkutusia suhtautua enemmän tai vähemmän löysästi totuudellisuuden vaatimukseen, ja siksi ammattikunta on jatkuvassa vaarassa joutua moraalisesti heikoille jalle. Siksi journalisminkin on oltava läpinäkyvää, kantansa perustelevaa ja rohkeaa. Tällöin journalismi voi vaatia myös vallankäyttäjiltä moraalialia ja kertoa, jos keisari kulkee ilkosillaan.

Maan tavoista ei ehkä koskaan päästä, mutta niitä voi muuttaa ja niiden mielekkyyttä ja hyveellisyttä arvioida. Sikäli Kaarto, Jokinen, Heikkinen ja kumppanit puskevat ylös ihan oikeaa ahdetta.

Kari Heino on Satakunnan kansan toimittaja ja valmistelee väitöskirjaa journalismin etiikasta.

LÄHTEET

- Adams, Robert (2006). *A Theory of Virtue. Excellence in Being for the Good*. Oxford: Clarendon Press.
- Anscombe, Elizabeth (1997). *Modern Moral Philosophy*. Teoksessa: Crisp, Roger & Slote, Michael (toim.). *Virtue Ethics*. Oxford: Oxford University Press.
- Heinonen, Ari (2004). Journalism online: ethics as usual? *Ethical Space*, 1: 3, 21–24.
- Heinonen, Ari (2009). Old Ethics in New Media? Alustus konferenssissa *The Journalism’s Basics*, 18.–20.9.2009, Eichstadt, Saksa.
- Hume, David (1983). *An Enquiry Concerning the Principles of Morals*. Schneewind, J.B. (toim.). Indianapolis: Hackett Publishing.
- Hursthouse, Rosalind (1991). Virtue Theory and Abortion. *Philosophy and Public Affairs*, 20, 223–246.
- Hursthouse, Rosalind (2001). *On Virtue Ethics*. Oxford Scholarship Online.
- Hursthouse, Rosalind (2003). *Normative Virtue Ethics*. Teoksessa: Darwall, Stephen (toim.). *Virtue Ethics*. Oxford: Blackwell.
- Levy, Neil (2004). Good Character: Too Little, Too Late. *Journal of Mass Media Ethics*, 19: 2, 108–118.

Kaksi vuotta vaalirahakohua – mitä jäi käteen?

Tukisummaa 300 ja 300 000 euron väliltä – kaikki samoin kissankokoisin otsikoin. Sohvia, pesukoneita, syntymäpäiväjuhlia, kestitystä, konkurssi, tukien palautuksia, lautakasa, lopulta poliisitutkintoja ja lahjontaepäilyjä. Kokonaiskuvan hahmottaminen kaksivuotisen vaalirahoituskohun avainkohdista on epäilemättä ollut mediaa seuraavalle yleisölle liki ylivoimainen tehtävä. Miksi vaalirahat nousivat puheenaiheeksi juuri nyt, ja mitä lopulta paljastui?

Olen itse seurannut kohua Ylen A-studion ja MOT-ajankohtaisdokumentin toimittajana viimeiset kaksi vuotta. Päällepäin vaalirahajulkisuus voi näyttää kaootiselta sekamelskalta, jossa pienet ja suuret asiat sekoittuvat keskenään. Medialla on tapa juosta joukolla yhteen suuntaan, kunnes tulee uusi paljastus, jolle jälleen suomme joukolla jakamattoman huomiomme. On myönnettävä, että kuluneen kahden vuoden aikana ei analyysille ole riittänyt vielä aikaa.

Tämän kirjoituksen voisi siis rakentaa teemasta ”väärin sammutettu”. Sitä en kuitenkaan tee. Mielestäni vaalirahoituksen antajien kaivaminen vähä vähältä julkisuuteen on ollut kunniaksi toimittajien ammattikunnalle. Vanha vahtikoiran rooli on toimittajan perustehtävä, räksyttämisen uhallakin.

Korkea aika kohulle

Kaksi vuotta sitten sain tiedon nimettömältä lähteeltä. Keskustan eduskuntaryhmän puheenjohtajan Timo Kallin ja muutamien muiden nimekkäiden poliitikkojen tukiyhdistysten keräämä ennätysasuuri kampanjarahoitus oli pääosin peräisin vain muutamalta lahjoittajalta.

Yrityksistäni huolimatta en saanut asiaan pitävää vahvistusta. Päätin silti tehdä jutun toimimattomasta vaalirahoituksesta (Yle TV1, A-studio 7.5.2008). Jutun pelasti se, mitä nyt kutsutaan Timo Kallin möläytykseksi. Hän myönsi saaneensa ilmoitusrajan ylittäviä tukia, koska todennäköisesti luuli tietojani tukien antajista laajemmiksi, kuin ne olivat.

Sinänsä se, ettei vaalirahoituslakia noudatettu, ei ollut kenellekään suuri yllätys. Väitän, että jokaiselle pääkirjoitustoimittajalle oli viimeistään vuoden 2007 ennätysuurten eduskuntavaalibudjettien jälkeen täysin selvää, ettei tällaisia summia koota pikkupuroista. Tilannetta moitittiin yleisesti, mutta voimakasta painetta ei syntynyt asian muuttamiseksi. Ehkä siksi, että lain muuttamisesta oli alustavasti sovittu hallitusohjelmassa.

Tietoon ei siis tullut mitään uutta, mutta vaalirahakohu syntyi. Tuolloin elettiin toukokuuta, mutta kohu oli jo vuoden kolmas. Eduskunta oli avannut kautensa kalapuikkoviiksimiesten ahdistelukohulla ja Ilkka Kanervan eroon johtaneella tekstiviestijupakalla. Kallin kyynisen rehellinen lausunto synnytti näihin verrattavan mediamyrskyn.

Aikakauden loppua ei kannata julistaa kevyesti, mutta tässä voi mielestäni tulkita sivun kääntyneen. Lainsäätäjä, joka rikkoi itse säätämänsä lakia, sai aikaan moraalisen närkästyksen. Tämä taas oli osa laajempaa ilmiötä: poliitikoilta oli alettu edellyttää paitsi asioiden ajamiseen liittyviä taitoja, myös moraalista nuhetteuttomuutta.

Uusia vai vanhoja uutisia?

Seuraavan kerran palasin vaalirahoitukseen vuosi alkuperäisen kohun jälkeen tilanteessa, jossa keskustelu oli jo edellisenä kesänä pysähtynyt kuin seinään. Ohjelmassani kävin läpi useita tapoja, joilla puolueet edelleen piilottavat ulkopuolelta tulevan rahan alkuperän. Ohjelman merkittävin paljastus oli, että ammattiyhdistysliike tukee sosiaalidemokraatteja (Yle TV 1, MOT 20.4.2009: ”Piilotetut puoluerahat”). Aloitin toimittajana vasta 90-luvulla, mutta silti tämä epäutuinen ay-liikkeen ja sosiaalidemokraattien kytkennöistä huvitti hiukan itseänikin. En tiedä, kuinka vino oli hymy niillä, jotka uutisoivat politiikkaa jo 70-luvulla.

Utinen ei juuri koskaan ole uusi tieto kaikille. Utistystyössä vain laajennetaan asiasta tietoisien piiriä. Viimeksi tämän itsestäänselvyyden lausui minulle ääneen tuottaja Matti Virtanen, kun kävimme läpi mainitun MOT-ohjelman antia. Julkinen keskustelu ehdokkaiden vaalikampanjoiden rahoituksen alkuperästä ja puolueiden rahoituksesta on ollut asiasta tietoisien määrän lisäämistä, osin myös vanhastaan tiedetyn tarkentamista. Tämä ei minusta lainkaan vähennä näiden uutisten arvoa.

Vanha tieto on, että työnantajat ovat vuosikymmeniä tukeneet erityisesti kokoomusta ja ammattiyhdistysliike vasemmistoa. Uusi tieto taas on se, miten säännönmukaisena ja mittavana tuki edelleen jatkui suoraan puolueille. Puolueet olivat nimittäin pyrkinet järjestelmällisesti luomaan kuvaa, että kampanjan painopiste oli siirtynyt ehdokkaiden keräämään rahoitukseen ja puolueet itsessään eivät kerää rahaa. Nyt tiedämme kuitenkin, että suurten puolueiden kassaan virtaa edelleen useita satojatuhansia euroja ulkopuolista rahaa.

Samoin vanha tieto on se, että kolmannella sektorilla toimii runsaasti eri puolueita lähellä olevia yleishyödyllisiä organisaatioita. Ne perustettiin aikanaan hoitamaan jotakin sosiaalihuollon osaa Raha-automaattiyhdistyksen jakamalla tai muulla julkisella rahalla. Tyypillisesti samoilla yleishyödyllisillä markkinoilla toimii ainakin sdp:tä, vasemmistoliittoa ja keskustaa lähellä olevia organisaatioita tai järjestöjä.

RAY:n poliittisesti valittu johto on jo pitkään viestittänyt, että politiikka on menettänyt merkityksensä näiden organisaatioiden toiminnassa. Vaalirahoituskohun mukanaan tuoma uusi tieto on, että ainakin Nuorisosäätiön tapauksessa rahasta ovat hyötyneet paitsi nuorisoasuntojen vuokralaiset, myös säätiötä lähellä olevat poliitikot.¹

Tällä tavalla kohu on tehnyt näkyväksi yhteiskunnan vanhoja rakenteita. Vaikka erot puolueiden harjoittaman politiikan välillä ovat hämärtyneet, puolueiden taustalla vaikuttavat tutut yhteiskunnalliset voimat. Työnantajien etuna on edelleen tukea kokoomusta ja ammattiyhdistysliikkeen vasemmistopuolueita. Poliittiset luottamustoimet ja virkanimityksetkin yleishyödyllisissä organisaatioissa taitavat edelleen olla aidosti poliittisia.

Kahden vuoden paljastusten sarjan kovinta antia on ollut Kehittyvien maakuntien Suomi ry:n ja sen takana vaikuttaneen Nova Groupin toimien läpivalaisu. Maakuntien liikemiesten aktivoituminen ja yhdistyminen keskustan talouden tervehdyttämiseksi oli myös aidosti uusi tai ainakin hyvin poikkeuksellinen ilmiö. Vertailukohtaa voi hakea yli 20 vuoden takaisesta niin kutsutusta Noppajutusta. Tuolloin oikeus pui Tampereen sdp:n ja keskustan mahdollisesti saamia lahjuksia. Lopulta keskusta joutui maksamaan takaisin tukia, jotka rakennusyritys Noppa oli maksanut puolueelle hyötymistarkoituksessa, mutta puoluejohto vapautettiin kaikista syyteistä.

Tällä kertaa paljastus paljastukselta edennyt uutisointi on tarjonnut ihmisille lähes viihdyttävää seurattavaa. Tilanne kiteytyi hyvin pääministeri Matti Vanhasen hitaasti virkistyneeseen muistiin. Kohun käynnistyessä pääministeri ei muistikuviansa mukaan ollut tietoinen rahoittajien henkilöllisyydestä. Lopulta hän kuitenkin joutui myöntämään kutsuneensa Nova Groupin edustajat juuri vaalien alla pääministerin virka-asunnolle tapaamiseen, jonka teemana oli vaalirahan kerääminen keskustalle. (MTV3, Kymmenen uutiset 15.6.2009; STT 15.5.2008.)

Liikemiehet kytkettiin lopulta mukaan keskustan talouden pelastamiseen niin taitamattomasti, että kielteinen julkisuus kaatui lähes yksinomaan keskustan niskaan. On kuitenkin syytä muistuttaa, että kohun alkuvaiheessa valheisiin saamistaan tuista syyllistyi myös joukko kokoomuksen poliitikkoja. Ainakin Jan Vapaavuori ja Jyri Häkämies ehtivät vakuuttaa omien tukiensa täyttävän lain ehdot, ennen kuin paljastui, että näin ei ollutkaan.

Korruption rajoilla vai yli

Politiikan rahoituksen läpinäkyvyyden lisäämisen perimmäinen tarkoitus on estää korruptiota. Tiukasti rajattuna korruptio tarkoittaa valta-aseman väärinkäyttöä yksityisen edun tavoittelemiseksi. Määritelmä on Keskusrikospoliisin julkaisusta.²

Lähellä korruption rajaa on käyty julkisuudessa olleista tapauksista ainakin Rovaniemen kelkkatehtaan sijoitus- ja rahoituspäätöksiä tehtäessä. Siitä poliisitutkinta käynnistyi vasta, kun tiedot olivat olleet julkisuudessa jo vuoden. Tätä kirjoitettaessa ei tiedetä, päätyykö asia oikeuteen.

Kerrataan hetki, mitä uutisointi on kelkkatehtaan rahoittamisesta paljastanut. Rovaniemi halusi pitää laajentuvan kelkkatehtaan työpaikat, mutta sillä ei ollut halua rakennuttaa yritykselle uutta hallia omalla riskillä. Kaupunginhallituksen keskustalainen puheenjohtaja sai ennen vaaleja kiinteistöyhtiö Nova Groupilta vaalitukea 10 000 euroa. Vaalien jälkeen rakennuttajaksi valittiin Nova Group. Hallin valmistuttua Nova sai 250 000 euroa. Hallin osti 20 miljoonalla eurolla Kuntien eläkevakuutus eli Keva, jota johti entinen keskustan ministerien erityisavustaja ja jonka perustehtävä on sijoittaa julkista kuntien eläkerahaa mahdollisimman tuottoisalla tavalla. Nykyään Keva vuokraa hallia kelkkayhtiölle. Myöhemmin paljastui, että Kevan ja Novan johdot tapasivat ainakin pari kertaa ennen vaaleja – keran jopa edellä mainitussa pääministerin isännöimässä tilaisuudessa. Kevan toimitusjohtaja kuitenkin yritti peitellä yhteyksiä pyyhkimällä Novan toimitusjohtajan Arto Merisaloon nimen yli tapaamisesta kertovasta kuitista.³

Yksityisen edun saaminen näyttäisi julkisuudessa olleiden tietojen perusteella täyttyneen vain kaupunginhallituksen puheenjohtaja Ari Ruotsalaisen tapauksessa.⁴ Minusta on aika yksikertaista nähdä, että hänen ei olisi pitänyt ottaa rahaa yritykseltä, jonka kaava-asioista hän oli mukana päättämässä.

Kelkkatehtaan esimerkissä kuitenkin yhtä tärkeää ja samalla tyypillistä suomalaiselle järjestelmälle on koko päätöksenteon ketju: kaikessa hiljaisuudessa järjestetään asioita siten, että kaikki mukana olevat saavat osansa. Rovaniemi sai pitää kelkkatyöpaikat ja laajennus toteutui. Nova sai välittäjänroolista osansa, ja lopulliseksi rahoittajaksi ja riskin kantajaksi löytyi julkista eläkerahaa.

Se, toteutuuko yleinen etu tässä ”raaputa sinä minun selkääni, niin minä raaputan sinua”-systeemissä, on ihan toinen juttu. Ilman julkista kontrollia tällainen on nimittäin äärimmäisen haavoittuvainen järjestelmä. Kyseisessä esimerkissä kysymys näyttää kilpistyvän siihen, tuoko sijoitus Rovaniemelle riittävän tuoton. Tekikö Keva julkisella eläkerahalla hyvää bisnestä myös eläkkeensaajan kannalta, vai olisiko rahalle saatu parempi tuotto muualta? Tähän ei ole vielä saatu yksiselitteistä vastausta.⁵

Suomi on erittäin verkostoitunut yhteiskunta – moni pitää tätä suorastaan pienen maan elinehtona. Vaalirahakohun seurauksena haetaan tarkempaa rajaa siinä, kuinka läheiset suhteet poliitikoilla sopii olla politiikan rahoittajiin.

Vähintään yhtä tärkeää on avata sitä, miten yhteiskunnan tuella toimivat organisaatiot käyttävät yhteisiä rahoja ja miten niiden johtotehtäviin siirtyneiden poliittikkojen verkostot näkyvät, kun yhteisiä rahoja jaetaan. Tässä on medialle melkoinen haaste, kun pitäisi pystyä läpivalaisemaan, milloin yleisen edun nimissä ajetaan taloudellista etua omalle lähipiirille tai alueelle tai strategista etua puolueelle.

Menikö överiksi?

Väliotsikko on lainattu Suomalaisen sanomalehtimiesliiton keskustelutilaisuudesta 12.1.2010. Keskustelu siitä, mitä paljastuksista jäi käteen, on vasta käynnistymässä, mutta vastaan silti otsikon kysymykseen: pääosin ei mennyt. Tämä kohu ei ole loppuun kirjoitettu, ja uskon, että sirpaleinen uutisointi asettuu vielä yhteyksiinsä.

Väitän, että vaalirahoituskuvioiden paljastaminen on kokonaisuutena ollut toimittajille kunniaksi. Mieli tekisi nostaa tässä yhteydessä esiin ainakin Helsingin Sanomien ja MTV3:n tutkivien toimittajien työ, vaikka varmasti muitakin mainitsemisen arvoisia olisi. Uutisoinnin kaikissa käännteissä ei edes asiaa työn puolesta seuraava ole jaksanut pysyä mukana.

Monien julkisuudessa esiintyneiden arvioitsijoiden mukaan keskustelu näyttää kuitenkin saaneen kunniantoman huipennuksensa lautakasassa (Yle TV 2, Silminäkijä 28.9.2009: "Matin talot"). Koska kytkentöjen paljastamista vaaditaan myös juttujen kohteilta, niin lienee reilua mainita, etten halua analysoida Julkisen sanan neuvoston antamaa vapauttavaa päätöstä Ylen "lautakasa"-uutisoinnista, koska uutisesta vastuulliset istuvat kanssani saman työpaikan käytävällä. Sen verran kuitenkin sanon, että olisin toivonut asian etenevän oikeuteen.

Tuntumani on, että vaali- ja puoluerahoitusta tutkittaessa ovat vahvimmissa olleet ne mediat, joissa on osattu toimia työryhmissä ja käsitellä vinkkejä systemaattisesti. Journalististen työprosessien kehittämiseksi tästä aiheesta lukisi mielusti tutkittuakin tietoa.

Keskustelu puolueiden rahoituksesta on osoittanut, että valtaa voi ja pitää vahvia. Valtaapitävien ja rahan suhde on toimittajan työn kovaa ydintä. Se ei ole sankaritoimittajan työtä, vaan ihan arkisten – usein paikallisten – kytkentöjen esiin tuomista. Juuri tällaisten asioiden penkomisesta meille maksetaan palkkaa.

Kirsi Skön on toiminut Yleisradiossa tv-uutisissa, A-talkissa, A-studiossa ja MOT-ohjelmassa. Tällä hetkellä hän työskentelee A-studion politiikan toimittajana ja toimitussihteerinä.

VIITTEET

- 1 RAY: Nuorisosäätiön tarkastuskertomus 28.10.2009, 15(27), http://www.ray.fi/liitetiedostot/FNHMA9-Nuorisosaatio_tarkastuskertomus.pdf (luettu 23.1.2010); STT 2.11.2009: "Nuorisosäätiön vaalituissa epäillään lahjuksen antamista".
- 2 Korruptiotilannekuva 2008. Keskusrikospoliisi. RTP 9408/213/07. Hanke 490092.
- 3 Esim. HS 16.6.2009: "Vanhanen myönsi tavanneensa keskustan suurtukijat ennen vaaleja", <http://www.hs.fi/politiikka/artikkeli/Vanhanen+my%C3%B6nsi+tavanneensa+keskustan+suurtukijat+ennen+vaaleja/1135246927194> (luettu 23.1.2010); Iltalehti 16.6.2009: "Kumpi valehtelee?", http://www.iltalehti.fi/uutiset/200906169780773_uu.shtml (luettu 23.1.2010); HS 19.6.2009: "Vanhanen kieltää tienneensä eläkeyhtiön ja Novan liiketoimista"; Ilta-Sanomat 14.7.2009: "Sihteeri oli sopinut tapaamisen"; HS 17.20.2009: "Kevan Markku Kauppisen Nova-yhteydet paljastuivat tiedettyäkin tiiviimmiksi".
- 4 Yle 5.11.2009: "KRP epäilee Rovaniemen kh:n entistä johtajaa lahjuksesta ja väärinkäytöksistä", http://yle.fi/alueet/lappi/2009/11/krp_epailee_rovaniemen_khn_entista_johtajaa_lahjuksesta_ja_vaarinkaytoksista_1139261.html (luettu 23.1.2010).
- 5 Yle TV1, A-studio 1.7.2009; Yle 1.7.2009: "Rovaniemen kelkkatehdas pitkään kiviriippa Kevalle", http://yle.fi/uutiset/talous_ja_politiikka/2009/07/rovaniemen_kelkkatehdas_pitkaan_kiviriippa_kevalle_838968.html (luettu 23.1.2010); Lapin Kansa 27.10.2009: "Kelkkatehdas- kiinteistö Rovaniemen omistukseen", <http://www.lapinkansa.fi/cs/Satellite/Lappi/1194628825092/artikkeli/+kelkkatehdaskiinteisto+rovaniemen+omistukseen+.html?rendermode=previewnoins> (luettu 23.1.2010).

Mitä ei mielipideuutisoinnissa kerrottu: vaalirahakohu mediassa pitkäaikaistyöttömien silmin

Vaalirahakohun aikana eri mediat uutisoivat näyttävästi omia mielipidemittauksiin siitä, miten kohu on vaikuttanut milloin politiikan tai median uskottavuuteen, milloin kansalaisten äänestysintoon. Kyllä vai ei -asetelmaa syvällisempi analyysi yleisön näkökulmasta vaalirahakohuun kuitenkin paljastaa paljon sellaista, mitä mielipidekyselyillä ei tavoiteta: ehkä tärkeimpänä sen, että vastaajien mielipiteet voivat olla monisyisiä ja ristiriitaisia. Kun uutisaihe saa uusia käännteitä lähes päivittäin, on ymmärrettävää, että kansalaisten voi olla vaikea muodostaa yksiselitteistä mielipidettä. Kuitenkin gallupein raapaistut luvut uutisoidaan näyttävästi asenteella "kansaa on puhunut".

Tapaustutkimuksessamme ryhmä keskisuomalaisia pitkäaikaistyöttömiä kirjoitti ja keskusteli vaalirahakohusta marraskuussa 2009. Tarkoituksena oli selvittää, miten he ymmärtävät vaalirahakohun ja mitä he siitä muistavat ja ajattelevat. Halusimme antaa puheenvuoron työttömille, jotka itse kokevat tulevaisuuden huomioiduksi julkisissa yhteyksissä usein toisen luokan kansalaisina ja toimenpiteiden passiivisina kohteina.¹ Pyysimme heitä ensin kirjoittamaan muutaman apukysymyksen² avulla vapaamuotoiset tekstit, minkä jälkeen noin viikon kuluttua (23.11.2009) järjestimme aiheesta vielä tunnin mittaisen keskustelun. Ryhmässä on kahdeksan jäsentä, joista viisi palautti tekstin. Videoituun keskusteluun osallistui kuusi henkilöä.

Kyselyjournalismi veti mutkia suoriksi

Vaalirahakohun vaikutuksista tehtiin monia mielipidemittauksia medioissa pitkin syksyä. Esimerkiksi STT:n teettämän kyselyn mukaan kaksi kolmasosaa kansasta katsoi poliitikkojen luotettavuuden heikentyneen vaalirahakohun takia ja runsas kolmannes katsoi myös tiedotusvälineiden luotettavuuden kärsineen. Toisaalta joka neljännen mielestä kohu oli vahvistanut median luotettavuutta.³ Vaalirahakeskustelun vaikutusta äänestysintoon selvitti Aamulehden Taloustutkimuksella

teettämä kysely, jonka mukaan äänestysinto tulevissa eduskuntavaaleissa väheni 29 prosenttia kohun vuoksi.⁴

Gallupjournalismia kritisoinut Pertti Suhonen (2006) on todennut, että kyselyitä käsitellään journalismissa usein ammattitaidottomasti. Toimittajat tekevät tulosten tulkinnassa virheitä, vastaajat ymmärtävät kysymyksiä väärin ja otsikoissa paisutellaan tuloksia. Toimitukset uutisoivat mittaukset näyttävästi, koska niiden teettäminen on kallista.

Oma aineistomme tukee Suhosen tuloksia yleisön näkökulmasta, sillä tarkastelemme perusteella mielipiteitä vaalirahakohusta on vaikea hahmottaa esimerkiksi vain luotettavuuden lisääntymisen tai vähenemisen avulla. Haastattelemamme ryhmän mielipiteet olivat häilyväisiä pitkälti siitä syystä, että tunne koko prosessin keskeneräisyydestä oli vahva. Lisäksi aineistosta huomasin, että politiikan ja siitä tiedottamisen arviointi menevät helposti sekaisin. Medioituneessa yhteiskunnassa politiikka ja media kietoutuvat tiiviisti yhteen, ja arvioitaessa politiikan sisältöä tullaan arvostelleeksi myös sen esittämistapoja: valtaosalle kuva poliittisesta toiminnasta hahmottuu vain median kautta. Näin ollen mielipidekyselyistä ammentava journalismi yksinkertaistaa tässäkin mielessä kysymyksenasettelua liikaa. Tulkinta puuttuu.

Vaalirahakohusta – tunteella

Kun työttömiä pyydettiin kirjoittamaan siitä, mitä he *ajattelevat* vaalirahakohusta, he kuvailivat teksteissä pitkälti sitä, miltä koko asia on *tuntunut*. Tulkintamme mukaan tämä johtuu siitä, että vastaajat pääsivät pohtimaan aihepiiriä hyvin subjektiivisesti ja intiimisti. Omalla ajalla kirjoitettu teksti sekä keskustelu aiheesta tuttuun ihmisten kesken mahdollistivat paljon antoisamman aineiston kuin valmiit vastausvaihtoehdot tarjoava kysely. Kun haetaan yleistä mielipidettä, tahtovat vastauksetkin olla yleisiä.

Tuntemukset osoittautuivat – kuten alussa mainitsimme – kohusta puhuttaessa osin ristiriitaisiksi. Tämä tuli ilmi sekä teksteissä että keskustelussa. Eräs vastaaja vaati tuottuneena sotkun setvimistä viimeistä solmua myöten, vaikka oli samaan aikaan jo lopen kyllästynyt: aiheesta ei jaksaisi kuulla enää tavuaakaan. Toinen vastaaja oli yhtä aikaa sekä kyyninen että toiveikas. Hän tiesi vanhasta kokemuksesta, miten valta turmelee, eikä siten ollut yllätynyt ”kohusta”, joka ei hänen mukaansa muiden, jo nähtyjen poliittisten skandaalien tavoin muuttaisi mitään. Toisaalta kyynikko uskoi, että nimenomainen kohu kuitenkin tulisi olemaan jonkinlainen virstanpylväs politiikassa.

Ryhmän taustan huomioon ottaen täytyy muistaa, että ryhmän jäsenet kokevat jo entuudestaan olevansa kansalaisina eräänlaisia sivustakatsojia, joten vaalirahoituksesta syntynyt kohu on omiaan vahvistamaan jo olemassa olevia, kielteisiksi kallistuvia tuntemuksia etenkin politiikan luotettavuudesta. Kun tieduste-

limme halukkuutta osallistua tutkimukseen ja kerroimme aiheen, spontaanit kommentit olivat *voi ei, taas tätä, en jaksa muistella*. Kielteinen ensireaktiokin on tutkimustulos sinänsä. Alkureaktiosta huolimatta saadut tekstit pohtivat kohua kuitenkin monipuolisesti.

Vaalirahakohun käänteitä muisteltiin henkilöiden, yritysten tai "lautakasan" tapaisten termien avulla. Puheissa vilisi muun muassa nimiä, kuten Vanhanen, Tiura, Kalli, Tarasti, Merisalo, Nova Group, KMS ja Nuorisosäätiö sekä sana "tuppeensahattu". Ryhmäläisten tekstit olivat nimien osalta melko identtisiä ja mieleen tulleet kohun käänteet muutenkin pitkälti samoja. Esimerkiksi medialta laajan selvitystyön vaatineet, taajaan siteeratut paljastukset valtionyhtiöiden, kuten Sammon, Patrian ja Destian, lahjoituksista puolueille, saati mediassa rummutettu keskustan puoluesihteerin Jarmo Korhosen "katoaminen", eivät tulleet mainituksi kirjoituksissa eivätkä keskustelussa. Tätä tosin selittänee se, että kyseisistä tapahtumista on aikaa. Lisäksi aihe on kokonaisuudessaan ollut esillä jo yli puolitoista vuotta, joten vastaajien mieliin ei palautunut kuin palasia sieltä täältä.

Tiedonjanoa ja kyllästymistä

Ryhmän mielestä uutisoinnissa oli paljon sekaannusta aiheuttavia aineksia, jotka aiheuttivat epätietoisuutta ja tunnetta koko prosessin keskeneräisyydestä, mutta toisaalta totaalista kyllästymistä. Erittelemme tarkemmin, miten ja mistä osin ristiriitaiset tunteet nousivat.

Esimerkiksi lautakasakohun kuivuminen kasaan aiheutti hämmennystä: "Musta se jäi kesken, ootan, että sieltä tulis vielä jotakin" (nainen, 41, K⁵). Yksittäisistä mediatapahtumista hämäsi vaalirahoituslakia pohtineen Tarastin työryhmän tulosten julkistamistilaisuus: "Eri osapuolet vuolaasti kiittelivät toisiaan ja yhteistyöhenkeään, vaikka ryhmässä oli tietävästi ollut suuriakin erimielisyyksiä, varsinkin vaalirahakatosta. Aurinkoinen tunnelma siis ihmetytti." (Nainen, 37, T.)

Lausunto on tyyppillinen esimerkki siitä, että on vaikea arvioida, kritisoidaanko jutun kohteita vai mediaa. Mistä hämmennys lopulta johtui, Tarastin työryhmän yhteistyöhengestä vai siitä, että media välitti tapahtuman sen kummemmin aurinkoista tunnelmaa kyseenalaistamatta?

Ryhmäläiset ihmettelivät myös sitä, miksi vaalirahoituksen kiemurat selvitettiin vasta nyt. Asian pitkään kestäneestä piilossa pysymisestä tuli tunne, että median ote vallan vahtikoirana lipsuu. Ryhmäläiset sanoivat aina olleensa tietoisia "maan tavasta", eli siitä, että valta-asemaan pääsee vain isolla rahalla. Se toimittajienkin olisi pitänyt aikaisemmin tiedostaa ja tuoda julki. Kun näin tapahtui, yllätyksenä tuli, miten vaalirahoitus on "niin pitkälle viritettyä touhua" (mies, 48, K). Sen paljastamisesta media sai lopulta myös kiitosta. Tähän palataan artikkelin loppupuolella.

Isosta kohusta ja aineksista olisi toivottu siis tulevan joitakin konkreettisia lopputuloksia. Sen sijaan aikaansaatu vaalirahalakiuudistus "ei muuta mitään" (nai-

nen B, 55, K) ja syyllistä haettiin mediastakin: aiheen käsittelyn katsottiin jääneen puolitiehen.

Lisäksi osa ryhmäläisistä epäili, että median uutisointi oli puolueellista. Kommentointi antaa viitteitä siitä, että ryhmäläiset osin puoltavat käsitteen ”etelän media” todenperäisyyttä: muutaman vastaajan mielestä valtakunnan medioissa oli nähtävissä keskustapuolueeseen suunnattu ajojahti. ”Ihmettelin myös, miksi uutisoinnissa takerruttiin nimenomaan keskustalaisiin... Kokoomuksenkin asioissa olisi ollut penkomista.” (Nainen, 37, T.) Toinen vastaaja aprikoi samaa: ”Vähemmän esillä on mielestäni ollut ns. työnantajatahojen ja oikeiston rahoituskuviot. Olen pitänyt sitä kuitenkin itsestään selvyytenä ja rahoitusvirtaa huomattavana.” (Nainen A, 55, T.)

Mielipiteet voivat heijastella samaan aikaan mediassa käytyä keskustelua siitä, onko puheille ”etelän mediasta” katetta. Keskustelu herätti työttömissä myös vastavetona näkemyksen, että oman alueen maakuntalehti, eli Keski-suomalainen, ei myöskään ole puolueeton, vaan lehti miellettiin edelleen jossakin määrin keskustan äänitorveksi. Puolueellisuudesta tulee ongelma etenkin silloin, kun sitä ei tuoda ilmi avoimesti. Ilta-päivälehdet puolestaan ovat ”täysin viihteellisiä” (mies, 47, K).

Eri medioita luettiin siis tietynlaisten ennakkokäsitysten valossa, ja vastaajien mukaan objektiivista tietoa oli vaikea löytää mistään. On liian yksioikoista selvittää kyselyin, miten kohu on vaikuttanut median uskottavuuteen, koska uskottavuus vaihtelee yleisön silmissä mediasta toiseen jo valmiiksi.

Kuten edellä totesimme, moni vastaaja oli paitsi turhautunut myös kyllästynyt. Kyllästyminen iski ryhmäläisiin eri vaiheissa. Eräällä tuppeensahatusta laudasta jankuttaminen tappoi viimeisenkin kiinnostuksen. Toinen kyllästyi vasta paljon myöhemmin, kun alkoi pitää selvänä, ettei vaalirahakohusta kuitenkaan seuraisi suuria muutoksia. Kyllästyminen yhdistettiin kuitenkin usein vaalirahautisoinnin henkilöitymiseen vain muutamiin kärkipoliitikoihin, kun kyse oli ”koko poliittista järjestelmää vaivaavasta ongelmasta” (nainen, 37, T). Pääministerin grilluamista vaaliraha-asiassa pidettiin hyvänä asiana, mutta toisaalta samojen kasvojen katsominen tv-uutisista ja lehtien sivuilta päivittäin puudutti.

Tällainen julkisuus saattoi vastaajien mielestä olla lopulta jopa eduksi pääministeri Vanhaselle. Eräs vastaaja ajatteli, että median olisi pitänyt olla kieli keskellä suuta, sillä keskustelun ansiosta Vanhanen sai omiltaan paljon enemmän suosiota. ”(Media) teki karhunpalveluksen, sillä aina kun joku syyllistetään, siitä tulee helposti marttyyri” (mies, 48, K). Media tuhlassa paukkuja väärään kohteeseen, kun samaan aikaan tarttumapintaa olisi ollut muuallakin. Vastaavanlaisen kohun olisi saanut nostattaa vaikkapa vanhustenhuollon tilasta tai lasten ja nuorten pahoinvoinnista. Ristiriitaisuus tuli ilmi tässäkin: vaikka ryhmä koki vaalirahoituksen selvittämisen tärkeäksi, moni ärsyyntyi siitä, miten ”oikeasti tärkeät” asiat lipuivat ohi.

Kyllästymistä aiheutti myös tunne mediakäsittelyn merkityksettömyydestä, mikä johtui aikaisemmista poliittisista kohuista. ”Juhantalot” jäävät kiinni rötöksestä, mutta tekevät näyttävän paluun politiikkaan. Eräs ryhmäläinen piti tätä poliiti-

tikkojen valtataistelun perusaseena ja taitavana median manipuloimisena. Viivytyspeli on varmin tapa pysyä vallan kahvassa: osaava poliitikko odottaa kohun laantumista, luottaa kansan sekä toimittajien huonoon muistiin eikä myönnä virheitään.

On huomattava, että tekstit kirjoitettiin ja keskustelu käytiin marraskuussa, eli ennen Julkisen sanan neuvoston vapauttavaa päätöstä Ylen lautakasautisoinnille ja sitä seurannutta neuvoston puheenjohtajan Pekka Hyvärisen eroa. Myös vuodenvaihteessa julkitullut Matti Vanhasen päätös olla hakematta kolmatta kautta pääministerinä olisi mahdollisesti ollut vastaajien odottama konkreettinen lopputulos. Kaivattu ”poliittinen ruumis” saatiin tavallaan sekä median että politiikan puolelta, mutta tähän tutkimukseen nuo käänneet eivät ehtineet vaikuttaa.

Paljon tietoa, mutta vääränlaista

Toisekseen ryhmäläisiä hämmensi se, että tietoa on paljon, mutta se koettiin puutteelliseksi tai vääristäväksi. Vääränlaisesta informaatiosta he syyttivät sekä poliitikkoja että mediaa. Enimmäkseen tuhtumus kuitenkin kohdistui poliitikoihin, etenkin pääministeri Vanhaseen. Vanhasen lausunnot koettiin ylimielisiksi:

”Tuli tunne, että se aliarvioi meitä kansalaisia, että meille voi syöttää mitä vain” (nainen, 41, K).

”Mua ärsytti se, että kun tämä vaalirahakohu oli kovimmillaan, niin nää poliitikot vielä jaksoi lässyttää ja selittää niin onnettomia, ollaan vaan, että en minä tiedä ja annetaan ympäripyöreitä vastauksia. Kun oli jo lehdistössä kerrottu, niin olisivat vaan myöntäneet”. (Nainen B, 55, K.)

Median toimintaa kritisoiitiin siitä, että toimittajien olisi pitänyt kovistella kiemurtelevia poliitikkoja enemmän. Otsikoksi riitti, kun joku ei muistanut tapaamisiansa rahoittajien kanssa tai saamiaan summia. Toisekseen vaalirahakohussa närästi ”aidan seipäästä” puhuminen.

”Ärsytti se, että vaalirahasta vaan puhuttiin. Olisi pitänyt laajentaa sinne muiden lisäarvojen tarjoamiseen. Ei nähdä metsää puilta. Sellaiset lööpit myy. Ja jos haluaa oikeasti tietoa, niin se pitää sitten kaivaa muualta”. (Mies, 47, K.)

Vastaaja tarkoitti lisäarvojen tarjoamisella sitä, että monet vaikuttajat istuvat erinäisissä lautakunnissa ja johtokunnissa, mikä aiheuttaa usein jääviysongelmia. Tiedotusvälineet eivät hänen mielestään ole tonkineet tätä ongelmaa ollenkaan. Vastaaja ei siis ilmeisesti ollut seurannut uutisointia Matti Vanhasen ja Antti Kaikkosen kytköksistä Nuorisosäätiöön tai piti sitä riittämättömänä. Nähdäksemme on luultavasti totta, että nämä tapaukset ovat vain jäävuoren huippu – poliitikkojen luottamustoimissa riittää toimittajille selvitettävää.

Keskellä tietotulvaa moni yleisön jäsen, kuten tutkimusryhmämme, kaipaa vielä enemmän kunnollista, taustoittavaa journalismia ja vastauksia isoihin kysymyksiin. Tätä media ei riittävästi tee silloin, kun se vain pyrkii reagoimaan nopeasti ja pitämään myllyä jauhamassa, tarvittaessa vaikka hatarilla lausunnoilla. Ryhmäläiset olivat tunteneet voimattomuutta mediaa seuratessaan jo pitkään. Informaatio-ähkyn keskellä ei paradoksaalisesti aina jakseta muodostaa mielipidettä asioista. Ehkä juuri tiedon sirpaleisuuden ja runsauden vuoksi ryhmäläiset kaipasivat enemmän *selittämistä* ulkokohtaisen raportoimisen ja skandaalijahdin sijaan.

”Informaation määrää ei pysty käsittelemään. Kaikesta tulee hirveän nopeaa. Esimerkiksi tämä poliittinen keskustelu, ihmisen pitäisi pystyä itselleen selvittämään kantansa ja vielä sen, että mistä ottaa tukea sille, mikä media on mitäkin mieltä”. (Mies, 48, K.)

Rajansa rypemiselläkin

Välillä farssiksi kääntyneiden tapahtumien seuraaminen aiheutti vahingoniloa työttömien ryhmässä, mutta käännteistä myös vaivaannuttiin.

”Olin sekä vahingoniloinen että pettynyt. Että se omahyväinen sakkijoutuu sellaisen uutisoinnin kohteeksi”. (Mies, 48, K.)

”Kerrankin lirissä koko porukka, vaikka tiesikin että ne pelastuu” (nainen B, 55, K).

Vaikka farssilla oli viihdearvoa, se toimi lopulta kuin huono vitsi: se haluttiin kuulla, mutta sille nauraminen oli hiukan vaivaannuttavaa. Ei ole ihme, jos poliitikojen kujanjuoksu (”muistamattomuus” ja paniikinomainen tukisummien ilmoittelu) aiheutti myötähäpeää, mutta mediankin toiminta sai vastaajat kiusaantumaan. Päivittäinen rahasummien kaivelu ja muu kovistelu aiheutti tunteen, että ”medioilla on kilpajuoksu, että löytyiskö vielä jotain” (nainen A, 55, K). Rummutus tuntui monesta vastaajasta itsetarkoitukselliselta: ”Rahasotkua pyöritetään liikaakin ja television ja radion haastattelutilanteet ovat tuntuneet suoranaiselta jankutukselta. Tilanne on välillä tuntunut hieman kiusalliselta”. (Nainen A, 55, T.) Kiusaantuneisuus mainittiin erityisesti puhuttaessa sähköisistä medioista, joissa politiikan ja toimittajan keskustelu oli nähtävissä ja kuultavissa.

Eryteisesti myötähäpeää aiheutti tapaus lautakasa.

”Se oli valitettavaa, että kun lautakasa otettiin esiin, niin sille ei sitten ollutkaan näyttöä, että olisi voitu viedä loppuun asti” (nainen A, 55, K).

”Siitä tuli vähän sellainen olo, että nyt ollaan mediassakin epätoivoisia, että eikö tästä nyt jotain saada vielä revittyä irti. Alkoi olla poliittisesti relevantti matsku lopussa.” (Mies, 48, K.)

Syytös kohdistui Ylen TV2:n Silminnäkiä-ohjelmaan, mutta ei muuhun mediaan, joka seurasi Yleä sopulimaisesti. Vastajat kiinnittivät huomiota siihen, että muille medioille kelpasi kyllä otsikot tuppeensahatuista laudoista, mutta jutun rauettua alettiin syyttää Yleä tökeröstä uutisoinnista. Eräs vastaaja epäili, että lautakasa-sotku tekee mediasta vastaisuudessa varovaisempaa ja latistaa keskustelua entisestään. Toisaalta nähtiin hyväksi asiaksi, että tapaus voi tehdä toimittajista aiempaa tarkempia tiedonhankinnassaan.

Media meidän puolellemme!

Millaisia haasteita ja kysymyksiä työttömien ryhmän vaalirahakohun muistelutavat herättävät journalismille? Yksi pohtimisen arvoinen asia on, mitä vaalirahakohun voimakas henkilöityminen voi merkitä. Työttömät muistivat kohun käänteistä ne mehukkaimmin tarjoillut yksittäistapaukset mahdollisesti sillä kustannuksella, että itse asia hämärtyi. Otsikointi nostatti lynkkausmielialaa mutta aiheutti myös epätietoisuutta etenkin niille, jotka eivät jaksaneet seurata uutisointia aiheen monimutkaisuuden vaatimalla tehokkuudella.

Työttömien hämmennys ei mielestämme johdu tietämättömyydestä tai laiskuudesta, vaan siitä, että määrä ja nopeus korvaavat laadun -periaatteella tehtailtu journalismi voi vaatia ainakin kaksi uhria. Ensinnäkin "totuus" väritetty tai jopa vääristyy. Toiseksi yleisön mielenkiinto uhkaa lopahtaa.

Joillekin työttömien ryhmän jäsenille vaalirahakohu oli omiaan lisäämään tunnetta omasta ulkopuolisuudesta poliittiseen vaikuttamiseen nähden. "Kansa ymmärtää, että vääritys on tehty, mutta mitään ei voi tehdä. Voi äänestää ja ottaa osaa mielipidekeskusteluun ja on vähäinen vaikutusmahdollisuus järjestötoiminnassa." (Mies, 48, K.) Tämän vuoksi vastaajan mielestä median tehtävä olisi olla nykyistä enemmän kansan puolella ja pitää asioista meteliä tarpeeksi kauan.

Kahden vastaajan mielestä demokratian kannalta kävi lopulta huonosti, "sillä tässä voitti nukkuvien puolue selvästi" (nainen, 37, K). "Kohu heikensi todennäköisesti ihmisten uskoa päättäjiin, mikä on valitettavaa, koska ilman yhteisistä asioista sopimista täällä vallitsisi vahvemman oikeudet täysimääräisenä" (nainen A, 55).

Vaikka tarkastelemamme ryhmä jakaantui enimmäkseen jo ennalta kyynisiin ja kohun jälkeen entistä kyynisempiin, joistakin vastaajista kohu teki silti entistä toiveikkaampia. Toiveikkaammat näkivät kohun aikaansaaneen myös positiivisia vaikutuksia ja luottivat siihen, että poliitikot miettivät vastaisuudessa vaalirahoituksen lähteitä kahteen kertaan ja kenties vaalirahabudjetit kohtuullistuvat.

Median toiminnasta ryhmäläisten oli hankalampi muodostaa mielipidettä. Nekin, jotka kiittelivät toimittajia "sohaisemisesta muurahaispesään" (nainen, 41, T), eivät kuitenkaan päässeet eroon hämmennyksestään uutisoinnin aikana. Pidettiin hyvänä, että vaalirahoituskuvioita alettiin selvittää, mutta ennen kaikkea ryh-

mäläiset odottivat tässä vaiheessa medialta vielä paljon enemmän. Media näyttäytyi vastaajien puheessa hieman epäluotettavana poliittisen pelin nappulana. Selvää oli silti, että päästäkseen eroon hämmennyksestään ryhmä odotti median toimivan enemmän *kansan puolella poliitikkoja vastaan* kuin näennäisneutraalina tiedon välikätenä. Ryhmä piti naiivina ajatteluna sitä, että toimittaja voisi olla aina puhdas kaikista taustavaikuttimista. Yli- ja ohilyönneistä huolimatta vaaliraha-asian käsittely oli sellaista julkista keskustelua, mikä kuuluu demokraattiseen yhteiskuntaan.

Poliitikoilla riittää oikomista toiminnassaan, johon työttömät – tuntiessaan jo valmiiksi tulleen jollain tapaa syrjäytetyiksi yhteiskunnasta – suhtautuvat jo valmiiksi kyynisesti. Median luotettavuusongelma puolestaan olisi hoidettavissa helpommin. Tutkimuksemme perusteella journalismilta kaivattaisiin reaaliaikaisen reagoinnin ja kohutehtailun sijaan ennen kaikkea pitkäjänteistä seuranta, mikä pakottaisi koko politiikan tekemisen entistä avoimemmaksi. Se olisi mielipideuutisointia laadukkaampaa yleisön palvelua.

FM Jaana Siljamäki toimii tutkijana Jyväskylän yliopistossa, Viestintätieteiden laitoksella. HuK Hanna Autio toimii tutkimusavustajana Jyväskylän yliopistossa, Viestintätieteiden laitoksella.

VIITTEET

- 1 Työttömien ryhmä oli meille tuttu jo ennestään, sillä he ovat mukana myös parhaillaan käynnissä olevassa laajemmassa tutkimushankkeessa Kohti kiinnostavaa journalismia. Hanke on Tampereen, Helsingin ja Jyväskylän yliopistojen viestinnän tutkijoiden yhteinen. Kolmivuotisessa tutkimushankkeessa tavoitellaan syvempää ymmärrystä siitä, mitä journalismissa usein lähtökohtana pidetty kiinnostavuus tarkoittaa. Yksi osa-alueista on yleisötutkimus, johon osallistuu kaikkiaan yhdeksän erilaista ryhmää, joissa on yhteensä noin 80 ihmistä. Ryhmien kuukausittaiset tapaamiset aloitettiin syyskuussa 2009.
- 2 Ohjeistuksessa olivat seuraavat kysymykset: 1. Mitä tapahtumia, vaiheita tai yksityiskohtia sinulle on jäänyt ns. vaalirahakohusta mieleen? Miten paljon seurasit/seuraat aiheen käsittelyä mediassa? Mitä medioita seurasit/seuraat? 2. Oletko keskustellut vaalirahakohusta muiden ihmisten kanssa? Kuvaile tarkemmin näitä keskustelutilanteita ja niissä esiin nousseita aiheita. 3. Onko vaalirahakohu ja sen käsittely mediassa muuttanut käsitystäsi uutisista, toimittajista ja joukkoviestimistä? Miten? 4. Onko vaalirahakohu vaikuttanut käsityksiisi politiikasta ja poliitikoista? Miten?
- 3 Kysely: vaalirahakohu soi poliitikkojen luotettavuutta. STT 4.11.2009.
- 4 Vuosi 2011 voi tuoda uudet rötösherrat kuriin -vaalit. Aamulehti 16.8.2009.
- 5 Vastaajan tiedoissa K viittaa keskusteluun, T tekstiin.

LÄHTEET

Suhonen, Pertti (2006). Mielipidetutkimukset ja yhteiskunta. Tampere: Tampere University Press, Media Studies.

Julkisuus, yksityisyys ja sananvapaus

Median, tuomioistuinten vai poliitikkojen sananvapaus?

Suomalaisesta sananvapaudesta keskustellaan julkisuudessa paljon sanomatta mitään. Vuoden 2009 aikana puhuttiin lähdesuojasta, lautakasasta ja Lex Nokiasta. Myös ikuisuusaihe suomalaisten tuomioistuinten ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) käytäntöjen eroista oli paljon esillä. EIT:ssä on menossa tälläkin hetkellä kymmenkunta Suomea koskevaa sananvapauteen liittyvää prosessia.

Sananvapauden hahmottaminen suhteessa muihin perusoikeuksiin tuottaa vaikeuksia niin lainsäätäjille, tuomioistuimille kuin journalistillekin, ja osapuolten näkemykset poikkeavat selvästi toisistaan. Journalistien käsitys näkyy mediassa ja lainsäätäjien näkemys keskusteltaessa lainsäädännöstä. Suomi on sananvapauden kannalta kuitenkin siinä mielessä poikkeuksellinen valtio, että laajamittaista keskustelua sananvapaudesta ei käytännössä ole meillä käyty, paitsi joistakin erityiskysymyksistä. Syyt tähän löytyvät osin maan historiasta, erityisesti sotia edeltäneestä vahvasta poliittisesta painostuksesta, sekä sotien jälkeisestä itsesensuurin kaudesta, joka on heijastunut myös muuhun kuin poliittiseen uutisointiin.

Suomessa sananvapautta pidetään yhteiskunnallisesti tärkeänä asiana, mutta silti lainsäätäjät vaativat herkästi sen kaventamista. Journalistien mukaan vihje lautakasasta pääministerin työmaalla on niin tärkeä uutisaihe, että itsesääntely ja lähdesuoja jäävät toisarvoisiksi. Ensin he puolustivat lähdesuojaa, mutta JSN:n antaman kyseenalaisen päätöksen jälkeen he haukkuivat sananvapautta puolustavaa itsesääntelyä. Totuutta tapauksesta ei saada varmaan koskaan selville. Sana on Suomessa silloin vapaa, kun se palvelee puolustajien omia näkemyksiä. Kovin moni ei ole valmis taistelemaan Voltairen hengessä toisten oikeudesta olla eri mieltä.

Toimittajien, tuomioistuinlaitoksen ja lakia säättävien poliitikkojen näkemykset poikkeavat toisistaan siinä, millainen painoarvo eri perusoikeuksille annetaan. Avainasemassa keskustelussa on myös näkemys siitä, minkä merkityssisällön sananvapaus saa. Kärjistäen ilmaistuna eri tahot tuntuvat painottavan perusoikeuksia seuraavasti:

Suomalaiset lainsäätäjät ja tuomioistuinlaitos:

1. Omaisuuden suoja (yrityssalaisuudet)
2. Yksityiselämän ja kunnian suoja
3. Sananvapaus

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin:

1. Sananvapaus
2. Yksityiselämän ja kunnian suoja
3. Omaisuuden suoja

Journalistit:

1. Sananvapaus.

Osapuolten eriävien näkemysten yhteensovittamiseksi olisi syytä käydä todella perusteellista keskustelua sananvapaudesta. Tiedotusvälineiden jatkuvat valitukset EIT:lle eivät tee hyvää Suomen maineelle, saati veronmaksajien lompakolle. Toisaalta journalistien hämmennyksen ja närkästyksen ymmärtää, sillä suomalaiset sananvapauspäätökset ovat usein kyseenalaisia ja yksityiselämään liittyvä keskustelu kaksijakoista: yksityiselämän suoja rajoittaa sananvapautta, mutta omaisuuden suoja rajoittaa yksityiselämän suojaa ja sananvapautta. Oikeustieteellisessä kirjallisuudessa ja EIT:n toiminnassa edellytetty punninta perusoikeuksien välillä näyttää usein unohtuvan puolin ja toisin.

Journalistien ja tuomioistuinten sananvapauskäsitykset vastakkain

Suomi on saanut EIT:stä jo useita ratkaisuja, joiden mukaan sananvapautta on rajoitettu enemmän kuin demokraattisessa yhteiskunnassa on välttämätöntä. Tämä on lisännyt tiedotusvälineitten valitusherkkyttä, joka kuvastaa yhtäältä journalistien epäluottamusta suomalaisia tuomioistuimia kohtaan, ja toisaalta tiedotusvälineiden omaa, sananvapauden merkitystä korostavaa näkemystä. Tuomioistuimia ja juristeja kiusaa journalistien ajatus siitä, että kaikki julkinen tieto olisi julkaistavissa, vaikka journalistin ohjeet ja oikeuskäytäntö korostavat, ettei julkinen tieto ole sama asia kuin suurelle yleisölle julkaistavissa oleva tieto. Journalismin viih-teellistyminen herättää närkästystä ja moraalista huolta, johon tuomioistuimet ja lainsäätäjät reagoivat ainakin alitajuisesti.

EIT:n ratkaisuista käydyssä keskustelussa tuntuu unohtuneen, että vaikka päätös on ollut Suomelle langettava, EIT on ratkaisuissaan myös kritisoinut suomalaisia tiedotusvälineitä. Esimerkiksi ratkaisussa Eerikäinen ja muut vastaan Suomi 10.2.2009¹ EIT selkeästi toteaa, ettei uutisoinnin kohde ollut julkisuuden henkilö. Tällöin hänen nimensä ja kuvansa julkaisu on vastoin yksityisyyden suojaa siitä huolimatta, että nimi on saatu julkisesta asiakirjasta. Langettava päätös annettiin korkeimman oikeuden heikkojen perustelujen vuoksi. Aiheellinen kysymys on, mitä tapahtuu, jos jossain tapauksessa Suomea ei tuomitakaan. Onko joukkoviestimillä silloin rohkeutta myös itsetutkisteluun? Mediassa EIT:n antama kritiikki on usein unohdettu ja keskitytty vain siihen, että Suomi tuomittiin ja sananvapaus on

vaarassa. Rusinoiden poimiminen EIT:n pullasta on ymmärrettävää, mutta samalla pitäisi maistella myös niitä kuivempia osia.

Juristien ja tuomioistuinten näkökulmasta puolestaan esimerkiksi Helsingin hovioikeuden tuomio 20.4.2007 osoittaa käsittämätöntä logiikkaa. Käräjäoikeus oli tuominnut lehden sakkoihin nimen julkaisemisesta yksityiselämää loukkaavana. Toinen toimittaja teki käräjäoikeuden päätöksestä jutun ja mainitsi siinä nimeltä henkilön, jonka yksityiselämää oli käräjäoikeuden mukaan loukattu. Hän siis toisti kokonaisuudessaan uutisen, josta tuomio oli tullut ja mainitsi henkilön nimen. Tuomiot ovat julkista tietoa, mutta etenkin nimien julkaiseminen on aina harkinnanvaraista. Tuntuu käsittämättömältä, että yksityiselämää loukkaavan tiedon levittäminen olisi sallittua, kun käsitellään yksityiselämän suojaa rikoksena tuomioistuimessa. Osoittaakseen epäkohdan tekijä siis toisti epäkohtana pitämänsä rikoksen ja näin syyllistyi itsekin rikokseen. Tavoite on hyväksyttävä, mutta keinot tavoitteen saavuttamiseksi loukkaavat muita perusoikeuksia ja ovat näin ollen hyvin kyseenalaisia. Ratkaisusta on luonnollisesti valitettu Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen.

Syynä erilaisiin sananvapauskäsityksiin voidaan pitää lakimiesten ja journalistien ammattikulttuurien eroja. Sananvapauskeskustelussa erotetaan karkeasti kaksi sananvapausnäkemystä: angloamerikkalainen ja mannereurooppalainen. Angloamerikkalaisessa näkemyksessä sananvapaus on itseisarvo. Sen perustana on toisen maailmansodan jälkeen kehitetty oppi aatteiden markkinapaikasta, jossa kaikki saavat sanoa sanottavansa ja lopulta totuus voittaa valheen. Tähän yhdistyy usko siitä, että vapauksia tulee suojata valtion puuttumiselta, ja näin ollen sananvapautta ei saisi rajoittaa mitenkään. Mannereurooppalainen vastuuajattelu puolestaan kehittyi valistuksen ajalla. Lähtökohtana on, että sana on vapaa, mutta sitä tulee käyttää harkiten ja seurauksista tulee kantaa vastuu. Tämä malli on toiminut Suomessa tausta-ajatuksena sananvapautta rajoittavassa lainsäädännössä ja journalismin itsesääntelyssä.

Jostain syystä moni suomalainen journalisti kuitenkin ajattelee enemmän angloamerikkalaisen mallin mukaan ja kokee velvollisuudekseen kertoa asioista sen vuoksi, että niistä tulee kertoa tai niistä voi kertoa. Yhtenä syynä näkemyseroon onkin koulutus, sillä tuomareiden koulutuksessa on yhä paljon mannereurooppalaisia piirteitä, kun taas journalistien koulutuksessa iso osa aineistosta tulee angloamerikkalaisista maista. Näin journalisteille välittyy eri oikeuskulttuuriin kuuluva käsitys sananvapaudesta.

EIT:n sananvapaustulkinta on asiana huomionarvoinen. EIT tulkitsee Euroopan ihmisoikeussopimusta, joka vastaa mannereurooppalaista valistuksen ajalta lähtevää ajattelua, mutta EIT on angloamerikkalaiseen tapaan oikeutta luova tuomioistuin. Tästä tarkoitushakuisuudesta ja pyrkimyksestä johtuu, että EIT:n linjaa ei tule pitää samassa asemassa kuin lakia vaan jokainen ratkaisu on erityistapaus. Myös EIT voi tehdä tulkintoja, jotka se korjaa seuraavassa ratkaisussa. Journalistien usko EIT:n sanaan onkin tältä osin perusteetonta.

Kärjistäen tuomioistuinten ajattelutapana on, että rikoslakia säädettäessä sananvapauden rajoitukset on huomioitu, ja näin ollen sananvapautta voidaan rajoittaa esimerkiksi yksityiselämän suojaamiseksi. Seurauksena on, ettei sananvapautta ja yksityiselämän suojaa aina punnita riittävästi, vaan usein tuomio annetaan puhtaasti rikosoikeudellisen pohdinnan perusteella. Tähän argumentointiin nimenomaan EIT on puuttunut, ei niinkään siihen, että Suomessa sananvapautta rajoitettaisiin jotenkin väärältä pohjalta.

Vajavaiset sananvapaustulkinnat ovat tuomioistuimissa edelleen liian yleisiä. Kuvaava esimerkki on Suomen Kuvalehden valokuvaajan tuomio Smash Asem-levottomuuksien yhteydessä. Kuvaaja tuomittiin niskoittelusta poliisia kohtaan mutta jätettiin rangaistuksetta, koska rikos oli anteeksiannettava. Valokuvaajan roolia sananvapauden toteuttajana ei pohdittu, eikä KKO antanut asiassa valituslupaa. Journalisteja tyrmistyttää ajatus siitä, että työnteko julkisella paikalla voi olla rikollista toimintaa, ja Suomen Kuvalehti ilmoittikin syksyllä 2009 vievänsä tuomion EIT:hen. Suurelta osin journalistit ovat oikeassa, mutta niin tämän kuin monen muunkin sananvapauskysymyksen käsittely mediassa tapaa olla ympäripyöreää huolta ilman sisältöä.

Lainsäätäjän ja journalistien sananvapauslogiikka lähdesuojakeskustelussa

Lainsäätäjän ja journalistien sananvapauskäsitykset kohtaavat useimmiten tuomioistuinten välityksellä. Viime aikoina julkisuudessa on käsitelty erityisesti lähdesuojan kaventamista ja pääministerin "lautakasa". Näissä yhteyksissä lainsäädännön kannalta merkittävässä asemassa olevat poliitikot ovat lausuneet julkisessa keskustelussa näkemyksiään sananvapauteen kuuluvasta lähdesuojasta.

Esitutkinta- ja pakkokeino toimikunnan mietinnössä (Komiteamietintö 2009:2) ehdotetaan, että esitutkinnassa lähdesuoja voitaisiin murtaa tapauksissa, joissa on todennäköistä, että tiedonantaja on syyllistynyt rangaistavaan salassapitovelvollisuuden vastaiseen tekoon ja lähdesuojan murtamisella saavutettava tieto on välttämätön rikoksen selvittämiseksi sekä perusteltua suhteessa rikoksen vakavuuteen. Esityksen mukaan lähdesuojan murtamisesta päättäisi tutkinnanjohtaja, eli poliisi.

Ajatus ei ole uusi, vaan samaa esitettiin voimassa olevaa esitutkintalakia säädettäessä. Hallituksen esityksessä HE 14/1985 lähdesuojan murtamisedellytykset esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä olivat samat, mutta lakivaliokunnan mietinnössä LaVM 9/1986 esitetyn voimakkaan kritiikin jälkeen esitutkinnan edellytyksistä poistettiin mahdollisuus murtaa lähdesuoja salassapitovelvollisuuksien rikkomisen tutkinnassa.

Lähdesuojan perimmäinen tarkoitus on suojata journalistien tietolähteitä paljastumiselta ja näin mahdollistaa yhteiskunnallisesti arvokkaiden tietojen päätyminen julkiseen keskusteluun. Lähdesuojasta säädetään laissa sananvapauden käyt-

tämisestä joukkoviestinnässä (sananvapauslaki) 16. §:ssä. Säännös on tarkoitettu suojaamaan tiedotusvälineiden asemaa vallan vahtikoirina, ja sananvapauslain systematiikassa lähdesuoja tasapainottaa päätoimittajan vastuu. Tapauksessa, jossa kriminalisoidun tiedon antajaa ei saada vastuuseen, päätoimittaja vastaa tiedon levittämisestä.

Avaintodistajien lähdesuoja voidaan murtaa esitutkinnassa esitutkintalain 27:3:n perusteella ja oikeudenkäynnissä oikeudenkäymiskaaren 17:24:n 4. momentin perusteella. Näissä tapauksissa kyseessä tulee olla varsin merkittävä rikos tai erityinen salassapitorikos. Lähdesuojan murtamisesta kaikissa tapauksissa päättää tuomioistuin. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännössä lähdesuoja mainitaan yhtenä lehdistön toiminnan kulmakivistä. Tuomioistuinten ja itsesääntelyn linjaus on selkeä: jos tietolähdettä ei tiedetä, niin toimittaja ja mahdollisesti päätoimittaja kantavat vastuun.

Esitutkinta- ja pakkokeinotoimikunta käsittelee mietinnössään lähdesuojan murtamista paljon ja perustelee sitä salassapitovelvollisuuden sisältämien tietojen haitallisuudella sekä yksilön mahdollisuudella saada oikeusturva. Toimikunnan mukaan lähdesuojan murtaminen oikeudenkäynnissä on näennäistä, jos lähdesuoja ei voida murtaa samoin perustein esitutkinnassa. Tämän erottelun logiikka kaipaasi avaamista, koska esitutkinnan aloittamisen kynnyks on täysin eri kuin oikeudenkäynnin, ja esitutkintoja on enemmän kuin oikeudenkäyntejä, jolloin yhä useammin jouduttaisiin turvautumaan lähdesuojan murtamiseen. Rutiiniksi muuttuva lähdesuojan murtaminen taas tarkoittaa, että lähdesuojasta käytännössä luovuttaisiin. Toimikunta ei yksilöi, mikä perusoikeus pitäisi punnita sananvapautteen kuuluvan lähdesuojan kanssa, mutta todennäköisesti tällä tarkoitetaan yksityiselämän suojaa. Toimikunta ei myöskään käsittele sananvapautta ja lähdesuojaa osana Suomea sitovia ihmisoikeussopimuksia.

Keskustelussa on esitetty, että poliisi on esimerkiksi Rusi- ja Bodom-juttujen yhteydessä vuotanut tietoja lehdistölle, minkä vuoksi toinen syytetty on tuomittu mediassa ilman mahdollisuutta puolustautua. Poliisit ja oikeustoimittajat ovat todenneet nämä väitteet virheellisiksi. Myös poliisin tietovuotoja tutkineen apulaisoikeusasiamiehen Riitta-Leena Paunioin saamien poliisinlausuntojen mukaan tietovuotoja on todella vähän (Helsingin Sanomat 23.5.2009). Kritiikki on sinällään osunut oikeaan, sillä ”oikeudenkäynti mediassa” on yksi nykyjournalismin ongelmia, ja komitean esitys on selkeä vastaveto tälle kehitykselle.

Muuten journalistien puolustautuminen on ollut siilipuolustusta, jossa vedotaan lähdesuojan tärkeyteen lähdesuojan tärkeyden vuoksi. Esityksessä on ongelmansa, joihin olisi voitu tarttua aggressiivisemmin ja saada näin aikaan aitoa vuoropuhelua lainsäätäjän kanssa sen sijaan, että osapuolet kaivautuvat poteroihinsa. Journalismin tehtävänä on herättää keskustelua, ei lopettaa sitä.

Ongelmallista on, että Rusi- ja Bodom-juttujen yhteydessä kysymys oli esitutkinnasta ja syyteharkinnasta, ei todetusta rikoksesta. Tähän saakka tuomioistuin, joka lopulta päättää, onko rikosta tapahtunut, on voinut harkita, ovatko rikoksen toden-

näköisyys ja vakavuus sellaisia, että lähdesuoja voidaan murtaa. Esityksen logiikka siitä, että poliisin tietovuodot vähenevät, kun kukaan ei uskalla antaa tietoja, pitää toki paikkansa. Samalla media kuitenkin menettää mahdollisuutensa valvoa poliisia. Painoa pitäisikin antaa sille, että jos tietovuotoja tapahtuu, poliisin on keskuudessaan varmistuttava siitä, ettei toisten yksityiselämää tai kunniaa loukkaavia tietoja vuodeta medialle. Journalistien tehtävänä on entistä enemmän harkita, miten vuodettuja tietoja julkaistaan eikä pelkästään verhoutua sananvapauden kaapuun. Vastuuntuntoisten journalistien tulee kunnioittaa myös yksityisyyden suojaa.

Samaan aikaan Yleisradio on tehnyt karhunpalveluksen lähdesuojalle vetoamalla siihen pääministerin ”lautakasa” koskeneen uutisoinnin yhteydessä. Oikeudellisessa merkityksessä lähdesuojaan voidaan vedota tutkinnassa ja tuomioistuimissa. Lautakasatapaus ei ole päätyneet minkäänlaiseen tutkintaan, ellei merkilistä talokatselmusta sellaiseksi lasketa. Pääministeri ei ole tahtonut syyttää Yleisradiota kunnianloukkauksesta. Näin ollen tapauksella ei ole minkäänlaista välitöntä oikeudellista merkitystä, joten lähdesuojalla ei ole mitään tekemistä koko asian kanssa. Yleisradio olisi voinut vain todeta, että sillä on lähde ja lähde todistaa oikeudenkäynnissä.

Nyt lautakasaepisodin vuoksi lähdesuojaan liittyy entistä enemmän salailun ja mustamaalauksen leima, joka voi yleisen närkästyksen ilmapiirissä johtaa lähdesuojan murtamisedotusten suopeampaan jatkokäsittelyyn ja ankarampaan tulkintaan tuomioistuimissa. Lähdesuoja on tärkeä asia demokraattisessa yhteiskunnassa, mutta siihen tulisi vedota vain oikeassa asiayhteydessä. Nimenomaan lähdesuojakeskustelussa journalistien tulisi pyrkiä paljastamaan sen murtamisyhteyseen liittyvät suurimmat ongelmat.

Sananvapaus ja yksityiselämän suoja lainsäätäjien puheenvuoroissa

Perustuslakivaliokunnan puheenjohtaja Kimmo Sasi on vaatinut julkisuusperiaatteen ja yksityiselämän arvioimista esitutkinta- ja pakkokeinoimikunnan esityksen synnyttämän kohun vuoksi (Helsingin Sanomat 24.5.2009). Julkisten tietojen antaminen tiedotusvälineille ei ole rikos. Sen sijaan yksityiselämää tai kunniaa loukkaavien julkisten tietojen julkaiseminen voi olla. Sasin vaatima keskustelu koskisi näin ollen vain julkisia tietoja. Suomessa julkisten tietojen ala on hyvin laaja, mitä on kansainvälisesti pidetty avoimuuden näkökulmasta esimerkillisenä. Jos yksityiselämää halutaan suojata paremmin, tulee julkisten tietojen määrää vähentää ja näin kaventaa suomalaisen yhteiskunnan avoimuutta. Helpoin ratkaisu olisi täsmentää tiedotusvälineille sitä, milloin julkista tietoa saa julkaista ja milloin julkinen tieto voi julkaistuna aiheuttaa haittaa yksityishenkilöille. Puheenvuorossa on selkeästi kysymys vastavedosta ja närkästyksestä journalistien entistä ärhäkämpää linjaa kohtaan.

Sen sijaan sähköisen viestinnän tietosuojalain muutosta, eli niin sanottua Lex Nokiaa (HE 48/2008), käsitellessään perustuslakivaliokunta ei juuri murehtinut lausunnossaan (PeVL 29/2008) yksityiselämän suojaa. Kyseisellä muutoksella sähköisen viestinnän tietosuojalaissa varsin laajasti määritellyt yhteisötilaajat ovat saaneet 1.6.2009 alkaen oikeuden tutkia viestien tunnistamistietoja rikosepäilysten yhteydessä, mikä on perustuslain 10. §:n 3. momentin suojaaman viestintäsalaisuuden loukkaamista. Yhteisötilaaja voi olla yrityksen lisäksi esimerkiksi koulu tai taloyhtiö. Käsittelyyn riittää perusteltu syy olettaa, että yrityssalaisuuksia on vuodettu.

Lex Nokiasta on keskusteltu paljon, ja lain ongelmakohdat yksityiselämän suojalle ovat hyvin tiedossa, mutta lähdesuojasta tiedotusvälineet olivat tällä kertaa hiljaa. Lähdesuojalle lainmuutos on ongelmallinen, sillä tunnistamistietojen seurannan yhteydessä paljastuu myös lähdesuojan alaiset vuodot, vaikka niitä ei säännösten mukaan saa tutkia. Vaikka viestien sisältöä ei tutkita, niin tuskin on hankalaa päätellä tietolähdettä, kun viesti on lähetetty sanomalehden sähköpostiosoitteeseen tilanteessa, jossa tietoja on vuotanut medialle. Tosin lähdesuojaan pätee sama kuin yrityssalaisuuksiin, eli tuskin kovin moni huippuosaaja vuotaa salaista tietoa kilpailijoille tai medialle omasta työsähköpostiosoitteestaan tai työtietokoneeltaan.

Hyvä kysymys onkin, missä vaiheessa rikoslain tarkoittamista yrityssalaisuuksista (30. luvun 5. §) on tullut osa perustuslain omaisuuden suojaa (15. §). Entä miksi omaisuuden suoja ja erityisesti yrityssalaisuuksien varjelu oikeuttaa sähköisen viestinnän yhteydessä rajoittamaan perustuslain turvaamaa viestinnän salaisuutta ja yksityiselämän suojaa (10. §:n 3. momentti)? Erityisen huolestuttavaa tämä on siksi, että rikoslaissa yrityssalaisuuden paljastaminen on kielletty vain tietyiltä henkilöiltä eikä yrityssalaisuutta ole määritelty omaisuuden suojan alaan perinteisesti kuuluvien oikeuksien tavoin. Euroopan ihmisoikeussopimuksessa omaisuutta suojataan ensimmäisen lisäpöytäkirjan ensimmäisessä artiklassa, joka ei myöskään määritelmällisesti kata yrityssalaisuuksia. Siitä huolimatta muut perusoikeudet on ohitettu, kun yritykset edellyttävät suojaa omalle toiminnalleen. Uutisointi tästä tutkivalle journalismille herkullisesta kohteesta on ollut hyvin vähäistä. Tämä lieneekin hyvä esimerkki siitä, että sananvapaus on kiinni resursseista ja tahdosta tutkia oikeita yhteiskunnan erikoisuuksia, tai sitten yritysten kilpailukyky on murtamattomia tabuja nykyisessä Suomessa.

Sananvapaus edellyttää keskustelua

Kysymys sananvapauden sisällöstä on oikeuspoliittisesti haastava. Kun kysymyksessä on poliitikkojen yksityiselämä ja ylipäätään median tapa uutisoida asioista, poliitikot ovat yksityiselämän suojasta kovin huolissaan, mutta huoli katoaa, kun yritykset haluavat suojella salaisuuksiaan. Yleisradion pääjohtajan eroamista ja lähdesuojan kaventamista vaadittiin sen jälkeen, kun Yleisradio kertoi pääminis-

terin lautakasasta ja vetosi lähdesuojaan. Pääministeri ei kuitenkaan halua oikeuteen, jossa lähdesuoja voitaisiin murtaa. Sama pääministeri ei puolusta kunniaansa fiktiivistä kirjaa vastaan, vaan tässäkin vetoaa siihen, että poliitikko ei saa suojaa kunnialleen oikeudessa.

Kunniansuojan voisi siis olettaa olevan heikolla tolalla, jos johtava lainsäätäjä ei halua mennä oikeuteen pelätessään häviävänsä tapauksessa, joka on hänen mielestään täysin selvä. Siitä huolimatta johtava lainsäätäjä ei tee asialle mitään vaan antaa poliitikkoja sortavan epäkohdan jatkua. Sen sijaan yksityiselämää koskevien tietojen julkaisemisesta pääministeri kyllä käy oikeutta. Mistä voidaan päätellä, että pääministeristä saa kirjoittaa valheellisia tietoja, jotka loukkaavat kunniaa, mutta totuudenmukaisia tietoja pääministerin yksityiselämästä ei saa julkaista? Viesti journalistien ja kansalaisten suuntaan sallitun rajoista on vähintäänkin sekava.

Journalistit korostavat olevansa vallan vahtikoiria ja perustelevat sillä sananvapauden aseman tärkeimpänä perusoikeutena. EIT:n tuomiot otetaan voittoina, vaikka ne sisältävät runsaasti kritiikkiä myös tiedotusvälineiden suuntaan. Kuitenkin vaalirahoituskysymys sai olla vuosia piilossa, ennen kuin siihen puututtiin. Kysymys oli selkeästi yhteiskunnallisesti merkittävästä asiasta, jonka uutisoinnilla perustellaan sitä, että journalisteilla on velvollisuus uutisoida myös monesta muusta asiasta ja jopa loukata yksityiselämää. Tämä ajatus on edelleen vailla selkeitä esimerkkejä. Muun muassa Lex Nokian taustojen penkominen oli varsin vähäistä.

Lähdesuojakeskustelun yhteydessä journalistien puolustautuminen on ollut siilipuolustusta. Julkisen sanan neuvosto tuntuu menettäneen vaikutusvaltaansa, ja Journalistin ohjeita ei seurata esimerkiksi julkisen tiedon julkaisemisen yhteydessä. Kolme edellistä JSN:n puheenjohtajaa on eronnut kesken kauden: yksi koska neuvosto ei uusiutunut, toisen mukaan tiedotusvälineet savustivat hänet ulos ja kolmas lähti, kun ratkaisu ei vastannut puheenjohtajan käsitystä journalismin etiikasta. Journalistin ohjeet uudistettiin 2005, mutta jo pitkään on puhuttu siitä, että niitä pitäisi taas muuttaa. Ihan kuin journalistit kritisoisivat tuomioistuimia ja lainsäätäjiä sananvapauden rajoittamisesta kykenemättä itse määrittelemään, mikä on sitä vastuullista sananvapauden käyttöä, jonka vuoksi tiedotusvälineille pitäisi antaa suurempia vapauksia.

Tuomioistuinten ja lainsäätäjän kritisointi on osa sitä keskustelua, jota sananvapaus demokraattisessa yhteiskunnassa turvaa. Silti vaikuttaa kohtuuttomalta vaatia eri lähtökohdista asiaa lähestyviä tuomareita, lainsäätäjiä ja poliitikkoja omaksumaan journalistien näkemys sananvapaudesta. Samaan aikaan journalistien itse-sääntelyn voima tuntuu hiipuvan, viihteellisyys lisääntyy ja niin sanottua laatu-journalismia vähennetään ainakin journalistien itsensä mielestä. Jos journalistit haluavat muidenkin ymmärrystä laatu-journalismin vaatimuksille ja laajalle sananvapauskäsitteelle, heidän tulee todistaa olevansa luottamuksen arvoisia. Kun journalistit itsekin ovat huolestuneet journalismin tilasta, tuntuu oudolta ihmetellä,

miksi muut kokevat moraalista närkästystä joitakin journalismin lajeja kohtaan.

Keskustelu journalismista ei ole journalistien yksinoikeus. Parhaiten sananvapauden edistäminen onnistuu kaikkien tahojen kunnollisella itsetutkiskelulla ja aidosti avoimella keskustelulla. Sananvapauden suojan käyttäminen edellyttää myös vastuuta ja kykyä itsekritiikkiin.

OTL Riku Neuvonen työskentelee Helsingin yliopistossa hallinto-oikeuden assistenttina ja valmistelee väitöskirjaa sananvapauden sääntelystä Suomessa.

VIITTEET

- 1 Ks. myös Karhuvaara vs. Suomi 16.11.2004, tuomion kohdat 45–50, ja Selistö vs. Suomi 16.11.2004, tuomion kohdat 47–70. Näissäkin tapauksissa julkisesti huomioitiin vain, että Suomi sai tuomion.

Yksityisyyden suoja – pelkkää sanahelinää?

Keväällä 2009 Iltalehti uutisoi: ”Pariskunta löytyi kuolleen kotoaan”. Kyseessä oli kolmen lapsen isä uuden avovaimonsa kanssa. Lapset asuivat äitinsä kanssa samassa kaupungissa ja olivat tapahtumahetkellä kaikki selvästi alaikäisiä. Artikkelissa oli myös hyvin tunnistettavissa oleva kuva lasten isän talosta, joka oli ollut heidän pitkäaikainen kotinsa. Toimittaja alkoi selvittää pariskunnan kuolemaa samaan aikaan, kun miehen lapset olivat juuri saaneet suruviestin, ja soitti suoraan alaikäiselle lapselle kännykkään kysyäksään kuolinsyytä. Lapsi, jolle puhelu tuli, oli tilanteesta järkyttynyt ja peloissaan.

Olen kyseisen perheen lapsen kummi. Kuulin asiasta tuoreeltaan ja järkytyin. Soitettuani Julkisen sanan neuvostoon kysyäkseni neuvoa sain vastaukseksi pitkän huokauksen ja viittauksen Jokelan ja Kauhajoen jälkeisiin keskusteluihin siitä, kuinka paikalla olleita nuoria ja uhrien omaisia tulisi lähestyä tai olla lähestymättä. Kanteen voi JSN:lle tehdä vain lapsen lähiomainen, ja usein tällaisissa tapauksissa omaiset ovat voimattomia, kun suru on juuri kohdannut. Sitä paitsi omaiset eivät aina edes tiedä tästä mahdollisuudesta.

Jokelan tragedia marraskuussa 2007 ja Kauhajoen tragedia syyskuussa 2008 herättivät paljon keskustelua journalistisesta etiikasta. Näissä tapauksissa oli kyseessä suuri kansallinen surunäytelmä, ja tapausten kuuluikin saada palstatilaa lehdistössä. Kuitenkin keskustelua herätti journalistien tapa lähestyä surevia omaisia ja etenkin nuoria ja lapsia, jotka olivat selvinneet surmanloukusta ja kokeneet elämänsä kauhunhetket.

Rivikansalaisen näkökulmasta keskustelu käytiin silti kovin yleisellä tasolla. Perusteluina lasten ja omaisten lähestymiseen journalistit käyttivät muun muassa sananvapautta. Samalla keskusteltiin myös uhrien suojelemisesta journalistien varomattomalta tuntuvalta toiminnalta. Valitettavaa kuitenkin on, että tällainen keskustelu saa jalansijaa vasta, kun kyseessä on kerralla suuri joukko asianosaisia, vaikka uhreja ja omaisia lähestytään onnettomuus- ja rikospaikoilla usein samankaltaisilla tavoilla myös yksittäistapauksissa.

Mieleeni heräsi omaa lähipiiriäni koskettaneen tapauksen takia kysymys, kuinka paljon tällaisia yksittäisiä lapsitapauksia onkaan ollut ja tulee olemaan, ellei asioihin puututa. Sananvapaudella ei voida puolustaa tällaista journalistista tutkintaa,

sillä hädän hetkellä kerrotut tunteet ja yksityiskohdat eivät ole sellaista tietoa, joka kuuluu saattaa julkiseksi. Mielestäni sananvapauden nimissä kuuluu toki uutisoida järkyttävistä tapahtumista, mutta samalla tulisi kyseenalaistaa se, kuinka syvälle henkilökohtaisiin tuntemuksiin pureudutaan. Tavallisella alaikäisellä lapsella täytyy olla oikeus saada olla toimittajien ja julkisuuden ulottumattomissa sekä olla tulematta tunnistetuksi lehtitekstistä tai -kuvasta silloin, kun tälle ei ole nimenomaista suostumusta lapsen huoltajalta.

Kuuluvatko tällaiset tapaukset yleensäkin uutisiksi, jotka julkaistaan suurelle yleisölle? Yleisön jäsenenä ja yksityishenkilönä olen sitä mieltä, ettei minun tarvitsekaan tällaisia yksittäistapauksia tietää, sillä ne eivät ole esimerkiksi yhteiskunnallisesti merkittäviä tai minun elämäni koskettavia – ellei kyseessä ole suuremman luokan ilmiö. Sellaisista ilmiöistä voidaan kuitenkin uutisoida tilastojen ja tutkimusten perusteella.

Traagisissa yksittäistapauksissakin mukana on aina paljon surua ja kärsimystä. Hyvää journalistista tapaa osoittaisi, jos toimittaja ottaisi huomioon sen surun, minkä omaiset kokevat läheisen menetyksen yhteydessä. Näin pitäisi toimia, olipa kuolinsyy mikä tahansa, ja etenkin, jos tapaukseen liittyy lapsia.

Diplom-Kauffrau Sanna Lahovaara toimii tapahtumatuottajana Suomen audiovisuaalisen alan tuottajat SATU ry:ssä.

Kuinka julkista on julkinen tieto?

Patentti- ja rekisterihallitus (PRH) kieltäytyi luovuttamasta kopioita Maaseudun kukkasrahaston säätiölle, Nuorisosäätiölle ja kymmenelle muulle säätiölle lähettämistään selvityspyynnöistä ja mahdollisesti saamistaan vastauksista vuoden 2009 vaalirahajupakassa. Säätiöiden toimintaa valvova PRH katsoi, että kyse oli sen omaan valmistelutyöhön liittyvistä asiakirjoista, ja tietojen antaminen jo valmisteluvaiheen aikana vaarantaisi valvontatoimen toteuttamisen.

Tulkinta on arveluttava, koska laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (julkisuuslaki) määrää, että viranomaisen laatima aineisto on julkista valmistuttuaan käyttötarkoitukseensa, vaikka itse valmisteltavana oleva asia olisikin keskeneräinen. Valmisteluaineistoa on esimerkiksi viranomaisen laatima ja lähettämä selvityspyyntö tai vastaanottama selvitys. Viranomaisen valvontatehtävää ei pitäisi häiritä, että muutkin kuin itse valvonnan kohde *saavat tietää*, mitä tietoja viranomaisen siltä haluaa tai mitä tietoja viranomaiselle *on toimitettu* sen valvontatoimessa. Julkisuuslain tarkoitus on ylipäättään valvoa ja säännellä viranomaistoimintojen avoimuutta. Se määrää, että viranomaisten tuottamat ja saamat asiakirjat ja muu aineisto ovat lähtökohtaisesti julkisia, ellei niihin sisältyviä tietoja ole erikseen säädetty salassa pidettäviksi.

Tapaus oli yksi niistä laajemmin julkisuusperiaatetta koskevista ongelmallisista viranomaistulkintoista, jotka tulivat esiin syksyllä 2009 Jyväskylän yliopistossa toteutetussa julkisuustestissä. Testin tarkoituksena oli selvittää paitsi pyydettyjen tietojen ja aineistojen julkisuutta, myös viranomaisten halukkuutta olla yhteistyössä tiedon pyytäjien kanssa. Testi toteutettiin opettamallani Julkisuuslakikurssilla ja oli osa laajempaa tutkimushanketta ”Viranomaisaineistojen journalistinen hyödyntäminen”.¹ Erittelen tässä artikkelissa testissä ilmenneitä ongelmia, ja havainnollistan niitä tietopyyntöesimerkkien avulla.

Alun perin aineistojen julkisuutta mittaamaan rakennettu testi muuttuikin monen tietopyynnön kohdalla viranomaisen käyttäytymistestiksi. Viranomaiset esimerkiksi vaativat selvitystä tiedon pyytäjän taustoista ja pyydetyn aineiston käyttötarkoituksesta. Näiden tivaaminen on julkisuusperiaatteen kannalta vaarallista, sillä se välittää virheellisen vihjauksen siitä, että viranomaisella olisi jonkinasteista harkintavaltaa julkisen aineistonsa luovuttamisessa.

Useasta saadusta vastauksesta oli aistittavissa tietopyynnön yllätyksellisyys ja viranomaisen vähäinen tietämys julkisuuslain velvoitteista. Tämä näkyi epävar-

muutena tietojen luovuttamisessa. Julkisuuden kannalta tulkinnanvaraisissa tapauksissa viranomaisen näyttääkin pelaavan mieluummin varman päälle ja tekee herkemmin ratkaisun tietojen luovuttamatta jättämisestä kuin luovuttamisesta.

Julkisuuslain mukaan salassapito olisi kuitenkin pystyttävä perustelevaan eritellysti ja asiallisesti. Tarvittaessa salassa pidettävä ja julkinen aineisto on pystyttävä erottelemaan toisistaan. Varsinkin journalistisen viranomaisvalvonnan kannalta ja yleisen keskustelun synnyttämiseksi on tärkeää, että erimuotoinen valmisteluaineisto tulee julkiseksi valmistuttuaan käyttöön. Yksittäistä hanketta koskevat välipäätökset ja viranomaisten saamat asiantuntijalausunnat ovat hyviä esimerkkejä tällaisesta keskeneräisestä valmistelusta.

Tietopyynnön kohteena olevalta viranomaiselta edellytetään paitsi ripeästi tehtyä julkisuustulkintaa ja julkisten aineistojen luovuttamista myös asiallista käytäytymistä tiedonpyytäjää kohtaan, opastusta pyydettyjen aineistojen löytämisessä sekä niiden mahdollisessa rajaamisessa. Vaikka laissa ei erikseen korostakaan median merkitystä kansalaisten tiedonlähteenä, esimerkiksi eduskunnan oikeusasiamies on korostanut toimittajien kiireellisiä tarpeita ja uutistyön aikatauluvaatimuksia julkisten tietojen luovuttamisessa.

Tylyä kohtelua julkisuustestissä

Varsinkin yhteydenpidon alkuvaiheessa vastausten saamisessa oli toivomisen varaa. Osa viranomaisista yritti selvittää testistä mahdollisimman helpolla, ikään kuin kyseessä ei olisi ollut varteenotettava tietopyyntö, johon olisi pitänyt vastata lain edellyttämällä tavalla. Vastaukseksi saatiin usein mitäänsanomattomia ja irrallisia faktoja.

Lähetettyihin sähköposteihin ei saatu aina edes vastausta tai vahvistusta pyyntöjen perillemenosta. Vastausten saaminen jopa yksinkertaisiin tietopyyntöihin saattoi kestää toista kuukautta. Tietopyyntöihin esitetyt tarkentavat jatkokysymykset jäivät lopulta ilmaan ja vastausta vaille.

Viranomaiset kommentoivat saamiaan tietopyyntöjä pääasiassa suullisesti tai sähköpostitse. Varsin harvoin tarjottiin lain edellyttämää valituskelpoista kirjallista ratkaisua aineistojen luovuttamatta jättämisestä. Se olisi helpottanut tiedonpyytäjien ymmärrystä siitä, miksei pyydettyjä aineistoja luovutettu.

Kaupunginjohtajan sähköpostit. Asianmukainen vastaaminen tietopyyntöön olisi edellyttänyt sen selvittämistä, mitkä pyynnön kohteena olevista 20 viimeisimmästä viestistä voitaisiin luokitella viranomaisen saamiksi (virallisiksi) asiakirjoiksi, joista olisi pitänyt tehdä erillinen julkisuusharkinta. Viranomaisen ei ollut kuitenkaan kiinnostunut ”tietopyynnön taustalla olevasta tutkimuksesta”.

Keski-Suomen sairaanhoitopiirissä tapahtuneet hoitovirheet vuonna 2008. Viranomaisen ei toimittanut tietopyynnössä toivottua sairaanhoitopiirikohtaista aineistoa, vaan tarjosi sen sijasta Potilasvakuutuskeskuksen verkkosivuilla olevia valta-

kunnallisia tilastoja. Viranomainen ei myöskään toimittanut täsmennettyyn tietopyyntöön kirjallista vastausta. Pyytjä sai sähköpostiinsa lukukuittauksen sijasta pelkän viestin ”Your message was deleted without being read on Wednesday”.

Ei-viranomaiselle kohdistuneet pyynnöt

Osa tietopyynnöistä ohjautui tahoille, jotka eivät käyttäneet tietopyyntöön kohdistuneessa toiminnassaan viranomaisen valtaa eivätkä näin ollen kuuluneet myöskään julkisuuslain soveltamisalaan. Viranomaisen status oli myös saattanut muuttua toiminnan yksityistämisen vuoksi.

Junien myöhästelyistä johtuneet korvausvaatimukset. VR ei luovuttanut pyydettyjä tietoja, koska se ei ollut viranomainen, jota julkisuuslaki olisi koskenut. Korvaussummien kertominen olisi lisäksi VR:n mukaan vaarantanut yhtiön liikesalaisuuden.

Aalto-yliopiston rehtorivalinta. Uusi säätiöpohjainen organisaatio ei ollut julkisuuslain piiriin kuuluva viranomainen. Aalto-yliopistoa koskevaa julkista aineistoa olisi kuitenkin ollut mahdollista saada jäsenyliopistojen kirjaamoista siltä osin, kuin yliopistojen hallintoelimissä oli käsitelty Aalto-yliopiston asioita.

Salassapitoon vetoaminen

Osassa kielteisiä luovutus päätöksiä vedottiin salassapitoperusteisiin varsin yleisluonteisesti. Tämän vuoksi aineistojen julkisuus jäi monesti varmistumatta, koska testi ei antanut mahdollisuuksia hakea yksittäisiin tietopyyntöihin juridisia tulkintoja hallinto-oikeuksista.

Junaonnettomuudet ja junien myöhästelyt. Junien seurantajärjestelmään tallennettu raakadata kulkutiedoista oli Ratahallintokeskuksen tulkinnan mukaan julkista, mutta yksittäiset junien myöhästymisten syyt eivät. Syyt olivat luonteeltaan ”käsittelemätöntä ja tarkistamatonta dataa viranomaisen sisäistä tiedonhaku varten”. Lisäksi ne saattoivat sisältää liikesalaisuuteen liittyviä tietoja ja tietoja, jotka luovuttuina olisivat voineet vaikuttaa rautatieliikenteen turvajärjestelyihin.

Ulko- ja turvallisuuspoliittisen ministerivaliokunnan kokouspöytäkirjat. Ulkoministeriö tulkitsi UTVA:n kokouspöytäkirjat kokonaisuudessaan salaisiksi, mukaan lukien myös kokousten asialistat ja osallistujat. Pyydettyä oltiin valmiita kertomaan ainoastaan tieto pidettyjen kokousten ajankohdista. Viranomaisen laveaa tulkintaa lienee helpottanut se, että UTVA:n toiminnan salassapidosta on laissa erillismaininta.

Myyntiluvattomat tai markkinoilta vedetyt ilotulitteet. Tiedot hakemuksista ja Turvatekniikkakeskuksen ratkaisuksista (nimi, tyyppi, valmistaja, kiellon peruste) olivat julkisia. Tuotteiden spesifiset tekniset tiedot tulkittiin kuitenkin salassa pidettäviksi liikesalaisuuksiksi.

Laajasta aineistosta itse etsittävät tiedot

Osa tietopyyntöjen kohteina olleista viranomaisista päätyi luovuttamaan liian laajan aineiston. Tämän takia tiedonpyytäjille jäi paljon työtä haluamansa aineiston karsimisessa ja tarvittavien tietojen etsimisessä. Julkisuuslaki ei sinällään edellyttä, että viranomainen itse tuottaisi aineistoistaan erillisiä tietopyyntöön liittyviä yhteenvetoja tai tiivistelmiä.

Olkiluoto 3:n valvonta-aineisto. Säteilyturvakeskus ei pystynyt vastaamaan uuden ydinvoimalan rakentamista koskeneeseen tietopyyntöön, koska rakentamisen valvonta-aineisto sisälsi yli 20 000 asiakirjaa. Täsmennettyyn tietopyyntöön mahdollisesti sisältyvät salassa pidettävät tiedot olisi lisäksi pitänyt karsia ennen aineistojen luovuttamista.

Eduskunnan puhemiehen edustuskulut. Eduskunnan kanslia toimitti taulukkomuotoisen aikasarjan eduskunnan kanslian euromääräisistä edustuskuluista 2004–2009. Puhemiehen edustuskulut olisi pitänyt etsiä erikseen sähköisestä tositearkistosta. Tiedonpyytäjän olisi pitänyt tehdä tällainen poiminta itse eduskunnan tilitoimiston päätteellä virka-aikana, sillä eduskunnan tilitoimisto ei tuota räätälöityjä raportteja ulkopuolisille.

Niukka aineisto

Moneen tietopyyntöön vastattiin, että luovutettavissa olevaa tietoa-aineistoa ei ole valmiina. Tietojen luovuttaminen olisi edellyttänyt asiakirjojen manuaalista hakemista ja läpikäymistä ja tietoa-aineistojen erillistä luomista niiden pohjalta. Pyydettyjen ”raaka-aineistojen” sijasta viranomaiset tarjosivat asiasta laatimiaan tilastoja ja yhteenvetoja, jotka kuitenkin osoittautuivat tietosisällöltään usein riittämättömiksi vastaamaan tehtyihin tietopyyntöihin.

Omaksi ongelmakseen osoittautuikin luovutetun aineiston niukkuus. Viranomaiset eivät oma-aloitteisesti toimittaneet pyydetyn aineiston ohella mitään selaista tietoa, jota tietopyytäjä ei ollut itse ymmärtänyt pyytää, vaikka se olisi ollut olennaista pyydettyjen aineistojen käsittelemän asian ymmärtämiseksi. Lisäksi viranomainen saattoi luovuttaa vain osan pyydetystä aineistosta perustelematta kuitenkaan puuttuvien tietojen luovuttamatta jättämistä. Tiedon pyytäjälle jäikin epäselväksi, olivatko puuttuvat tiedot salassa pidettäviä, olisiko niiden luovuttaminen aiheuttanut viranomaiselle kohtuutonta haittaa vai oliko syynä kenties se, ettei aineistoa tältä osin ollut edes olemassa.

Pääministerin yksityislentokoneen käytöstä aiheutuneet kulut ja kaikki muut lennätykseen liittyvät julkiset asiakirjat vuonna 2008. Valtionvarainministeriö toimitti luettelon maksamistaan kuluista. Tietopyyntöön siitä, keitä koneessa kulloinkin matkusti, viranomainen kertoi matkavaltuuskuntaan kuuluvan virkamiehiä valtioneuvoston kansliasta ja muista ministeriöistä. Ulkopuolisilta on laskutettu valtion

business-luokan lipun hinta. Erilliseen pyyntöön saada sähköiset kopiot kaikista asiakirjoista pyydettiin tarkennusta ja todettiin, ettei viranomaisen työtilanne salli materiaalin keräämistä ainakaan kahteen kuukauteen.

Viranhaltijoiden ulkomaanmatkojen matkalaskut ja -raportit. Kuopion kaupunki toimitti kymmenen skannattua matkalaskua, joista kävivät ilmi matkustajat, matkustusajankohdat, matkan tarkoitukset, kohteet, matkustustavat ja syntyneet kustannukset. Erikseen pyydettyjä matkaraportteja ei toimitettu eikä kerrottu, oliko niitä edes laadittu.

Jossain määrin viranomaisten toimintoja jäi julkisuudelta pimentoon sen takia, että niistä ei ollut olemassa asiakirjoja. Jäi epäselväsi, olisiko esimerkiksi yksittäisen viranhaltijan kirjattava suullisesti saamansa valitus erilliseksi asiakirjaksi vai edellyttäisikö asian jatkokäsittely, että valittaja itse laatii ja toimittaa viranomaiselle asiasta kirjallisen valituksen.

Valitukset kunnan lääkäripalveluista. Kunta toimitti otteen yhtä valitusta käsitelleestä kunnanhallituksen päätöksestä. Tiedonpyytäjän tarkentavan kysymyksen jälkeen varmistui, ettei kunnalle todellakaan ollut valitettu tätä useammin, vaikka kunnanjohtaja totesi saaneensa asiasta ”palautetta pilvin pimein kaikilla mahdollisilla epävirallisilla tasoilla ja tavoilla”.

Ongelmana asiakirjan tallennemuoto

Aineistot pyydettiin sähköpostitse, koska oletettiin että viranomaisten laatimat ja vastaanottamat asiakirjat olisivat jo yleisesti sähköisessä muodossa. Yllättävän merkittävä osa aineistoista osoittautui kuitenkin olevan edelleenkin vain paperilla. Paitsi että tietojen etsiminen paperimuodossa olevasta aineistosta olisi sähköistä työläämpää, myös aineiston kopioimisesta ja postittamisesta aiheutuisi tällöin ylimääräisiä kustannuksia.

Viranomaiset ilmoittivat tiedonhankintaan ja aineistojen luovuttamiseen liittyvät työkustannukset yleensä tuntiveloituksena toteutettavina ”erityistehtävinä”. Joihinkin tietopyyntöihin tarjottiin vastauksena jopa useita kymmeniä mapillisia kopioitavaa paperimateriaalia. Joissakin tapauksissa ei kerrottu edes arviota luovuttamisen edellyttämistä työtunneista. Tiedonpyytäjällä itsellään ei aina ollut mahdollisuutta saada etukäteen kuvausta pyytämänsä aineiston rakenteesta tai tietosisällöstä eikä hän tästä syystä voinut myöskään välttämättä arvioida, olisiko viranomaisen tarjoama aineisto juuri sitä, mitä hän etsii suhteessa kopioinnista aiheutuviin kustannuksiin.

Elintarvikkeiden tuotevalvonnassa havaitut ongelmat. Tietopyynnön kohteena olivat Kuopion kaupungin ympäristöterveystoimiston vuonna 2008 tekemissä elintarviketarkastuksissa havaitsemat rikkeet, niiden kohteet ja rikkeistä seuranneet jatkotoimet elintarvikemyymälöiden tuotevalvonnassa. Tapauksista oli laadittu tarkastuspöytäkirjat, mutta niiden etsiminen olisi edellyttänyt koko kohdekortis-

ton ja asiakirjojen läpikäymistä, jos niistä olisi haluttu poimia tarkastuksilla havaitut puutteet. Paperimuotoisen aineiston lunastusmaksu olisi kohonnut lähes 2000 euroon.

Rekisterien puutteet

Sähköisetkin tiedot osoittautuivat olevan varsin harvalla viranomaisella rekisterimuodossa. Viranomaisten järjestelmät eivät selvästikään olleet suunniteltu siten, että tietopyynnöistä olisi voitu toteuttaa kätevästi hakupöimintoja tai atk-ajoja. Tietojärjestelmät eivät myöskään olleet välttämättä keskenään yhteensopivia.

Tiedonsaannin aukkoja oli myös siinä, kuinka viranomaiset raportoivat omasta valvontatoiminnastaan. Valvonnasta laaditaan pöytäkirjoja, mutta koska havaituista yksityiskohdista ei tehdä riittävästi rekisterimerkintöjä, valvonnasta saatava kokonaiskuva tyypistyy herkästi pelkiksi tilastollisiksi suureiksi. Viranomaiset esimerkiksi tilastoivat usein vain luokiteltujen tapausten lukumääriä, mutta eivät erittele sen tarkemmin toimenpiteiden syitä.

Lentoasemien matkustaja- ja matkatavaratarkastukset. Finavia toimitti turvatarkastuksia koskevan tilastoaineiston tapahtumista ja eri tavoin toteutettujen tarkastusten ja poistojen lukumääristä. Tilasto koski kuitenkin vain Helsinki-Vantaan lentoasemaa, sillä turvatarkastuksista ei raportoida kaikkien lentoasemien yhteisessä järjestelmässä.

Nuorille myönnetyt aseenkantoluvat Jyväskylän kaupungissa. Ampuma-aselaki määrittää yksittäiset lupahakemukset, niistä tehdyt päätökset ja ampuma-aserekisterin tiedot salassa pidettäviksi. Myös erikseen ikäryhmittäin rajattujen tilastotietojen luovuttamisen esti se, ettei Jyväskylän poliisilaitoksella ollut tietojenkäsittelymenetelmiä, joilla pyynnössä tarkoitetut tiedot olisi pystytty erottelemaan muista ampuma-aseluvista.

Kaupunginvaltuutettujen luottamustoimen hoitamisesta aiheutuneet kulut Jyväskylässä 2008. Tiedot voitiin luovuttaa vain koonteina ilman kytkentöjä yksittäisiin henkilöihin. Viranomaisella ei ollut erillistä rekisteriä maksetuista korvauksista. Esimerkiksi kilometrikorvauksista kiertää valtuuston kokouksissa lista, johon valtuutetut merkitsevät laskuttamansa kilometrit.

Rekisterien salassa pidettävät ja julkiset tiedot eivät aina olleet eroteltuja valmiiksi. Aineistojen muokkaaminen luovutuskuntoon olisi tällöin edellyttänyt paitsi tietojen poimimista, myös niiden erottelemista julkisiksi ja salassa pidettäviksi.

Henkilötietojen karsiminen henkilörekistereistä

Tietojen antaminen viranomaisten rekistereistä ja luetteloista kaatui usein niiden sisältämiin henkilötietoihin. Tietoja ei voitu luovuttaa yksityisille tiedon pyytäjille sähköisinä rekisteriotteina, koska ne muodostivat henkilörekisterin. Aineisto-

jen tämäntapaiselle luovutukselle oli pitänyt olla erilliset edellytykset, kuten toimitukselliset tarpeet.

Testin tulokset osoittivatkin, että henkilökisteritietojen luovutusrajoitukset pystyvät estämään tiedonsaannin muistakin kuin henkilöön suoranaisesti liittyvistä tiedoista. Sähköisistä rekistereistä ei pystytty tai oltu halukkaita karsimaan niiden sisältämiä henkilöiden tunnustetietoja (kuten nimiä, kotiosoitteita, henkilötunnuksia), minkä jälkeen rekisteri ei olisi enää luonteeltaan henkilökisteri.

Yliopiston peruspääomaan tehdyt lahjoitukset. Jyväskylän yliopisto antoi luvan tutustua tietopyynnössä mainittuihin asiakirjoihin yliopiston kirjaamossa (lahjakirjat) ja talouspalveluissa (muut lahjoitukset). Sähköisessä muodossa asiakirjoja ei voitu toimittaa, koska tiedot olivat osa henkilökisteriä.

Jyväskylän yliopiston rehtoriksi hakevien virkahakemukset. Hakemukset pyydettiin toimittamaan sähköisessä muodossa. Viranomaisen vastasi, että hakemusasiakirjat olivat pääosiltaan julkisia ja niihin oli mahdollista tutustua julkisilta osiltaan yliopiston kirjaamossa.

Julkinen aineisto

Monet tehdyistä tietopyynnöistä kohdistuivat jo lähtökohdiltaan selkeästi julkiseen aineistoon. Tämäntapaiset aineistot luovutettiin yleensä ongelmitta myös sähköpostitse.

Suurlähettiläiden maailmanpoliittiset raportit Georgian sodan jälkeen. Ulkoasiainministeriöön kohdistunut tietopyyntö koski ministeriön suurlähettiläiltä erikseen tilaamia raportteja, jotka valikoituina ja nimettöminä oli jo aiemmin luovutettu Helsingin Sanomien käyttöön. Ministeriö luovutti saman aineiston.

Valtionvarainministeriön virkistykseen tarkoitetut määrärahat ja virkistystoiminnan sisältö 2005–2009. Ministeriö luovutti tiedot virkistysbudjettien euromääristä ja toimintojen osallistujamääristä. Lisäksi luovutetussa aineistossa kuvailtiin, millaisiin toimintoihin ("vapaamuotoiset retket, pikkujoulut, muut tapahtumat") virkistysrahoja yleensä käytetään. Kuvaukset olivat kuitenkin varsin yleisellä tasolla.

Viranomaisaineistojen journalistinen merkitys

Erimuotoiset aineistot ovat viranomaiselle olennainen osa oman toiminnan suunnittelua ja päätöksentekoa. Jos toimittajat eivät ymmärrä, millaista tietoa viranomaiset keräävät, tallentavat ja hyödyntävät omassa toiminnassaan, heillä ei voi olla riittävän kattavaa ymmärrystä siitä, miten viranomaiset toimivat ja miksi. Vastaavasti journalisteilla on sitä paremmat mahdollisuudet valvoa viranomaisten toimintoja ja niiden asianmukaisuutta, mitä enemmän heillä on hallussaan samaa tietoa, jonka pohjalta viranomaiset tekevät päätöksiä.

Osa viranomaisen tekemistä ratkaisuista on satunnaisia ja toistuu vain kerran tai erittäin harvoin. Osa viranomaisten toiminnoista, kuten valvonta, voi kuitenkin

olla hyvin säännöllistä. Journalistisesti tärkeää olisi nimenomaan tämäntapaisen toistuvien ratkaisujen mahdollisimman kokonaisvaltainen seuranta. Päätösten sarjan selvittäminen yksittäisten päätösten sijasta antaa paremman kokonaiskuvan viranomaisten toiminnan tavoista ja toimintapolitiikasta.

Merkityksestään huolimatta viranomaisaineistot ovat jääneet henkilölähteiden käytön varjoon journalistisessa tiedonhankinnassa. Haastateltavien kertomia tietoja, muistikuvia, tulkintoja, käsityksiä ja mielipiteitä hyödynnetään jutuissa usein kritiikittömästi, vaikka ne olisivat enemmän tai vähemmän paikkansapitämättömiä.

Viranomaisaineistojen ”journalistista kestävyyttä” lisää tietojen säilyvyys. Asiakirjat eivät esimerkiksi unohda tai muuta mieltään ajan kuluessa, ja ne laaditaan usein samanaikaisesti kerrottujen tapahtumien kanssa (muistiot, pöytäkirjat). Asiakirjat ovat journalistisesti kiinnostavia myös siksi, että kaikkea niihin tallennettua tietoa ei ole välttämättä tarkoitettu mediajulkisuuteen. Aineistot eivät kuitenkaan aina ole sisällöllisesti riittävän kattavia, eikä asioita esitetä niiden oikeilla nimillä. Lisäksi aineiston laatijalla saattaa olla ongelmallisia kytköksiä kerrottuihin asioihin.

Journalistien harjoittamaan viranomaisvalvontaan jää sitä enemmän aukkoja, mitä laajemmin toimitukset jättyvät viranomaisten itsensä omasta toiminnastaan laatimien tiedotteiden tai yhteenvetojen varaan eivätkä pääse käsiksi toiminnan taustalla olevaan alkuperäiseen lähdetietoon ja -aineistoon. Viranomaisilla ei ole velvoitetta kertoa kaikesta, vaan tiedotusaineistojen tuottamista määrittää pitkälti viranomaisten oma arvio toimintansa yleisestä merkityksestä ja sitä koskevasta tiedontarpeesta. Julkisuustestin perustella näyttää siltä, että monikaan viranomainen ei ole erityisen halukas vastaamaan tietopyyntöihin, jotka ylittävät tämäntapaisen julkisuusarvion, vaikka pyydetyt tiedot voisivat olla ilmeisen tarpeellisia journalismin valvontatehtävän ja kansalaisten tiedontarpeen kannalta.

FT Heikki Kuutti toimii erikoistutkijana Jyväskylän yliopistossa ja tutkii viranomaisaineistojen journalistista hyödyntämistä Helsingin Sanomain Säätiön rahoittamassa hankkeessa 2008–2009.

VIITTEET

- 1 Lisätietoa hankkeesta osoitteessa www.julkisuuslaki.fi. Tietopyynnöt tehtiin ja aineistot toivottiin saatavan sähköpostitse. Tätä ennen oltiin viranomaisiin yhteydessä puhelimitse. Mahdollisuuksien mukaan tietopyynnöt pyrittiin kohdistamaan viranomaisen hallinnoimiin rekistereihin. Näin tietoa olisi ollut mahdollista saada luettelumuotoisena raakatatana, esimerkiksi Excel-tiedostoina. Tämä olisi mahdollistanut aineistojen atk-pohjaisen analyysin.

Maa- ja maahanmuutto- otteluita

Retoriikkaa ja rikostutkintoja – maahanmuuttokriitikko Jussi Halla-aho marginalisoitui häiriköksi

Maahanmuuttokriittinen populismi on Euroopassa horjuttanut politiikan vanhoja voimasuhteita jo 1980-luvulta lähtien. Suomeen se on kuitenkin saapunut hitaasti. Takavuosina myrskyvaroituksia saatiin esimerkiksi Sulo Aittoniemeltä ja Tony Halmeelta, mutta laajempi ukkosrintama seurasi vasta loppuvuodesta 2008, kun kielitieteilijä Jussi Halla-aho valittiin runsaalla äänimäärällä Helsingin kaupunginvaltuustoon.

Halla-aho on poliitikkona toista maata kuin aiemmat maahanmuuttokriittiset yrittäjät. Hänellä on akateeminen koulutus ja terävä kynä, ja taustatukea antaa aktiivinen kannattajakunta. Kirjoituksissaan hän on käynyt taistelua islaminuskoisia maahanmuuttajia vastaan ja jaellut ohimennen iskuja muiden muassa seksuaalivähemmistöjen ja feministien suuntaan.

Miksi sopii olettaa, että moinen tapaus on medialle vaikea pala? Miksi edellisten kappaleiden myrskymetafora tuntuu luontevalta valinnalta?

Median ja nykypäivän uuspopulismin suhdetta tarkastelleet tutkijat huomauttavat, että populismi on yleensä luonteeltaan vallankumouksellista. Se haastaa eliittit, niin valtaapitävät puolueet kuin älymystön ja kulttuurieliitinkin. Median näkökulmasta tämä on epämiellyttävää. Isolla osalla viestimistä on eliitteihin läheiset siteet. Lisäksi median tavoittelema kaupallinen menestys vaatii perustakseen vakaan yhteiskunnan, ja sellaista kaikenlainen radikaali politiikanteko keinauttelee. (Mazzoleni 2003, 13–14.)

Ilman tutkijoiden antamaa selkänöjaakin voi todeta, että maahanmuuttokriittisen populismin ajama asia on tähän asti ollut kaukana median Suomessa omaksumista näkökannoista. Maahanmuuttokritiikkiä on ollut vaikea löytää viestimien omista puheenvuoroista, oli kyse sitten pääkirjoituksista tai toimittajien kolumneista. Sellaisia mielipiteitä kuin Halla-aholla ei ole tavattu nostaa esille osana vakaavaa yhteiskunnallista keskustelua. Jos niille on annettu tilaa, ne on esitetty kuriositeetteina tai jätetty sanomalehtien tekstiviestipalstojen kaltaisille osastoille.

Muun muassa näiden seikkojen vuoksi maahanmuuttokriittisen populismin nousu on medialle haaste. Kuinka se on siitä selvinnyt? Millaista mediajulkisuutta liikkeen keulakuva Jussi Halla-aho on osakseen saanut? Millainen on hänen roo-

linsa kriittisyyttä korostavassa maahanmuuttokeskustelussa, joka monien mielestä (esim. Raittila 2009, 67) alkoi syksyllä 2008?

Pohdin tätä käymällä läpi kaikki Helsingin Sanomissa ja Iltalehdessä runsaan kahden kuukauden aikana julkaistut jutut, joissa Halla-aho mainitaan. Valitsemani ajanjaksot ovat kunnallisvaalivoiton jälkeiset viikot 26.10.–30.11.2008 sekä vuoden 2009 maaliskuu, jolloin Halla-aho oli julkisuudessa mahdollisen EU-vaaliehdokkuuden ja blogikirjoituksista seuranneen syyteharkinnan vuoksi. Iltalehdestä olen tarkastellut myös verkkolehden kirjoituksia, koska paperilehtiin niitä osui tutkittuna aikana vain kolme kappaletta.

Helsingin Sanomien ja Iltalehden valitsemista tarkasteltaviksi perustelen niiden välisellä etäisyydellä laatu-lehti–tabloidilehti-akselilla. Useissa mediaa ja uuspopulismia koskevissa tutkimuksissa lehden sijainnin tällä janalla on havaittu vaikuttavan siihen, millaiseksi viestimen ja liikkeen välinen suhde on muodostunut (Stewart, Mazzoleni & Horsfield 2003, 226).

Maahanmuuttokriittisyys yhdistyy useissa Euroopan maissa oikeistopopulistiin puolueisiin. Kirjoitan tässä kuitenkin maahanmuuttokriittisestä populismista ilman oikeisto-etuliitettä, koska Jussi Halla-aho sijoittaa itse itsensä poliittisesti pikemminkin vasemmalle kuin oikealle (HS 28.10.) ja koska häntä on aineistossakin käsitelty nimenomaan maahanmuuttokriitikkona eikä oikeistopopulistina. Sitä paitsi Halla-ahon puolue perussuomalaiset ei ole linjauksiltaan kovin oikeistolainen.

Alussa olivat blogi, poliisi ja Jussi

Jussi Halla-aho valittiin Helsingin kaupunginvaltuustoon lokakuun 26. päivänä 2008 pidetyissä kunnallisvaaleissa. Perussuomalaisten sitoutumaton ehdokas sai huomattavan kannatuksen, 2 977 ääntä.

Vaalituloksen uutisoinnissa Halla-ahon läpimeno jäi suhteellisen vähälle huomiolle. Näin luultavasti siksi, että perussuomalaiset ottivat lähes koko maassa suurvoiton ja puolue henkilöityi voimakkaasti puheenjohtaja Timo Soiniin. Halla-ahon nimi mainittiin toistuvasti vasta siinä vaiheessa, kun ryhdyttiin selvittämään, milaista väkeä voittajien riveistä löytyy (HS 28.10., IL 28.10.). Hänet mainittiin yhtenä esimerkkinä uusista perussuomalaisista vaikuttajista: kärkevästä maahanmuuttokriitikistä tunnettuna bloginpitäjänä.

Marraskuussa Halla-ahon nimi alkoi nousta useammin esille, ja yleensä samassa yhteydessä esiintyivät sanat *rikosilmoitus* ja *tutkintapyyntö*. Tarkimmin seurattiin vihreiden naisjärjestön tekemää rikosilmoitusta Halla-ahon blogitekstistä, jossa tämä toivoi, että maahanmuuttajien raiskaamiksi joutuvat naiset olisivat ”vihervasemmistolaisia maailmanparantajia ja heidän äänestäjiään”. Uutiskynnyksen ylitti myös poliisin päätös harkita Halla-ahon aseluvan peruuttamista erään blogikirjoituksen väkivaltaisen retoriikan vuoksi.

Helsingin Sanomat uutisoi vihreiden naisten rikosilmoituksen jo siinä vaiheessa, kun sitä vasta harkittiin (HS 14.11.), ja uudestaan, kun ilmoitus jätettiin (HS 20.11.). Molemmat jutut olivat oikeaoppisia uutistekstejä: kommentit sekä rikosilmoituksen jättäjiltä että kohteelta ja lainaus tekstistä, jota epäiltiin lainvastaiseksi. Myös aselupa-asiaa koskeva uutinen (HS 29.11.) antoi puheenvuoron molemmille osapuolille. Iltalehden paperiversion uutiskynnystä poliisitutkinnat eivät ylittäneet, mutta verkkolehdestä vihreiden naisten jättämä rikosilmoitus uutisoitiin varsin perusteellisesti (Iltalehti.fi 19.11.).

Muista poikkeava juttu marraskuun 2008 Halla-aho-kirjoituksissa oli Helsingin Sanomien sunnuntaisivuilla 30.11. julkaistu Halla-ahon iso henkilöhaastattelu, jonka näkökulmaa otsikko ”Mitä Jussi Halla-aho oikein tahtoo?” osuvasti kuvaa. Siinä käytiin läpi Halla-ahon poliittista henkilöhistoriaa ja esiteltiin hänen mielipiteitään. Mitä ilmeisimmin jutun tarkoituksena oli myös pohtia, miksi hän on maahanmuuttopolitiikasta sitä mieltä, kuin on.

Selittävän ja tulkitsevan funktion vuoksi juttuun mahtui myös paljon toimittajan omaa analyysia Halla-ahon mielipiteistä sekä niiden merkityksestä maahanmuuttopolitiittisessa keskustelussa. ”Hän [Halla-aho] ei ole mikään kiihkomielinen natsi, pikemminkin 1800-lukulainen kolonialisti Rudyard Kiplingin hengessä.” Toimittaja antoi Halla-aholle tunnustusta maahanmuuttokeskustelun monipuolistamisesta, mutta myös kritisoi tätä esimerkiksi liioittelusta, yksipuolisesta lähteiden käytöstä ja virheelliseen tilastotietoon vetoamisesta.

Ei Brysseliin vaan raastupaan

Maaliskuussa 2009 Halla-aho-kirjoittelulla oli kaksi keskeistä teemaa: Halla-ahon eurovaaliehdokkuuden ratkeaminen ja apulaisvaltakunnansyyttäjän päätös hänen kirjoitteluaan koskevan rikossyytteen nostamisesta. Tapahtumista enemmän näkyvyyttä sai Halla-ahon mahdollinen ehdokkuus, jolla spekulointi ja jota ennakoitiin ennen päätöksentekoa useammassa jutussa (HS 26.3., HS 28.3.). Itse uutinen jäi Timo Soinin yllättävän ehdolleasettumispäätöksen varjoon, mutta Halla-ahon kohdalokin tuki kerrottiin kommenttien kera (Iltalehti.fi 28.3., HS 29.3.).

Halla-ahon saamassa rikossyytteessä oli kysymys hänen blogikirjoituksestaan, jossa syyttäjän mukaan ”islam ja sen pyhät instituutiot yhdistettiin pedofiliaan ja esitettiin, että ohikulkioiden ryöstely ja verovaroilla loisminen on erään kansanryhmän kansallinen tai geneettinen erityispiirre”. Rikosnimikkeet olivat kiihottaminen kansanryhmää vastaan ja uskonrauhan rikkominen.

Tutkimissani lehdissä syyte jäi ehdokkuuskiemuroiden varjoon. Iltalehden verkoversiossa tapaus huomioitiin ennakoimalla sitä jo aamulla ja päivittämällä uutinen syytteen julkistamisen jälkeen (Iltalehti.fi 27.3.), mutta kumpikaan jutuista ei ollut omaa tuotantoa. Paperilehdestä syytetä ei tuoreeltaan uutisoitu lainkaan. Helsingin Sanomissa syyte uutisoitiin osana ehdokkuuspäätöstä ennakoivaa juttua

(HS 28.3.). Myös seuraavina päivinä syytteeseen saatettiin viitata osana ehdokkuuden kariutumista kertovia uutisia (esim. IL 31.3.).

Halla-ahon kannalta ikäviin lopputuloksiin päättyneet prosessit antoivat maaliskuun uutisoinnille melko negatiivisen perusvireen. Yksi juttu kuitenkin poikkesi tästä selvästi. Iltalehden verkkolehdestä julkaistiin 4.3. uutinen Halla-ahon kirjan ensimmäisen painoksen loppuunmyymisestä. Juttu oli Halla-ahon kannalta selvästi myönteinen, hänen mielipiteidensä suosio vain korostui. Koko kuukauden juttutarjontaan suhteutettuna tämä näkökulma jäi kuitenkin vähäpätöiseksi.

On vastakkainasettelujen aika

Millaisia piirteitä Jussi Halla-ahoa koskevasta kirjoittelusta voi runsaan kahden kuukauden tarkastelujakson perusteella havaita?

Niin poliisitutkintaa, syytettä kuin ehdokkuuden kariutumista koskevien juttujen voi nähdä rakentaneen Halla-aholle eräänlaista häirikköpolitiikon identiteettiä. Hänet kyllä tunnustettiin oikeaksi poliitikoksi, joka tunnetaan julkisuudessa mielipiteistään, mutta esille hän pääsi lähinnä mielipiteiden välisten konfliktien ja muiden vastakkainasettelujen yhteydessä. Se politiikka, jossa Halla-aho on mukana, ei hänen julkisen kuvansa perusteella ole yhteisten asioiden hoitoa, vaan ristiriitoja ja näkemyseroja. Ehdokkuuden kariutumista koskevat jutut rakensivat mielikuvaa myös railosta perussuomalaisten puoluejohdon ja Halla-ahon välillä.

Halla-ahon henkilöön kohdistuvaa kritiikkiä tai irvailua aineiston jutuista ei sitä vastoin löytynyt. Ylen uutisten käyttämän, tutkintapyyntöön johtaneen *rotu-tohtori*-termin kaltaisia pilkkanimiä ei tullut vastaan. Pikemminkin Halla-ahoa käsiteltiin esimerkiksi juuri tittelien tasolla hyvin varovaisesti. Usein hän oli vain *kaupunginvaltuutettu* tai hieman tulkitsevammin *maahanmuuttokriitikko*. Pelkästään Halla-ahon henkilöä koskevista kuvauksista on vaikea löytää perusteita sille, miksi hän on kokenut olevansa median vainoama. Hän myös pääsi ääneen lähes kaikissa itseään koskevissa uutisissa, joten siinäkin mielessä kohtelu oli korrekta.

Toisaalta koko aineistosta löytyi vain yksi, Halla-ahon kirjan menestyksekkäästä myynnistä kertova juttu (Iltalehti.fi 4.3.), johon ei sisällynyt minkäänlaista konfliktiasetelmaa Halla-ahon ja jonkin toisen osapuolen välillä.

Keiden kanssa Halla-aho sitten oli törmäyskursilla? Näkyvimmin toisten, maahanmuuttoon liberaalisti suhtautuvien ryhmien kanssa, mutta lähemmällä tarkastelulla vastapuolia löytyi muitakin. Syyttäjällä oli eri käsitys Halla-ahon tekstien lainmukaisuudesta kuin hänellä itsellään, ja toimittajat toivat joskus avoimestikin esille omat, vastakkaiset mielipiteensä. Voimakkain vastapuoli lie nee kuitenkin vallitseva konsensus, yleinen mielipide, jonka varjo näkyi esimer-

kiksi silloin, kun Halla-aho esiteltiin maahanmuuttokriitikoksi, eräänlaiseksi toisinajattelijaksi.

Konflikteilla oli myös monia rakentajia. Oli vihreiden naisten kaltaisia ryhmiä, jotka järkyttyivät Halla-ahon kirjoituksista. Oli Halla-aho itse, joka pönkitti toisinajattelijan rooliaan pitämällä kaikkia kirjoitustensa johdosta tehtyjä rikosilmoituksia, -tutkintoja ja -syytteitä poliittisina. Ja oli tietenkin myös media, joka ahkerasti spekuloi perussuomalaisten sisäisillä ristiriidoilla.

Melkein pelkkää retoriikkaa

Konfliktien korostumisen voi nähdä johtaneen toiseen Halla-ahoa koskevan uutisoinnin keskeiseen piirteeseen: retoriikan korostumiseen. Käytännössä kyse on hänen kirjoituksissa käyttämästään retoriikasta, joka on taustalla useimmissa uutisten käsittelemistä konflikteista.

Halla-ahon kohdalla kirjoitukset ovat olennainen osa poliittista roolia, koska pitkälti niillä hän on kannatuksensa kerännyt. Siitä huolimatta niitä käsiteltiin hänestä kertovissa jutuissa lähes pelkästään retoriikan näkökulmasta, eli tässä tapauksessa siitä, millaisia ilmaisuja saa käyttää ja millaisia ei. Loukkaaviksi tai lainvastaisiksi koetut tekstinkohdat korostuivat, sillä tutkintapyyntöön tai syytteesen johtaneet katkelmat olivat ainoita, joita kirjoituksista suoraan tai epäsuorasti lainattiin. Muuten kirjoituksia kuvailtiin vain maahanmuuttoa tai monikulttuurisuutta kritisoiviksi.

Kirjoitusten asiasisältö jäi Halla-aho-uutisoinnissa lähes tyystin syrjään. Syvemmälle maahanmuutto- ja monikulttuurisuuskritiikkiin uppouduttiin oikeastaan vain Helsingin Sanomien laajassa henkilöhaastattelussa (HS 30.11.). Muissa jutuissa Halla-aholta ei kysytty tarkennuksia tai perusteluja hänen kirjoituksissa esittämilleen mielipiteille, vaan silloin kun häntä haastateltiin, hänen osansa oli kommentoida jutun käsittelemää konfliktia tai kertoa tulevaisuudensuunnitelmistaan politiikassa. Halla-aho-uutisissa käsiteltiin paljon maahanmuuttoa koskevia kirjoituksia, mutta vähän itse maahanmuuttoa.

Muoto ja sisältö on tapana ymmärtää toisiltaan tilaa vievänä vastinparina, joten olisi houkuttelevaa esittää myös Halla-ahon kirjoitusten retoriikan runsas ja asiasisällön vähäinen käsittely toisistaan riippuvaisina ilmiöinä. Sitä ne tuskin kuitenkaan ovat. Jos Halla-aho esittäisi näkemyksensä vähemmän provokatiivisesti, hän olisi luultavasti vähemmän tunnettu ja mahdollisesti myös vähemmän suosittu poliitikko, eikä hänen kirjoitustensa asiasisältö siinä tapauksessa kiinnostaisi mediaa yhtään nykyistä enempää.

Konflikteihin ja retoriikkaan keskittyvistä Halla-aho-jutuista puuttui aito dialogi. Koska Halla-ahon kirjoitusten teemoja – maahanmuuttoa ja monikulttuurisuutta – ei juurikaan käsitelty, myös niitä koskeva keskustelu luonnollisesti puuttui. Jutut, jotka käsittelivät Halla-ahon kirjoitusten retoriikkaa tai hänen asemaansa

perussuomalaisissa, yrittivät toisinaan rakentaa dialogeja, mutta haastateltavat olivat haluttomia keskustelemaan näistä aiheista. Halla-aho ohjasi retoriikkaansa koskevan keskustelun monessa jutussa toisaalle syyttämällä vastapuolen motiiveja poliittisiksi. Puolueen sisäisiä jännitteitä käsittelevissä jutuissa taas osapuolet kommentoivat aihetta vastahakoisesti, lyhyin ja ympäröityinä vastauksin.

Kaikki julkisuus on hyvää julkisuutta

Konfliktien korostumiselle on kaksi ilmeistä selitystä, joista ensimmäinen ulottuu paljon Halla-ahon tapaukseen laajemmalle. Konfliktit ovat klassisia uutisaiheita ja sopivat myös kaupallistuneen politiikan journalismin arvostuksiin (esim. Meyer 2002, 32–34). Poliitiikan konflikteissa on draamaa, vastakkainasetteluja ja verbaalista kaksintaistelua, usein myös vahvoja, valtaapitäviä henkilöitä. Siksi vaikutusvaltaisten poliitikkojen väliset yllättävät erimielisyydet, verbaliset mittelöt ja heihin kohdistuvat rikosspekulaatiot ovat uutisia melkein riippumatta siitä, mistä ja kenestä oikeastaan on kysymys.

Toinen ilmeinen, juuri tähän tapaukseen liittyvä syy ovat Halla-ahon kirjoitukset: se, mistä hän kirjoittaa ja miten hän kirjoittaa. Maahanmuuttokritiikki johtaa herkästi konflikteihin, kun maahanmuuttokeskustelun traditio Suomessa on ohut ja valittu retoriikka niin karkeaa ja provokatiivista kuin Halla-aholla.

Asiasisällön vähäinen käsittely ja siihen liittyvän dialogin puuttuminen on sikäli yllättävää, että Halla-ahon vaikutus kriittisyyttä korostavan maahanmuuttokeskustelun alkamiseen on varmasti ollut keskeinen. Miten Halla-aho sai agendansa läpi itse juurikaan osallistumatta keskusteluun? Tähän vaadittiin tietenkin henkilökohtainen menestyminen kunnallisvaaleissa, mutta se ei yksin riitä. On oltava myös riittävän uskottava poliittikotyyppi, ja sellainen korkeasti koulutettu, taustaltaan tahraton ja mielipiteissään johdonmukainen Halla-aho on. Myös kannattajakunnan osuus on tärkeä: se on aktiivinen ja operoi enimmäkseen internetissä, joka taas on medialle tärkeä uutisten lähde. Perussuomalaisten voittokulku puolueena lienee sekin edistänyt asiaa, vaikka maahanmuuttokritiikin osuus kannatuksen kasvussa onkin jäänyt epäselväksi.

Halla-ahoa koskeneiden rikosepäilyuutisten vaikutuskin on lopulta saattanut olla agendan edistämisen kannalta positiivinen. ”Kaikki julkisuus on hyvää julkisuutta” -lausahdus on toteutunut monien uuspopulististen liikkeiden kohdalla. Liikkeet ovat saaneet elintärkeää näkyvyyttä agendalleen ja retoriikalleen silloinkin, kun uutisen varsinainen aihe on ollut niiden kannalta arveluttavampi (Stewart ym. 2003, 222). Näin näyttäisi Halla-ahollekin käyneen.

Pitäisikö häiriköiden antaa puhua?

Miksi Halla-aho ei sitten itse ole mukana maahanmuutosta käytävässä keskustelussa? Voi olla, että kaksi lehteä ja noin kaksi kuukautta on riittämätön aineisto Halla-ahon roolin selvittämiseen. On myös mahdollista, ettei maahanmuuttokeskustelu juttumäärillä ja palstamillimetreillä mitattuna ole ollutkaan hirveän vilkasta, ainakaan lehdissä. Jonkinlaiseksi kansan ääneksi mielletty iltapäivälehdistö ei ainakaan näyttäisi siitä juuri kiinnostuneen.

Voi myös olla, että keskustelua käydään ilman Halla-ahon tapaisia äärikantojen edustajia, ja siksi sitä ei löydy jutuista, joissa hänet mainitaan. Halla-ahon vaikeudet pitää retoriikkansa lainmukaisena ovat todennäköisesti sulkeneet hänet ulos joistakin keskusteluista. Vai onko hänet jätetty ulkopuolelle, jotta ei syntyisi selaista kuvaa, että yksi bloginpitäjä pystyy ohjailemaan median agendaä provosoidulla ja kärjistämällä?

Periaatteessa maahanmuutosta pitäisi pystyä käymään mediassa keskustelua myös kriittiseen sävyyn siinä missä muistakin yhteiskunnallisista kysymyksistä. Kriittinen keskustelu ei tässä tarkoita kriittisyyden kohdistumista erityisesti itse maahanmuuttajiin, vaan pikemminkin sellaisiin Halla-ahonkin (2008) käsittelemiin kysymyksiin kuin erilaisten maahanmuuttajaryhmien, kuten humanitääristen, työperäisten tai muiden, toistuva sekoittuminen maahanmuuttopolitiikasta käytävässä keskustelussa. Kriittisyys voisi tarkoittaa myös keskustelua vaikkapa siitä, millaisia muita kuin lyhyen aikavälin työvoimapolitiittisia vaikutuksia nykyistä huomattavasti runsaammalla maahanmuutolla ennustetaan olevan ja kuinka yhteiskunta on niihin varautunut. Jos johtavilla puolueilla ei tähän ole halua, media voisi nostaa asioita esille oma-aloitteisemmin. Ehkä aiheeseen liittyviä tunteita saataisiin tällä tavoin hieman jäädytettyä ja äärikannat joutuisivat kovempaan testiin.

Mukaan keskusteluun kannattaisi ehkä ottaa myös Halla-ahon kaltaiset toisinajattelijat. Nyt vaarana on, että he saavat kärjistää verkkoyhteisöissä mielipiteitään samanmielisten kannustamina ja – ainakin Halla-ahon tapauksessa – rakentaa rikosspekulaatioihin keskittyvän julkisuuden avulla itselleen median vainoaman marttyyrin roolia. Julkisuuden antamista Halla-ahon mielipiteille ei ainakaan tarvitse enää pelätä, sillä sitä ne ovat saaneet jo ilmausten lainmukaisuutta koskevan uutisoinnin kylkiäisenä. Myös keskustelun sisällön kannalta toisinajattelijoiden mukanaolo voisi olla hyvä ratkaisu. Parhaimmillaan se voisi johtaa sekä äärikantojen että vallitsevien näkemysten kriittiseen tarkasteluun – vaikka huonoimmillaan toki myös räksyttämiseen ja ohipuhumiseen.

FM Markus Mattlar on tutkinut oikeistopopulismia ja politiikan journalismia.

LÄHTEET

- Halla-aho, Jussi (2008). Maahanmuuttopolitiikan hahmottelua, osa 1: Käsitteet. http://www.halla-aho.com/scripta/maahanmuuttopolitiikan_hahmottelua_osa1.html (linkki tarkistettu 12.11.2009).
- Mazzoleni, Gianpietro (2003). The Media and the Growth of Neo-Populism in Contemporary Democracies. Teoksessa: Mazzoleni, Gianpietro; Stewart, Julianne & Horsfield, Bruce (toim.). The Media and Neo-Populism. A Contemporary Comparative Analysis. Praeger Series in Political Communication. Lontoo: Praeger.
- Meyer, Thomas (2002). Media Democracy. How the Media Colonize Politics. Cambridge: Polity Press.
- Raittila, Pentti (2009). Journalismin maahanmuuttokeskustelu: hymistelyä, kriittisyyttä vai rasismin tukemista? Teoksessa: Keskinen, Suvi; Rastas, Anna & Tuori, Salla (toim.). En ole rasisti, mutta... Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kriitistikä. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 95. Tampere: Vastapaino.
- Stewart, Julianne; Mazzoleni, Gianpietro & Horsfield, Bruce (2003). Conclusion: Power to the Media Managers. Teoksessa: Mazzoleni, Gianpietro; Stewart, Julianne & Horsfield, Bruce (toim.). The Media and Neo-Populism. A Contemporary Comparative Analysis. Praeger Series in Political Communication. Lontoo: Praeger.

Maahanmuuttokeskustelu ei ole yhden miehen varassa

Markus Mattlarin artikkeli piirtää kiinnostavaa kuvaa poliitikko Jussi Halla-ahon käsittelystä kahdessa laajalevikkisessä lehdessä. Uutisoinnin painottuminen konflikteihin ja keskittyminen Halla-ahon kärjekkääseen tapaan kirjoittaa maahanmuuttoon liittyvistä kysymyksistä on epäilemättä muokannut julkista käsitystä paitsi kyseisestä poliitikosta, myös laajemmin internetissä ja politiikassa toimivista maahanmuuttovastaisista ryhmistä. Maahanmuuttoaiheisia nettikeskusteluja seuranneet tietävät myös, ettei tällainen kuva välity ainoastaan lehdistön sivuilta.

Halla-ahoa koskevat jutut ovat kuitenkin vain kapea osa journalismin viimeaikaista maahanmuuttokeskustelua. Olen *En ole rasisti, mutta...*-kirjassa julkaisussa tekstissäni (Keskinen 2009) analysoinut maahanmuuttokeskustelua käymällä läpi kaikki lokakuun 2008 kunnallisvaalien ja kesäkuun 2009 eurovaalien välisenä aikana Helsingin Sanomissa julkaistut politiikkaa ja maahanmuuttoa käsittelevät lehtijutut, joita kertyi 122. Käyty keskustelu näyttää kyseisellä pidemmällä ajanjaksolla huomattavasti laajempaa ja sen asetelmat moninaisempina kuin Mattlarin tarkastelemissa Halla-ahoon liittyvissä artikkeleissa. Analysoimieni politiikkaan liittyvien juttujen lisäksi maahanmuuttoa ja monikulttuurisuutta käsiteltiin tuona aikana runsaasti muissakin lehtijutuissa. Keskusteluun osallistuivat mielipidesivuilla myös monet kansalaisyhteiskunnan toimijat. Laajempaa mittausta käyttämällä maahanmuuttokeskustelu näyttääkin olleen suhteellisen vilkasta. Miksi siis juuri Halla-aho olisi niin tärkeä hahmo, että hänen näkemyksiään pitäisi erityisesti nostaa esiin?

Ongelma ei olekaan siinä, ettei Halla-ahoa ole otettu tarpeeksi vakavasti mukaan keskusteluihin, vaan siinä, että *maahanmuuttokeskustelussa eivät pääse ääneen kaikki keskeiset tahot – erityisesti tämä koskee maahanmuuttajataustaisia suomalaisia ja heidän järjestöjään*. Toinen merkittävä ongelma nykyisessä maahanmuuttokeskustelussa on, että sen *teemat ja keskustelutavat ovat olleet liian kapea-alaisia – pääosin maahanmuuton ongelmia ja uhkakuvia painottavia*.

Said Aden, Suomen Somaliliiton puheenjohtaja, on pohtinut uhkakuvia lietsovan negatiivisen julkisuuden seurauksia Suomen somalialaisten kannalta (Aden 2009).

Hän toteaa, että on vaikeata rakentaa elämäänsä paikassa, jonne ei koe olevansa tervetullut. Adeninkin mukaan ongelmista pitää puhua, mutta Suomen somalialaisten näkökulmasta ongelmat eivät välttämättä ole samoja kuin ne, joita lehdistö tai maahanmuuttovastaiset ryhmät esittävät. Pikemminkin näitä ovat työllistymisen vaikeudet, syrjintä ja ennakkoluulot. Liian vähän on Adenin mukaan puhuttu siitä, miten Suomen somalialaiset ovat olleet osaltaan rakentamassa täkäläistä yhteiskuntaa, yhtä lailla työssään siivoojina, linja-auton kuljettajina ja lääkäreinä kuin osallistumalla pihatalkoisiin ja urheiluseurojen toimintaan.

Halla-ahon ja hänen hengenheimolaistensa ottaminen aiempaa tiiviimmin mukaan lehdistössä käytävään keskusteluun merkitsisi ongelmia ja uhkakuvia painottavan suuntauksen voimistumista, mistä on tarjolla tuoreita esimerkkejä. Uutisoidessaan ulkomaalaislain uudistusta Helsingin Sanomat (23.11.2009, A6) asetti neljä "asiantuntijaa" kommentoimaan muutosehdotuksia. Haastateltavista kaksi oli maahanmuuttovastaisista näkemyksistä tunnettuja (Muutos 2011 -yhdistyksen puuhamies Juha Mäki-Ketelä ja professori Timo Vihavainen). "Tasapainoisen" jutun rakentaminen tuotti käytännössä painopisteen siirtymän maahanmuuttovastaisien ryhmien suuntaan, jotka saivat näin huomattavasti enemmän palstatilaa ja painoarvoa näkemyksilleen, kuin ryhmän poliittinen kannatus antaisi olettaa.

Varsin vähälle huomiolle journalismissa ovat jääneet maahanmuuttajataustaisia kokoavien järjestöjen ja monikulttuuristen nuorten näkemykset sekä reportaasit koulujen ja asuinalueiden elämästä. Joitain hyviä esimerkkejä kuitenkin on, kuten Helsingin Sanomissa lokakuussa 2009 julkaistu monikulttuuristen koulujen arkea käsittelevä juttusarja. Siinä saivat tilaa yhtä lailla ristiriidat kuin yhteisyys ja ystävyys. Myös turvapaikkapolitiikka ja turvapaikanhakijoiden tilanne kaipaivat entistä monipuolisempaa käsittelyä ja taustoitusta.

Media ja ulkomaalaisvastaisuuden nousu

Tutkittaessa ulkomaalaisvastaisuuden kasvua Länsi- ja Pohjois-Euroopan maissa on havaittu, että median ja politiikan yhteisapelillä on suuri vaikutus, mihin Mattlarkin viittaa. Peter Hervikin (2006) mukaan maahanmuuttovastainen ja kansallisia arvoja korostava suuntaus levisi Tanskassa yhtäältä median negatiivisen uutisoinnin ja joiltain osin suorastaan ulkomaalaisvastaisen kampanjoinnin vuoksi. Toisaalta tätä ilmapiiriä käytti hyväkseen ulkomaalaisvastainen Tanskan kansanpuolue. Kansanpuolueen lisäksi myös useat muut puolueet alkoivat vaatia maahanmuuton rajoittamista ja pitää maahan länsimaiden ulkopuolelta muuttaneita ryhmiä, erityisesti muslimeja, tanskalaista elämäntyyliä ja arvoja uhkaavina.

Myös norjalainen tutkimus on korostanut median osuutta ulkomaalaisvastaisen edistyspuolueen vaalimenestystä selittäessään (Jupskås 2009, 63–64). Erityisesti television ajankohtaisohjelmat ottivat näkyvästi käsiteltäväksi edistyspuolueen vaaliteemoja, kuten rikollisuuden ja maahanmuuton kytköksiä. Vaikka journa-

lismi ei sinänsä esittänyt puoluetta tukevia kannanottoja, aiheiden valinta ja niiden käsittelytavat toivat esille puolueen sanomaa.

Vertailtuaan useiden Länsi-Euroopan maiden radikaalin oikeistopopulismin nousua Andre Gingrich (2006, 35) toteaa, että keskustaoikeistolaisten puolueiden yritykset hillitä oikeistopopulismin kannatusta ottamalla näiden esittämiä kysymyksiä omalle poliittiselle agendalleen ei suinkaan johtanut oikeistopopulismin kiihtymiseen. Sen sijaan maahanmuuttovastaiset näkemykset saivat merkittävän aseman poliittisessa keskustelussa ja päätöksenteossa, mikä lopulta johti oikeistopopulismin vahvistumiseen.

Myös oma analyysini suomalaisesta maahanmuuttokeskustelusta osoittaa, että maahanmuuton rajoittamista vaativa ja osin ulkomaalaisvastainen retoriikka on levinnyt poliittisella kentällä perussuomalaisia laajemmalle (Keskinen 2009). Erityisesti kokoomuksen ja keskustan riveistä on vaadittu tiukennuksia maahanmuuttopolitiikkaan. Muutamat kansanedustajat ja puolueiden vaaliehdokkaat ovat esittäneet ulkomaalaisvastaisia ja rasistisia näkemyksiä. Vahvimpina nämä näkemykset esiintyvät kuitenkin perussuomalaisten ja nettiympäristössä toimivien maahanmuuttovastaiten aktiivien joukossa.

Nettikeskustelut ja painettu media toimivat vuorovaikutuksessa: lehtien verkkokeskusteluissa kommentoidaan uutisia, mutta myös lehdet nostavat palstoilleen jutun aiheita ja kommentteja verkosta. Esimerkiksi tutkimassani Oulun joukkoraiskauksia¹ käsittelevässä uutisoinnissa 2006–2007 paikallislehti Kaleva sekä kommentoi verkkokeskustelujen ulkomaalaisvastaista viestitulvaa että nosti esimerkiksi lehden sivuille (Keskinen tulossa). Kyseisiä raiskaustapauksia käytettiin myös osana maahanmuuttovastaiten aktiivien poliittista kampanjointia.

Retoriikalla on väliä

Maahanmuuttokeskustelun kielenkäytöllä on merkitystä, koska siihen kytkeytyy läheisesti kysymys rasismista. Muiden maiden kokemusten perusteella voidaan sanoa, että ulkomaalaisvastaiseen politiikkaan ja ilmapiiriin yhdistyy puhetapa, joka rakentaa kuvaa ”meistä” ja ”muista” kulttuurieroja korostamalla ja jähmettämällä. ”Meillä” on itsestään selvä oikeus kuulua kansakuntaan, ja ”muista” pidetään ulkopuolisina tai toisarvoisina kansalaisina. Kun kulttuurieroja pidetään muuttomattomina ja ”muista” alempiarvoisina, voidaan jo puhua kulttuurisesta rasismista.

Suomalaista maahanmuuttokeskustelua luonnehtii se, että rasismista puhumista vältellään – muuten kuin erottautumalla siitä ja kieltämällä oman näkemyksen rasistisuus. Mahdollisuus käsitellä rasismiin liittyviä kysymyksiä hukattiin myös Halla-ahon oikeudenkäynnin yhteydessä. Tuomion myötä keskustelu määrittyi kysymykseksi sananvapaudesta ja siitä, saako uskontoja (lue: islamia) kritisoida. Syyte kiihotuksesta kansanryhmää vastaan nosti esiin kysymyksen rasismista ja maahanmuuttajataustaisten ryhmien käsittelystä, mutta aiheen pohdinta

tyrehtyi alkuunsa. Kuitenkin syrjintä ja rasismi ovat hyvin ajankohtaisia aiheita tämän päivän Suomessa. Esimerkiksi tuore EU:n perusviraston tutkimus osoittaa Suomen somalialaisten kokevan yleisemmin uhkailua, väkivaltaa tai vakavaa häirintää kuin mikään muu etninen vähemmistö Euroopassa (Helsingin Sanomat 12.12.2009, A8). Myös uuden vuoden aattona tapahtuneita surmia Sellon kaupakeskuksessa Espoossa seurasi viestitulva verkkoympäristössä, jossa esitettiin ulkomaalaisvastaisia näkemyksiä ja uhkailtiin väkivallalla Suomeen muuttaneita ihmisiä.

YTT, dosentti Suvi Keskinen työskentelee Turun yliopiston tutkijakollegiumissa, sosiaalitieteiden laitoksella ja tekee vertailevaa tutkimusta suomalaisesta ja tanskalaisesta maahanmuuttokeskustelusta.

VIITTEET

- 1 Oulussa tapahtui kolmen kuukauden sisällä kolme raiskaustapausta, joissa tekijöiksi epäiltiin "ulkomaalaisia" miehiä.

LÄHTEET

- Aden, Said (2009). Ikuisesti pakolaisina? Maahanmuuttokeskustelu Suomen somalialaisten näkökulmasta. Teoksessa: Keskinen, Suvi; Rastas, Anna & Tuori, Salla (toim.). En ole rasisti, mutta... Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 95. Tampere: Vastapaino, 25–32.
- Gingrich, Andre (2006). Nation, Status and Gender in Trouble? Exploring Some Contexts and Characteristics of Neo-nationalism in Western Europe. Teoksessa: Gingrich, Andre & Banks, Marcus (toim.). Neo-nationalism in Europe & Beyond. New York: Berghahn Books, 29–49.
- Hervik, Peter (2006). The Emergence of Neo-nationalism in Denmark 1992–2001. Teoksessa Gingrich, Andre & Banks, Marcus (toim.). Neo-nationalism in Europe & Beyond. New York: Berghahn Books, 92–106.
- Jupskås, Anders Ravik (2009). Høyrepopulisme på norsk. Historien om Anders Langes Parti og Fremskrittspartiet. Teoksessa: Simonssen, Tor; Kjøstvedt, Anders & Randin, Katrin (toim.). Høyrepopulisme i Vest-Europa. Oslo: Unipub, 27–78.
- Keskinen, Suvi (2009). Pelkkiä ongelmia? Maahanmuutto poliittisen keskustelun kohteena. Teoksessa: Keskinen, Suvi, Rastas, Anna & Tuori, Salla (toim.). En ole rasisti, mutta... Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 95. Tampere: Vastapaino, 33–45.
- Keskinen, Suvi (tulossa). Borders of the Finnish Nation. Media, Politics and Rape by 'Foreign' Perpetrators. Teoksessa Eide, Elisabeth & Nikunen, Kaarina (toim.). Media in Motion. Cultural Complexity in the Nordic Countries. Farnham: Ashgate.

Iltalehden verkkosivut, 13.11.2009

ILTALEHTI.FI

Perjantai 13.11.2009
Keskiaika: Antti Kreston

Haku

Osoite: [Kaikki osoitteet]

Hakusana: [Anton salonen]

anton salonen

Osumien lukumäärä: 48

Rimma Salonen moitti Venäjän mediaa

29.10.2009, Uutiset

Rakso Salonen ei valita ex-vaimon luv

15.10.2009, Uutiset

Suomi ei lausuta Antonin isää

14.10.2009, Uutiset

Anton-pojan isää vaaditaan luov

13.10.2009, Uutiset

Anton-pojan isää tämä on tav

13.10.2009, Uutiset

Anton-pojan kaappausjutus

13.10.2009, Uutiset

Antonin äidille 1,5 vuoder

pojalta 20 000 euroa

13.10.2009, Uutiset

Anton-pojan isästä tui

08.10.2009, Uutiset

Anton-pojan vanhat

29.09.2009, Uutiset

Anton-pojan äiti /

28.09.2009, Uutiset

Yenäjä hämmäs

18.09.2009, Uut

Yle: Venäjän /

tapaukseen

15.09.2009, I

Kavot xox?

15.09.2009

Yle: Ven /

Suomi /

15.09.2009

Rimma

18.09

Rimma Salo-

nenin

Yksityisyyttä

18.08.2009, Uutiset

Salosen asianhoitoa

kaappausasia

18.08.2009, Tampere

Rimma Salonen tapasi Antonin

06.08.2009, Uutiset

Rimma Salonen tapaus kuohottaa Venäjä

04.08.2009, Uutiset

Ravit

18.08

Yle: Ven /

Suomi /

15.09.2009

Kavot xox?

15.09.2009

Yle: Ven /

Suomi /

15.09.2009

Rimma

18.08

Rimma Salo-

nenin

Yksityisyyttä

18.08.2009, Uutiset

Salosen asianhoitoa

kaappausasia

18.08.2009, Tampere

Rimma Salonen tapasi Antonin

06.08.2009, Uutiset

Rimma Salonen tapaus kuohottaa Venäjä

04.08.2009, Uutiset

Ravit

18.08

Yle: Ven /

Suomi /

15.09.2009

18 мая 2009 (СРЕДНЕАЗИЯ: № 075-0188)

Блага хлопнул дверью
Глава следственного управления Украины
уходит в отставку

МИР И РОССИЯ

Похищение Антошки

«Большой восьмерке» предложили повестку

ЕС вывел проблему за временные рамки

Европа не знает, как решить kidnapping-дело в России

JOURNALISMIKRITTIKIN VUOSIKIRJA 2010

Huoltajuuskiistasta lehtien maottelu

Suomen pääkonsulaatin työntekijä kuljetti Anton Salosen ja hänen isänsä salaa Suomeen 8. toukokuuta 2009. Viisivuotias Anton Salonen oli asunut reilun vuoden Venäjällä, jonne hänen äitinsä Rimma Salonen oli vienyt hänet ilman isän lupaa vuonna 2008. Venäjällä Rimma Salonen asui Balahnan pikkukaupungissa Nižni Novgorodin alueella 400 kilometriä Moskovasta itään.

Suomen ja Venäjän tiedotusvälineet käsittelevät Anton Saloseen liittyvää kahden maan välistä kiistaa pääasiassa omista näkökulmistaan. Suomalaisissa tiedotusvälineissä uutisoitiin asian esiinnousu Venäjän mediassa, ja venäläisissä tiedotusvälineissä kerrottiin, että asian ympärille on noussut Suomessa venäläisvastainen kohu. Tapauksen uutisoinnissa ei kuitenkaan oltu täysin yksipuolisia ja ”oman” maan kansalaisen puolella kummassakaan maassa, vaikka suomalaisten lehtien kommenttien mukaan venäläislehdissä on ”tahallisia valheita ja vääristeltyjä osatuuksia”, joita ”propagandakoneisto jyskyttää” ja jotka ”mustaa[vat] Suomen Venäjällä” (IS 15.10.). Tapauksesta kehkeytyi kahden maan tiedotusvälineiden kiista,

jossa esitettiin mitä kummallisimpia väitteitä ja harjoitettiin valikoivaa tiedonvälitystä, mutta myös tasapainottamista ja taustoitusta.

Huomattava osa Venäjän tiedotusvälineistä on sidoksissa taustaryhmittymiinsä ja myös valtioon, ja niiden oletetaan kertovan yksipuolista tietoa, kun taas suomalaislehdistä oletetaan usein, että ne ovat puolueettomia ja välittävät tietoja monipuolisesti. Tämä tapaus haastoi nämä käsitykset.

Tässä jutussa tarkastellaan Suomen ja Venäjän tärkeimpien sanomalehtien ja päätelevisiokanavien uutisointia konfliktista. Suomesta mukana ovat Helsingin Sanomat, Aamulehti, Ilta-Sanomat ja Iltalehti sekä Ylen uutisten verkkosivut ja Venäjältä Rossiiskaja gazeta, Izvestija, Komsomolskaja pravda ja Moskovski komsomolets sekä television ykköskanavan uutiset kanavan nettisivun perusteella. Venäläinen lehtiaineisto on haettu Integrum-tietokannasta ja Helsingin Sanomien ja Aamulehden aineiston hankinnassa on käytetty apuna lehtien sähköisiä arkistoja.

Sankaritarina vai skandaali?

Suomessa lehdet kertoivat Anton Salosen Suomeen tulosta agenttitarinan tavoin. Ensimmäisenä juttu tuli esiin Seiska-lehdessä, joka kertoi tapauksesta 14.5. ilmestyneessä numerossaan ja useimmat muut lehdet heti seuraavana päivänä. Rimma Salosen versio tapahtumista tuli tässä vaiheessa esiin ainoastaan Ilta-Sanomissa (17.5.), jonka Moskovan kirjeenvaihtaja teki jutun venäläisten lähteiden perusteella, sekä Iltalehdessä (23.5.), joka haastatteli Rimmaa lyhyesti.

Myös Venäjällä tapaus nousi lehtien sivuille heti. Osaltaan tähän oli syynä se, että Venäjän ja muiden maiden välillä on ollut viime aikoina useita vastaavia tapauksia, kuten ranskalais-venäläinen kiista, jossa lapsi kaapattiin peräti kolme kertaa (IS 19.5.). Komsomolskaja pravda, valtakunnallinen populaarilehti, kertoi 16.5., että suomalainen varasti pojan venäläiseltä entiseltä vaimoltaan. Lehti korosti, että muodollisesti Anton on Venäjän kansalainen, mutta jätti kertomatta, että kansalaisuus oli myönnetty laittomasti ja tapauksen ratkaisu oikeudessa ei ollut vielä astunut voimaan. Komsomolskaja pravda siteerasi Seiska-lehteä Antonin ja hänen isänsä pakomatkan vaiheista ja totesi, että suomalaiset eivät näe mitään ongelmaa siinä, että Anton vietiin äidiltään väkivalloin. Myös hallituksen äänenkannattaja Rossiiskaja gazeta kummasteli, voivatko ulkomaalaiset viedä lapsia rajan yli kuin verovapaata viinaa (Rg 19.5.).

Myöhemmin Komsomolskaja pravda kuitenkin julkaisi Paavo Salosen haastattelun, jossa hän kertoo oman versionsa ja toteaa, että ei halua äidille kuin enintään sakkorangaistuksen (26.5.).

Toinen populaarilehti Moskovski komsomolets (Mk 16.5.) siteerasi myös Paavo Salosta, joka kertoi, että poika eli kelvottomissa oloissa ja oli nälkiintynyt, ja julkaisi (18.5.) kuvan Anton Salosen Venäjän viisumista, josta käy ilmi, että hän on Suomen kansalainen.

СЕГО ДНЯ

СКАНДАЛ

Мамма С. Сидорова

Олег Иванович Роман Соловьев

Великий канцлер работничий Петр выдвинул обвинения в адрес адвоката Евгения Соловьева...

ДВЕ РОДИНЫ ДЕЛЯТ СЫНА

— гонимый в союзе и МИД. По мнению топ-менеджера Юриева, ситуация с делением сына между двумя странами...

ГРОМКОЕ ДЕЛО

ЖЕРТВА ВЕСЮКОВА — НЕ ПОТЕРПЕВШАЯ

С киргизскими проблемами столкнулся бывший министр обороны Басиев...

Жену убитого водителя оставили без компенсации

Судья отказался возместить материальный ущерб жене погибшего водителя...

КОНФЛИКТ

Судья отказался возместить материальный ущерб жене погибшего водителя...

СОСЕДИ

Внезапно депутаты Рама Харманов и другие депутаты...

ЭПИДЕМИЯ

Вспышка заболевания...

КИНО

Судья отказался возместить материальный ущерб жене погибшего водителя...

Дарья ФЕДОТОВА

Laatulehti Izvestija (18.5.) kertoi tapahtumista molempien vanhempien version. Izvestijan mukaan poika asui Balahnassa puoliaksi tuhoutuneessa talossa. Izvestija kertoi myös, että kun Paavo Salonen tapasi Rimman, hän oli vielä edellisessä avoliitossa, ja että Rimman vanhempi 18-vuotias poika jäi Suomeen ilman huolenpitoa, kun äiti muutti takaisin Venäjälle. Paavo auttoi tuolloin poikaa. Izvestijan juttu oli kaikkein monipuolisin – myös verrattaessa suomalaislehtien juttuihin. Esimerkiksi Rimman ja Paavon suhteen taustoista suomalaislehdet eivät juuri kertoneet. Poikkeuksen teki vain Iltalehti 23.5.

Suuria otsikoita saatiin pääministeri Putinin voimakassanaista moitteista Suomen vierailulla. Iltalehti otsikoi "Putin vaatii: Potkut sankarikonsulille" (4.6.), ja myös muut suomalaislehdet olivat tyrmistyneitä Putinin kommentista. Paavo Salonen korosti Iltasanomissa, että "Putin puhuu puuta heinää" ja että hänellä oli venäläisviranomaisten lupa hakea poikansa pois. Tutkituista venäläisviestimistä ainoastaan presidenttiä ja pääministeriä ahkeraan seuraavat televisiouutiset ja Rossiiskaja gazeta julkaisivat Putinin kommentin.

Tapauksen käsittely jatkui syksyllä, kun Rimma Salonen oli tuomittavana suomalaisessa oikeudessa. Rimma palasi Suomeen heinäkuun lopussa, ja lehtien sivuille asia nousi 3.8., jolloin hänet pidätettiin ja oikeuskäsittely määrättiin. Tässä vaiheessa venäläismedian antama kuva tapahtumista Suomessa alkoi perustua suureksi osaksi dosentti Johan Bäckmanin kertomaan. Bäckmania tituleerattiin Rimma Salosen asianajajaksi, vaikka Bäckman toimi ainoastaan avustajana. Toisinaan Bäckmania kutsuttiin dosentiksi, mikä oli oikein, mutta toisinaan myös professoriksi, mikä ei pidä paikkaansa. Televisiouutisten yksi versio oli, että Rimma Salonen pidätettiin lentokentällä. Toisen version mukaan pidätys tapahtui suomalaisen pyynnöstä Tallinnassa. Tiedon tarkastaminen ei ole Venäjän uutistoiminnassa kovin yleistä, vaan eri lähteistä tullutta tietoa välitetään sen enempää pohtimatta.

Suomalaislehdissä vastaavat tiedot on pantu selvemmin niitä esittäneiden lähteiden suuhun: Paavo Salosen mukaan Rimma ilmoittautui poliisille itse. Johan Bäckmanin mukaan hänet pidätettiin Tallinnassa.

Venäläislehdissä oli esillä väite syyttäjän vaatimasta 7,5 vuoden vankeusrangaistuksesta, jonka ne saivat laskemalla yhteen maksimirangaistukset kaikista rikoksista, joista Rimmaa syytettiin (Kp 16.9.). Tosin aikaisemmin sama lehti – ja sama toimittaja – oli maininnut, että rangaistus voi olla maksimissaan kaksi vuotta vankeutta, mahdollisesti ehdollisena (Kp 4.8.). Rossiiskaja gazeta (16.9.) arvioi, että jos kyseessä olisi suomalainen äiti, syyttäjä löytäisi kymmeniä lieventäviä perusteita, mutta Rimma Saloselle vaaditaan maksimirangaistusta (7,5 vuotta). Moskovi komsomolets (30.9.) kutsui tapausta skandaaliksi: ”Venäläisnainen oikeuteen pojan vuoksi”. Lehti oli selvästi Rimman puolella, mutta kertoi myös isän version, että lapsi vietiin Venäjälle ilman hänen lupaansa.

Venäläislehdille Rimma Salonen oli nimenomaan ”Venäjän kansalainen” eikä hänen syntymistään Virossa ja kaksoiskansalaisuutta tuotu esiin. Konflikti asetettiin nimenomaan venäläisen ulkomailla kokeman sorron kehyksiin. Komsomolskaja pravda (24.9.) kertoi, että Rimma Salosta vainoavat paitsi entinen mies, myös poliisi ja toimittajat. Lisäksi venäläislehdet pitivät lokakuun lopulle asti esillä väitettä, etteivät Rimma ja Anton saa tavata, ja väittivät myös, että tapaamisissa, jos niitä tulee, Rimma ja Anton eivät saisi puhua keskenään venäjää (Kp 21.10.). Suomalaisissa lehdissä taas kerrottiin, että käräjäoikeuden päätöksellä Rimma saa tavata poikaansa säännöllisesti (IS 19.8., IL 22.8.).

Oikeuden päätös 13. lokakuuta toi tapauksen taas uutisiin. Rossiiskaja gazeta kertoi oikeuden päätöksestä pelkästään Johan Bäckmanin haastattelun perusteella. Jutun otsikko kuvasi hyvin jutun näkökulman: ”Syyllinen ilman syytä”. Bäckmanin mukaan oikeusprosessi oli ”sataprozenttisesti poliittinen prosessi”. Bäckman esitti, että pääministeri Matti Vanhanen tiesi Antonin salakuljetusoperaatiosta etukäteen ja valitusprosessin voittaminen on hyvin vaikeaa, koska ”kaikki suomalaiset tiedotusvälineet, yleinen mielipide ja jopa vallanpitäjät” ovat Rimma Salosta vastaan. (Rg 14.10.) Muissa venäläislehdissä kommentit olivat varovaisempia. Suomalaislehtien jutut tuomiosta keskittyivät enemmän sen Venäjällä aiheuttamiin reaktioihin.

Izvestijan viimeinen juttu tapauksesta oli uutinen Johan Bäckmanin poliisikuulustelusta (21.10.). Tavalliselle venäläislukijalle jutusta voi syntyä kuva, että venäläisäidin oikeuksien puolustajaa vainotaan hänen toimintansa vuoksi. Komsomolskaja pravdassa Bäckman (21.10.) kertoi, että häntä vastaan on nostettu kanne Paavo Salosen maineen pilaamisesta, koska venäläismedioissa Salosta on väitetty esimerkiksi alkoholistiksi. Tälle väitteelle ei löydy tukea venäläismedioiden uutisista.

Tapaus päättyi ainakin toistaiseksi siihen, että Rimma ja Paavo Salonen sopivat kiistansa ja Johan Bäckman esitti julkisen anteeksipyyntönsä, joka uutisoitiin Ilta-Sanomissa, Helsingin Sanomissa ja Rossiiskaja gazetassa. Ilta-Sanomien toimittaja Arja Paananen kommentoi, että Bäckman ”itse on suurelta osalta vaikuttanut

asian vääristymiseen Venäjällä”, vaikka Bäckman ei olekaan ”yksin vastuussa siitä, mitä Venäjän tiedotusvälineet ovat Rimma Salosen ’vainosta’ kertoneet” (IS 23.10.). Venäläislehdissä tapausta pidettiin enemmänkin osoituksena yleisestä venäläisvastaisuudesta. Tapauksen varjolla venäläisnaisia varoitettiin avioitumasta ulkomaalaisten kanssa.

Oman maan näkökulma päällimmäisenä

Sekä Suomen että Venäjän lehdet tarkastelivat tapausta pääasiassa oman maan näkökulmasta, kuten oli oletettua. Suomalaisissa lehdissä Antonin salakuljetusoperaatio oli sankaritarina, eikä suomalaisen diplomaatin motiiveja epäilty tai asetettu huonoon valoon. Venäläisissä lehdissä tapahtuman alku oli skandaali, diplomaatin toiminta näyttäytyi kielteisenä eikä sen inhimillistä puolta haluttu nähdä. Suomessa yleisesti toistetussa versiossa Antonia ei otettu äidiltä väkisin, kuten Venäjällä kerrottiin.

Suomalaislehdet esittivät myöhemmät vaiheet perinteisen kiistajournalismin kaavan mukaan, jossa molempia osapuolia on syytä kuunnella, mutta venäläismedialle kyse oli edelleen skandaalista ja venäläisten huonosta kohtelusta. Venäläislehtien jutut Antonista perustuivat suurelta osin niiden haastatteleminen suomalaisten kertomuksiin. Usein haastateltavana oli vain yksi henkilö, esimerkiksi Johan Bäckman, ja lehtien kertoma versio värittyi sen mukaan. Käytäntö on varsin yleinen kaikessa venäläislehtien uutisoinnissa eikä pelkästään ulkomaanuutisissa. Taustalla oli ilmeisesti sekä resurssien puute että kielimuuri. Venäläislehdissä esiintyi myös selvästi toimittajan keksimää kuvausta huonoista oloista Suomessa (esim. Mk 18.5.).

Lähdekritiikki unohtui venäläistoimittajilta monissa tapauksissa, kun piti saada aikaan hyvä juttu. Kiireestä ja epätarkkuudesta kertoo myös se, että monissa jutuissa suomalaiset nimet oli kirjoitettu väärin. Venäjän hallituksen lehti Rossiiskaja gazeta toimi tapauksen käsittelyssä melkein iltapäivälehdessä tavoin korostamalla tapahtuman skandaaliluonnetta. Itsenäisemmät venäläislehdet olivat monipuolisempia kuin hallituksen lehti.

Helsingin Sanomien uutisointi perustui ainoastaan tärkeille faktoille, eikä agentti- ja sankaritarinoille ollut lehdessä sijaa. Ilta-Sanomien ja Iltalehden välillä erot olivat puolestaan yllättävän suuret. Ilta-Sanomat raportoi laajimmin myös venäläisistä kommentteista. Iltalehti käytti tämän tapauksen seuraamiseen ilmeisesti vähemmän resursseja, sillä lehden sivuille juttuja päättyi huomattavasti vähemmän kuin Ilta-Sanomiin, vaikka Iltalehden nettisivuilla uutisointi olikin kattavaa osaksi muiden tiedotusvälineiden lainaamisen vuoksi. Omien kirjeenvaihtajien merkitys osoittautui suureksi: Ilta-Sanomien Arja Paananen ja Komsomolskaja pravdan Tukholman kirjeenvaihtaja Natalia Gratševa antoivat tapahtumista laajemman kuvan kuin muut kirjoittajat.

Suomalaislehtien suurin ongelma oli alun yksipuolinen uutisointi, jossa venäläisen vanhemman versiota ei kuultu, muuta kuin venäläisviestimien välityksellä. Sitä vastoin venäläislehdissä suoranaisia asiavirheitä oli enemmän. Venäjältätoisilla suomalaistoimittajilla olisi ollut edes jonkinlaiset mahdollisuudet toimia paremmin, mutta ilmeisesti vain hyvin harva, jos yksikään, asiasta kirjoittanut venäläistoimittaja osasi suomea. Omaa uutishankintaa Nižni Novgorodin alueelta ei varmaan edes ajateltu suomalaislehdissä, ja ensimmäinen Rimma Salosen haastattelu ilmestyi suomalaislehdissä vasta, kun hän oli saapunut Suomeen. Paavo Salosta haastateltiin venäläislehdissä tapahtuman eri vaiheissa. Venäläislehdissä uutisen taustoitus onnistui yleensä hyvin, eikä siinä ollut virheitä. Esimerkiksi Haagin sopimus ja se, ettei Venäjä ole liittynyt siihen, mainittiin myös venäläislehdissä. Sen sijaan kun uusia tietoja ja käänteitä tuli esiin nopeasti, faktat horjuivat ja hyvän jutun saamiseksi faktoja ei epäilty tai tarkastettu. Venäläislehdet eivät myöskään ulkoistaneet vastuuta faktojen todenperäisyydestä niiden esittäjälle samassa mitassa, kuin Suomessa on tapana.

Kokonaisuudessaan tapaus ei ollut pelkästään maaotteluhenkinen, vaan toisen osapuolen kanta tuli esiin niin Suomen kuin Venäjänkin lehdissä, vaikka näkökulma oli useimmiten omasta maasta olevan vanhemman puolella. Samoin suomalais- ja venäläisviestimien versiot olivat paljon monipuolisempia kuin toisen maan lehtitietojen perusteella voisi päätellä. Venäläislehtien versiot eivät olleet yksipuolisen kielteisiä Suomea kohtaan ja myös Paavo Salosta haastateltiin venäläislehdissä. Suomalaislehdissä tuotiin esiin myös Rimma Salosen versio, erityisesti oikeuskäsittelyn alkamisen jälkeen. Kuitenkin molemmissa maissa tiedotusvälineet tarkastelivat tapausta suurelta osin valmiiden kehysten puitteissa ja värittivät uutisointinsa sen mukaan.

YTT Jukka Pietiläinen toimii tutkijana Helsingin yliopiston Aleksanteri-instituutissa. Antonin Suomeen tuonut Simo Pietiläinen ei ole kirjoittajan lähisukulainen.

Talouskriisi

Paniikkinappuloita ei tarvita

Talousjournalismi heräsi myöhään finanssikriisin riskeihin

Taloutta edelleen ravisteleva finanssikriisi yllätti syksyllä 2008 niin suuren yleisön, asiantuntijat, poliitikot kuin journalistitkin. Kriisin jo horjuttaessa maailman suurimpia talouksia kotimaata koskevat julkiset lausunnot olivat Suomessa vielä rauhoittelevia. Nytemmin onkin käyty keskustelua siitä, havahtuiko media liian myöhään kysymykseen siitä, millaisia yhteyksiä maailman rahoitusmarkkinoiden sekasorrolla väistämättä on kotimaan tuotannon, työllisyyden ja julkisen talouden kehitykseen.

Taloutta koskeva tiedonvälitys on 2000-luvulla entisestään nopeatempoistunut, ja esimerkiksi pörssikursseja koskevalta tiedolta odotetaan jo lähes reaaliaikaisuutta. Samanaikaisesti talouden pitkien kehityskulkujen seuraaminen ja selittäminen yleisölle on haaste toimituksille, jotka kärsivät resurssipulasta. Nykyinen kriisi käynnistyi USA:sta, kun pankit lakkasivat lainaamasta rahaa toisilleen asuntokuplan puhkeamisen ja sitä seuranneen arvopaperien arvojen romahduksen vuoksi. Ongelmien taustalla on 1980-luvulta alkanut rahoitusmarkkinoiden ja pääomaliikkeiden vapautuminen, yksityisen sektorin ylivelkaantuminen sekä uusien ”rahoitusnovaatioiden” ja spekulatiivisen toiminnan valtava kasvu (Lapavitsas 2009; Krugman 2009). Globaalit finanssimarkkinat ovat irtautuneet reaalitaloudesta sikäli, että maailman pörsseissä yritysten tilaa arvioidaan usein hyvin lyhyellä aikavälillä ja ammattilaisten sijoituspäätösten on todettu perustuvan enemmän arvioihin ja spekulatioon muiden sijoitusmarkkinoilla toimivien aikeista kuin yritysten reaaliseen tilaan tai kiinteistöjen reaaliseen arvoon (Marazzi 2006, 24). Samanaikaisesti reaalitalous on kuitenkin pysynyt riippuvaisena finanssimarkkinoilta saatavasta rahoituksesta. Talousjournalismin kannalta keskeinen kysymys on, millainen rooli journalistisella julkisuudella on sijoittajien, päättäjien ja kuluttajien talouteen kohdistuvan luottamuksen rakentumisessa, ylläpidossa tai toisaalta luottamuksen rapautumisessa. Lisäksi voidaan kysyä, kuinka hyvin journalismi on onnistunut tuomaan esiin alati monimutkaistuvan globaalitalouden toimintaa, yhteyksiä ja kytköksiä.

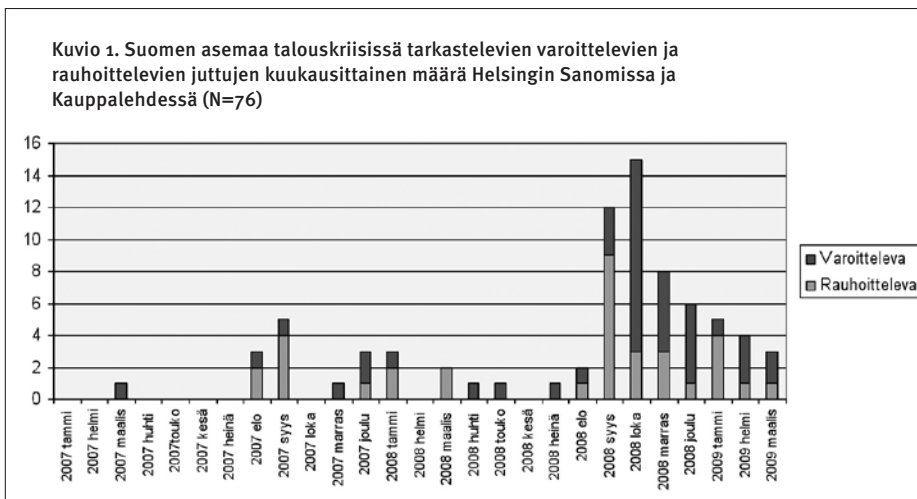
Tässä artikkelissa kuvataan, miten talousjournalismi kertoi kriisin vaikutuksista Suomeen ja millaisia ongelmakohtia suomalaisessa talousjournalismissa kriisin

uutisointi on tuonut esiin. Päätelmät pohjaavat 595 jutun aineistoon,¹ joka kerättiin Helsingin Sanomista ja Kauppalehdestä jaksolta 1.1.2007–31.3.2009 viime vuosien taluskriisiä julkisuudessa kartoittavaa tutkimusprojektia² varten. Aineistosta on poimittu jutut, joissa arvioidaan Suomen asemaa kansainvälisessä kriisissä (N=76).³

Suomen asema jäi sivuun

Kuviossa 1 Suomen asemaa kriisissä käsittelevät jutut on luokiteltu niihin, joissa painottuu kriisin seurauksista varoittelu, ja niihin, joissa sävy on pikemminkin rauhoitteleva. Osassa juttuja esiintyi sekä rahoittelevia että varoittelevia arvioita Suomen tilanteesta, ja jaottelu on tehty karkeasti sillä perusteella, kumpaa näkemystä jutussa tuodaan esiin voimakkaammin.

Suomen asemaa käsittelevien juttujen määrä lisääntyi selvästi vasta syyskuussa 2008. Tätä ennen otosaineiston jutuissa finanssikriisiä käsiteltiin enemmän kansainvälisenä ja erityisesti yhdysvaltalaisena ilmiönä.

Kevään 2007 ainoa aineistoon osunut juttu on Helsingin Sanomien pääkirjoitus (9.3.2007), jossa lehti onnistui hyvin osuvasti arvioimaan edessä hämmöttäviä riskejä. Esiin tuotiin USA:n asuntomarkkinoiden ongelmien yhteydet finanssimarkkinoihin ja todettiin, että arvopaperimarkkinoiden sysätessä maailmantalouden kehityksen huonoon suuntaan, on viennistä riippuvainen pieni kansakunta ”kuin ajopuu koskessa”. Helsingin Sanomat ja Kauppalehti alkoivat tuoda esiin kriisin mahdollisia vaikutuksia Eurooppaan ja eurooppalaisiin talouksiin vuoden 2007 toisella puoliskolla, mutta suoraan Suomea koskeva kirjoittelu pysyi vähäisenä. Molemmat lehdet julkaisivat elo-syyskuussa muutamia juttuja, joissa arvioitiin lähinnä rauhoittelevaan sävyyn myös Suomen asemaa heikkenevässä maailmantalouden tilanteessa. Marraskuussa Helsingin Sanomissa julkaistussa jutussa todettiin, että

Suomen taloudessa menee paremmin kuin koskaan, mutta ”maailmantalouden ja erityisesti Yhdysvaltain talouden ylle kasaantuvat tummat pilvet kastelevat ennen pitkää myös Suomen, jos huonot uutiset vielä jatkuvat”. Jutussa toimittaja toi selkeällä tavalla esiin, että maailmantalouden tapahtumat ja USA:n luottomarkkinoiden ongelmat ”ovat Suomenkin murhe”. Toisaalta lähteenä käytetty asiantuntijaeconomisti totesi Suomen reaalityalouden mittarien edelleen näyttävän hyviltä, eikä suureen pessimismiin näin ”vielä” olisi aihetta.

Tammikuun alussa 2008 maailman osakekurssit putosivat jyrkimmin sitten syyskuun 2001 terrori-iskujen. Kevään mittaan lukuisat investointipankit joutuivat tekemään asuntokuplan puhkeamiseen liittyneiden luottotappioiden vuoksi miljardiluokan alaskirjauksia. Joulukuun 2007 ja elokuun 2008 välillä aineistossa on silti vain kuusi juttua, jotka sisälsivät varoituksia tilanteesta Suomen kannalta. Näissä jutuissa laajimmat arviot perustuivat Suomen Pankin edustajien lausuntoihin, jotka nekin olivat melko ylimalkaisia:

”Rahoitusmarkkinoiden levottomuus on lisännyt epävarmuutta ja hitaamman kasvun riskejä...Liikasan mukaan kansainvälisten rahoitusmarkkinoiden epävakauden väilliset vaikutukset eivät kuitenkaan ole vielä selvillä.” (KL 11.12.2007)

Elokuussa 2008 Yhdysvaltojen valtiovarainministeriö yritti pelastaa asuntoluottotaja-jättiläiset Fannie Maen ja Freddie Macin, jotka kuitenkin jouduttiin syyskuun alussa ottamaan valtion haltuun. Aineiston ainoat Suomea koskeneet varoituksen sanat elokuulta 2008 ovat Helsingin Sanomista, joka kantoi huolta tärkeimpiä kauppakumppaneita Ruotsia ja Saksaa uhkaavasta taantumasta: ”Kun monessa muussa Euroopan maassa on tapahtunut käänne huonompaan, niin olisi erikoista, että Suomi poikkeaisi linjasta”. Myös Toimihenkilöunionin puheenjohtaja esitti elokuussa Helsingin Sanomissa, että Suomen hallitus ei ota riittävän vakavasti kansainvälisen talouden huonoja ennusmerkkejä.

Ennen syksyä 2008 julkaistuissa Suomen tilanteeseen rauhoittelevasti suhtautuvissa jutuissa usko Suomen turvattuun asemaan näyttää perustuneen erityisesti kolmeen tekijään. Ensinnäkin useissa jutuissa painotettiin sitä, että Suomen taloudella ”menee edelleen lujaa”, vaikka muun euroalueen talouskasvu on hidastumassa. Toinen ja vielä useammin esitetty peruste luottavaisuudelle oli se, että suomalaispankit eivät suuressa määrin ole sijoittaneet rahojaan USA:n asuntoluottoihin, suomalaispankkien luottoriskit ovat hallinnassa ja että kotimaisilla lainamarkkinoilla on toimittu vastuullisesti:

”Suomalaispankit nojaavat rahoituksessaan pitkälle talletuksiin, joka on tässä tilanteessa vakaa rahoitusmuoto” (KL 5.12.2007).

”Yhdysvaltain pankki- ja finanssikriisi ei leviä Suomeen asti, vaikka vaikutukset tuntuvat pohjolassakin. Tätä mieltä ovat Helsingin Sanomien maanantaina haastattelemat kymmenen pankinjohtajaa.” (HS 18.3.2008.)

Arviot Suomen talouden hyvästä tilasta ja pankkien vakavaraisuudesta ovat sinänsä voineet olla paikkansapitäviä. Kuitenkin, koska vaihtoehtoisia tulkintoja tilanteesta esitettiin hyvin vähän, on tämä kirjoittelu saattanut vaikeuttaa finanssitalouden ja reaalityalouden dynamiikan ymmärtämistä ja hämärtää näkyvistä niitä yhteyksiä, joita globaalitalouden kehityskuluilla väistämättä on Suomenkin talouteen. Sama ongelma sisältyy kolmanteen selitysmalliin, jossa korostetaan suomalaisten kuluttajien toiminnan rationaalisuutta:

”On oikeastaan aika yllättävää, miten rationaalisesti tavalliset kotitaloudet näyttävät käyttäytyvän. Toisin kuin finanssimaailman miljoonabonuksilla palkitut nerot, suomalaiset perheet tuntuvat ottavan huomioon epävarmuuden kasvun ja toimivat sen mukaan.” (HS 8.9.2007.)

Kaikki edellä mainitut puhuvat ovat tietynlaisen nationalismin ja moralismin sävyttämiä. Niin suomalaisille pankeille, päättäjille kuin kuluttajillekin esitettiin ominaisina järkevyyttä, kohtuullisuutta ja harkitsevuutta, kun taas kriisiin syyt löytyivät ulkomaalaisten ja erityisesti yhdysvaltalaisen toimijoiden ahneudesta ja ”holtittomuudesta” (Hirsto 2008). Myös mielikuva Suomen ja suomalaisten irrallisuudesta kriisin alkusyistä häivytti osaltaan näkyvistä sitä tosiasiaa, että globaalilla kriisillä voi olla vaikutuksia Suomessa, oli täällä toimittu miten kunniallisesti tahansa.

Ennen kriisin kärjistyksiä Suomen tilannetta käsittelevä kirjoittelu näyttää siis olleen huomattavan vähäistä, ja joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta sitä leimasi myös tietty ylimalkaisuus. Talousuutisille on tyypillistä käsitellä talouden ja markkinoiden toimintaa eräänlaisena muusta maailmasta irrallisena systeeminä, jota säätelevät erilaiset muuttujat, kuten korot, pörssikurssit tai öljyn hinta. Tällöin asioiden seuraussuhteet näyttävät usein luonnonlain kaltaisilta ja puhetapa häivyttää näkyvistä myös ihmiset, joiden toiminnan seurausta talouden tapahtumat ovat. (Vrt. Hirsto 2007.) Jos kuitenkin ajatellaan, että hyvä talousjuttu sisältää tietoa ilmiön tai tapahtuman seurauksista ja vaikutuksista (Majapuro 2006, 89–90), esimerkiksi lyhyt viittaus talouskasvun vaimenemiseen tai ”hitaamman kasvun riskeihin” ei itsessään selitä vielä kovin paljon. Aineiston perusteella vaikuttaa myös siltä, että Suomen Pankki on ollut kutakuinkin ainoa taho, joka vuoden 2008 alussa piti yllä puhetta Suomen talouden riskeistä. Tästä osaltaan johtunee, että riskejä käsiteltiin pankin tiedonannoille ja julkaisuille ominaisella kielellä.

Akuutissa kriisissäkin lehdet ensin rauhoittelivat

Syyskuun puolivälissä 2008 alkoi rahoitusmarkkinoilla akuutti romahdus, kun investointipankki Lehman Brothers ajautui konkurssiin ja seuraavana päivänä Yhdysvallat joutui pelastamaan suurimman vakuutusyhtiönsä AIG:n. USA:n tapahtumat uutisoitiin suomalaislehdissä tarkasti laajoissa jutuissa, ja kriisi arvioitiin pahimmaksi 80 vuoteen. Yllättäen kuitenkin vielä syyskuussakin vain kolme aineiston juttua

sisälsi varoittelua kriisin vaikutuksista Suomeen, vaikka kirjoitusten määrä kasvoi tässä vaiheessa merkittävästi. Kriisin iskiessä ensireaktio oli rauhoittelu.

Taluskriiseistä kirjoittelu on aina tasapainoilua. Lehdistöä saatetaan yhtä aikaa syyttää sekä siitä, että se ei varoittanut kriisistä ajoissa, että toisaalta siitä, että se on lietsonut kriisiä kirjoittamalla liikaa ja liian negatiivisia juttuja. Vuoden 2008 taluskriisin yhteydessä toimittajat näyttävät Suomen tilannetta koskevissa arvioissa tukeutuneen hyvin pitkälle käyttämiinsä lähteisiin, joiden puheita he eivät juuri kyseenalaistaneet. Toimittajat eivät myöskään heittäytyneet itse kommentoimaan tilanteen vakavuutta.

Jutuissa esiintyneet puhujat korostivat pitkään, että vaikka Suomi ei voikaan täysin eristäytyä globaalista kehityksestä, ”Suomen lähtökohdat ovat suhteellisen hyvät useimpiin muihin maihin verrattuna” eikä ”paniikinappuloita tarvita”. Esimerkiksi valtiovarainministeri Jyrki Katainen rauhoitteli kansalaisia pitkin syksyä arvioimalla Suomen talouden näkymät niin hyväksi, että ”paniikkiin tai pessimismiin ei ole mitään syytä”.

Vasta lokakuusta alkaen lehdet joutuivat toden teolla tunnustamaan, että kriisi tulee aiheuttamaan vakavia ongelmia myös Suomen taloudelle. Lokakuun aineistossa varoittavia juttuja oli 12 ja rauhoittelevia kolme. Jutut alkoivat nostaa esiin myös maailman tapahtumien konkreettisia seurauksia: ”konkursseja, työttömyyden kasvua ja köyhyyttä”.

”Finanssikriisi alkaa kolistella Suomeen reaalityalouden kautta. Ensimmäisenä vuorossa näyttää olevan rakennusala (...) Jo aloitettujen kohteiden päälle vedetään pressuja. Vastaavaa ei nähty edes 1990-luvun lamassa.” (KL 21.10.2008.)

”Rahoituskriisin vauhdittama kysynnän nopea pudotus Euroopassa on iskenyt lujaa Suomen teknologiateollisuuden tarjouskysyntään ja tilauksiin...” (KL 24.10.2008).

Marraskuun puolivälissä EU ilmoitti euroalueen olevan virallisesti taantumassa. Vasta kriisin kärjistyttyä alettiin tilanteen edellyttämistä toimenpiteistä Suomessa todella keskustella lehdissä – ensin Helsingin Sanomissa ja marraskuusta eteenpäin myös Kauppalehdessä.

Suomen talouden ja maailmantalouden kohtalonyhteys nousi loppusyksynä julkaistuissa jutuissa selkeästi esiin, ja monet puhujat muistivat myös jutuissa painottaen sitä, että kriisin syyt eivät ole kotoperäisiä. Valtiovarainministeri Kataisenkin arviot synkenivät lähestyttäessä vuodenvaihdetta:

”Valtiovarainministeri Jyrki Katainen (kok) on kehunut pitkin syksyä, että Suomi tekee parasta mahdollista talouspolitiikkaa ja että Suomessa ei tapahdu mitään hälyttävää (...) ’Syyskuussa puhuttiin pankkisektorista. Kannattaa erottaa reaalityalouden ja finanssisektori. Pankkisektori on yhä vakavarainen Suomessa.’” (HS 30.11.2008.)

Joulukuussa Katainen joutui vielä tarkentamaan, että vaikka monet asiat ovat paremmin kuin 1990-luvun alun lamassa, maailmantalouden synkän tilanteen vuoksi ”sumu on synkempi” kuin tuolloin. Muutamista jutuista on luettavissa arvio, että Suomen muita maita paremmat asemat kriisissä perustuisivat nimenomaan siihen, että suomalaiset olivat oppineet 90-luvun lamasta sellaista, minkä muut maat joutuivat nyt kokemaan kantapään kautta. Tämä näkyi esimerkiksi eräänlaisena isovelimäisenä asenteena suhteessa kriisissä pahasti kompuroineeseen Islantiin.

Tosiasiat tunnustettiin mutta unohtuivatko kriisin syyt?

Kevättalvella 2009 lehdissä esitettiin synkkeneviä arvioita pitkästä, sitkeästä ja maailmanlaajuisesta taantumasta ja sen vaikutuksista Suomen vientimarkkinoihin. Helsingin Sanomat ja Kauppalehti jatkoivat keskustelua talouden elvytystoimista ja esittivät arvioita siitä, kuinka syvä taantumasta tai mahdollisesta lamasta tulee. Samalla kriisin juuret rahoitusmarkkinoilla näyttävät jossain määrin jo alkaneen unohtua, ja vuodelta 2009 aineisto sisältää vain muutaman kotimaan tilannetta käsittelevän jutun, jotka viittasivat ongelmien taustoihin. Helsingin Sanomat rauhoitteli helmikuussa tunnelmia sillä, että ”Suomessa ei ole varsinaista luotolamaa”, ja Kauppalehden kommenttikirjoitus vertasi tilannetta 90-luvun alun pankkikriisiin:

”Tilanne tuo mieleen 1990-luvun alun. Laman pohjalla suomalaisten pankkien tukkurahan saanti tyrehtyi. Tästä syystä pankit supistivat kovalla kädellä yritysten rahoitusta. Nyt pahimmassa liemessä ovat kansainväliset pankit.”
(KL 20.2.2009.)

Vertaamisesta 1990-lukuun haettiin lohtua myös arvioissa, että 90-luvun laman toistumista ei kaikesta huolimatta tarvitse pelätä:

”Kehnojen talousuutisten virta vie herkästi näkemään todellisuuden mustempana kuin se onkaan. Työttömyys ei kovin hevin edes voi räjähtää käsiin 1990-luvun alun tavoin, sillä suuret ikäluokat ovat juuri jäämässä eläkkeelle ja työikäisen väestön ikäluokat pienenevät. (...) Tiistain työttömyys- ja talousluvut jäävät aikakirjoihin siinä, että ne ikään kuin virallistavat tapahtuneen syvän käänteeseen. Tosiasioiden tunnustaminen on edellytys uudelle alulle.” (HS 26.3.2009.)

Suomen talouden tila näytti pitkään vahvalta finanssikriisin jo jyllätessä maailmantaloudessa. Juuri kukaan ei myöskään osannut ennustaa, miten vakavaksi kriisi tulisi kärjistymään. Tämä osittain selittää sen, ettei Suomessa piruja haluttu ryhtyä maalailemaan seinille liian aikaisin. Kuitenkin samalla kun Helsingin Sanomat ja Kauppalehti rauhoittelivat pelkoja suomalaispankkien romahtamisesta,

rahoitusmarkkinoiden sekasorron riskit reaalityaloudelle jäivät vähemmälle huomiolle. Makrotalouden syy-seuraussuhteet eivät läheskään aina ole selkeitä, mutta taloustoimittajat ovat silti luultavasti ymmärtäneet, että Suomi on vientivetoisena maana hyvin riippuvainen kysynnästä maailmanmarkkinoilla ja että globaalien rahoitusmarkkinoiden kriisi luo riskejä myös kotimaan taloudelle. Näin voidaan arvioida sillä perusteella, että yksittäisiä kriisin taustoja ja riskejä analyttisesti kuvaavia kirjoituksia esiintyi lehdissä jo varhain. Myös kriisin vaikutukset USA:n ja Euroopan reaalityalouteen tuotiin lehdissä esiin paljon aikaisemmin kuin Suomen reaalityaloutta uhanneet vaarat.

Tarve tutkivampaan talousjournalismiin

Mistä siis johtui, että vaikka tarkastellut lehdet näyttivät olleen tietoisia kriisin taustalla olevista ilmiöistä ja sen mahdollisista seurauksista, näitä tuotiin esiin Suomen näkökulmasta varsin heikosti? Jo 1990-luvun tutkimuksissa on todettu, että suomalaisten tiedotusvälineiden suuri uutisarvostus rutinoi journalismia ja journalisteille asetetut tehokkuusvaatimukset synnyttävät lähinnä reaaliaikaista tässä ja nyt -tietoa. 2000-luvulla tämän kehityksen on todettu entisestään voimistuneen (Kuutti 1995, 218–224; Majapuro 2006, 27–28). Voidaankin kysyä, onko talousjournalismi liiaksi keskittynyt raportoimaan talouden reaaliaikaisia tapahtumia. Normaaliaikoina rahoitusmarkkinoita koskeva kirjoittelu on usein rutini-uloista kirjoittelua eilispäivän pörssikursseista, korkotason muutoksista tai tulospöytäkirjoista (Majapuro emt.). Analyysin perusteella näyttää siltä, että myös kriisiaikoina toimitukset jäävät odottamaan riskien realisoinnista, ennen kuin uskaltavat kirjoittaa syvemmistä ongelmista. Vallitsevia ajattelumalleja kyseenalaistavia ja ilmiöiden pohjamutia ruotivia juttuja ei kireiden aikataulujen kanssa kamppailevissa toimituksissa välttämättä suosita. Mahdollisesti samasta syystä journalistit näyttävät olevan varovaisia esittämään omia ja rutini-uloista näkemyksistä eroavia arvioita talouden kehityksen suunnasta. Suomea koskeneiden kriisijuttujen joukossa yksittäisten pääkirjoitusten ja kommenttien analyttisyys ei heijastu tavallisiin uutisjuttuihin. Tärkeää onkin kysyä, mitkä syyt estävät journalisteja etsimästä vaihtoehtoisia näkemyksiä tai seuraamasta talouden pitkän aikavälin kehityskulkuja?

Kansainvälistä kriisiä käsitelleet Helsingin Sanomien ja Kauppalehden jutut selittivät kiitettävästi finanssimarkkinoilla 2000-luvulla tapahtunutta kehitystä ulkomaiden kontekstissa. Ne myös onnistuivat avaamaan rahoitusmaailman uusien ”innovaatioiden” monimutkaisuutta, johon kriisi havahdutti. Kotimaan seurannaisvaikutusten arvioinnissa useimmat toimittajat kuitenkin tyytyivät raportoimaan lähteidensä epämääräisiä arvioita, joiden epämääräisyys taas johtui ainakin osin varman tiedon puutteesta. Toisin sanoen kaikki tahot odottivat, mitä tuleman piti, ja harva halusi lähteä ääneen arvioimaan riskejä tai esittämään erityisen pessi-

mistisiä skenaarioita. Suomen irrallisuutta kriisin alkusyistä korostettaessa saattoi jäädä hämäräksi myös se tosiasia, että globaalin talouskriisin hintaa maksettaessa ei syyllisiä kysellä.

Keskeinen viime vuosien kriisin uutisointia koskeva kysymys on se, miten syvällisiä ja monipuolisia työkaluja lehdet ovat lukijoille tarjonneet ymmärtää taloudellisia vaikutussuhteita ja niiden riskejä. Tässäkin analyysissä todettu talouskielen ylimalkaisuus ja epämääräisyys eivät ole omiaan selventämään talouden toimintaa ja riskejä niin sanotulle ”suurelle yleisölle”. Talousjournalismia voidaan arvioida myös siitä näkökulmasta, että sitä ei ole tarkoitettu lähtökohtaisesti kenelle tahansa, vaan ennen kaikkea talouseliitille, hyvätuloisille ja hyvin koulutetuille lukijoille, jotka pystyvät hahmottamaan talouden yhteyksiä myös vähemmän yleistaajuisten juttujen pohjalta (Majapuro 2006, 21). Pyrkimys tehdä finanssiuutisista kaikille yleisöille ymmärrettäviä ja houkuttelevia yksinkertaistamalla asioita ei myöskään välttämättä edistä analyttisempää ja syvällisempää journalismia, jonka avulla voitaisiin todella auttaa lukijoita hahmottamaan finanssimailman toimintaa (Doyle 2006, 434–438). Voidaan kuitenkin ajatella, että ihannetapauksessa kaikille taloudesta kiinnostuneille yleisöille olisi tarjolla riittävästi ja riittävän monipuolista tietoa sekä talouden riskeistä että positiivisemmista mahdollisuuksista, jotta he itse pystyisivät arvioimaan tilanteen vakavuutta. On myös syytä kysyä, olisiko finanssitalouden rakenteita ja pitkän aikavälin kehityskulkuja tärkeää pitää talousjournalismissa esillä myös silloin, kun näihin ei liity päivänpolttavia uutisaiheita. Näin seuraava kriisi ei ehkä tulisi ainakaan yhtä suurena yllätyksenä kuin edellinen.

YTM Anna Simola työskentelee tutkijana Tampereen yliopiston Journalismin tutkimusyksikössä Vuoden 2008 talouskäänte julkisuudessa -projektissa.

VIITTEET

1 Tutkimusprojektissa on Helsingin Sanomista, Kauppalehdestä ja Financial Times -lehdestä kerätty kaksi erillistä otosaineistoa ajanjaksolta 1.1.2007–31.3.2009. Toisessa aineistossa on etsitty talouden toistuvista tapahtumista kertovia juttuja. Ensinnäkin lehtien arkistoista on haettu Euroopan keskuspankin ja Federal Reserven korkopäätöksiä käsitteleviä juttuja päätösten julkistamispäivältä sekä tätä edeltäneeltä ja seuranneelta päivältä käyttämällä hakusanoja EKP (ECB) ja Fed. Lisäksi tätä aineistoa varten on lehtien arkistoihin suoritettu haku sanalla asuntomarkkinat (housing market). Näillä tavoin kertyneestä 5603 jutun aineistosta on otettu 493 jutun tasavälinen otos. Otantaväli on vaihdellut eri lehtien kohdalla lehden juttumäärien mukaan siten, että tavoitteena on ollut kerätä jokaisesta lehdestä suunnilleen yhtä monta juttua.

Toiseen aineistoon on etsitty kohdistetusti itse taluskriisiä käsitteleviä juttuja. Tätä varten lehtien arkistoihin on tehty haku sanaryypillä: (finanssikriisi or taluskriisi or taantuma or lama or työttömyys or irtisanom* or subprime or roskalain*) and (elvyt* or työllisyys* or asuntomarkkin* or rahoitusmarkkin* or talouspoli*). Tällä tavoin kertyneistä 7299 jutusta on poimittu tasavälein 802 jutun aineisto (HS & KL joka 6. ja FT joka 12. juttu). Tutkimustaloudellisista syistä on näistä jutuista poimittu vielä joka kolmas, jolloin on päästy 537 jutun aineistoon. Suomalaislehtien juttuja on molemmat aineistot mukaan lukien yhteensä 595, ja tässä artikkelissa tarkastellut jutut on kerätty tästä joukosta.

- 2 Vuosina 2009–2010 Tampereen yliopiston Journalismin tutkimusyksikössä toteutettavassa ja Helsingin Sanomien Säätiön rahoittamassa tutkimusprojektissa selvitetään journalismin roolia taloutta koskevan luottamuksen ja talouspolitiikan legitimaation rakentumisessa vuonna 2008 kärjistyneessä taluskriisissä.
- 3 Mukana eivät ole jutut, joissa Suomen talouden ongelmia on käsitelty irrallaan kansainvälisistä tapahtumista.

LÄHTEET

- Doyle, Gillian (2006). Financial news journalism: A post-Enron analysis of approaches towards economic and financial news production in the UK. *Journalism* 7: 4, 433–452.
- Hirsto, Heidi (2007). Kuluttajasubjekti pörssikoneistossa – sijoitusmarkkinoiden toimijoita ja toiminnan normeja mediateksteissä. *Kulutustutkimus.Nyt* 1/2007, 1797–1985.
- Hirsto, Heidi (2009). Markkinamyllerrys ja moraalinarjästäys. *Journalismikritiikin vuosikirja 2009. Media ja viestintä* 1/2009, 51–59.
- Krugman, Paul (2009). Lama. Taluskriisin syyt, seuraukset ja korjauskeinot. Helsinki: HS kirjat.
- Kuutti, Heikki (1995). Tutkiva journalismi. *Journalistinen suuntaus ja suomalaisen journalismin tutkivuus*. Jyväskylä: Atena Kustannus.
- Lapavitsas, Costas (2009). Financialisation, or the Search for Profits in the Sphere of Circulation. *Research on Money and Finance, Discussion paper no 10*.
- Majapuro, Marketta (2006). Talusjournalismi. Historiaa, teoriaa, käytäntöä. Helsinki: Helsingin Kauppakorkeakoulun julkaisuja.
- Marazzi, Christian (2006). Pääoma ja kieli. Uudesta taloudesta sotalouteen. Helsinki: Tutkijaliitto.

Selvittikö talousjournalismi finanssisotkun?

Taloussuutisoinnissa vallitsee ristiriita. Toimittajien periaatteisiin kuuluu uutisoida asioista totuudenmukaisesti ja objektiivisesti. Mutta entä jos totuus voi aiheuttaa riskejä taloudelle? Pitäisikö median silloin olla mukana estämässä maattamme ajautumasta finanssikriisiin pyörteisiin ja pimittää haitallista tietoa? Kysymykseen vastataan tässä artikkelissa Tampereen yliopiston journalismikritiikin projektiopintoryhmän syksyllä 2009 tekemien 18 teemahaastattelun perusteella. Haastateltujen joukko muodostui ekonomisteista, tutkimuslaitosten ja etujärjestöjen edustajista, virkamiehistä sekä poliitikoista ja heidän avustajistaan.

Ainakin osa haastattelemistamme talouden asiantuntijoista oli tyytyväisiä siihen, ettei mediassa tartuttu kovinkaan hanakasti synkimpiin arvioihin finanssikriisistä.

”Sehän olisi hirveän huono juttu. Viranomaiset ovat siellä ottaakseen vastaan sen unettomuuden, mutta julkisuudessa ei pidä herättää turhaa levottomuutta. (...) Se pulma on siinä, että rahoitusmarkkinoilla suurimmat yleiset haitat tulevat siitä, kun joku panikoi.” (H11, virkamies.)

Vuonna 2008 kärjistyneessä talouskriisissä otettiin haastateltujen mukaan oppia 1990-luvun laman kokemuksista. Tuolloin pyrittiin tietoisestikin lisäämään kansan kriisitietoisuutta, minkä ajateltiin olevan kansan edun mukaista. Ei pelätty, että ihmiset lamaautuneena lopettaisivat kuluttamisen ja pysäyttäisivät talouskasvun, vaan pikemminkin pelättiin, etteivät kansalaiset tiedä riittävästi lamasta. Ja miten kävikään?

Tällä kertaa media piti kriisitietouden sisällään.

”Johtuu varmasti osin 90-luvun kokemuksista, että meillä on niin pitkälti tunnettu, että miten nämä asiat menevät. Ehkä lieveilmiö oli sellainen itseruoskinta, että mekään ei nähty, että miten syvälle tässä mennään ja muuta. Ensiksi sitä kompensoitiin sitten taivastelemalla vähän liikaakin. Paniikki toimi siltä osin median sisällä, että siellä alkoi olla sitä, että hei, ei nyt pahenneta itse tätä lamaa.” (H14, hallituspuolueen edustaja.)

Toisaalta se, että kriisistä puhuttiin myös mediassa varovaisesti, johtui osittain talouden asiantuntijoista. He eivät omasta mielestään tienneet, missä mennään ja minne ollaan menossa.

”On tunnustettava, että kesti aikansa, ennen kuin me ekonomistit pystyimme finanssikriisin tunnistamaan. Aika samalla aikataululla mediakin siihen pystyi.”
(H2, pankin ekonomisti.)

”Asiantuntijat epäonnistuivat siinä Suomen kohdalta arvioinnissa ja sitten media meni näin kuin asiantuntijat. Se oli sellainen yhteinen virhe tavallaan.”
(H16, etujärjestö.)

Tutkimuslaitoksen edustajan mielestä tutkijat epäonnistuivat pahemmin kuin media. Heidän ennusteensa olivat paljon enemmän metsässä kuin median ennusteet.

”Mielestäni media itse asiassa oli pessimistisempi kuin tutkijat ja media oli oikeassa. Media ajatteli, että kun me olimme niin epäselviä, niin media ehkä otti siitä 90-luvun lamasta, että nyt on merkit vähän samanlaisia. Ja minusta tuntuu, että media oli kuitenkin keskimäärin enemmän oikeassa kuin tutkijat.”
(H8, tutkimuslaitos.)

Vaikka talouden asiantuntijat arvostelivat mediaa myöhästymisestä, he olivat kohdallaisen tyytyväisiä median toimintaan finanssikriisin uutisoinnissa. Talouden asiantuntijoiden tietämättömyys sumensi myös journalistien katseet.

Tietävät poliitikot

Toisin kuin haastattelemamme talouden muut asiantuntijat, politiikan toimijat kohdistivat syytöksensä mediaan. Heidän mukaansa tulossa olevan kriisin vakavuudesta kyllä kerrottiin, mutta media vain ei näihin varoituksiin tarttunut.

”Budjetti esiteltiin [syksyllä 2008] niin, että maailmanlaajuinen taantuma on levinnyt Suomessakin ja nähdään rumia lukuja ja ihmisillä on huoli tulevaisuudesta. Tämä oli heti budjetin esittelemisen jälkeen viesti. Siinä osassa se ei sopinut tarinaan. Että eihän nyt hallitus voi olla tässä ensirintamassa.”
(H14, hallituspuolueen edustaja.)

Saman haastatellun mukaan valtiovarainministeri Jyrki Katainen antoi moneen mediaan lausunnon, jossa hän sanoi, että Yhdysvalloissa alkanut pankkikriisi ei tule vaikuttamaan suomalaisiin pankkeihin, koska ne ovat taseiltaan vahvoja. Sen sijaan mahdolliset vaikutukset osuvat reaalityöelämään. Haastatellun mukaan Katainen sanoi tämän moneen kertaan, ja näin myös myöhemmin tapahtui. Hänen mukaansa alkuosa kuitenkin irrotettiin loppuosasta ja mediassa toisteltiin sitä, kuinka Kataisen mielestä pankkikriisi ei koske Suomea.

”Kun tarpeeksi monta kertaa valhe toistetaan, se muuttuu todeksi”
(H14, hallituspuolueen edustaja.)

Hallituksen piirissä koettiin, ettei media kuunnellut heidän oikeita ennusteitaan. Opposition edustajat puolestaan kokivat, että media hyväksyi hallituksen toimet sellaisenaan.

”Vielä syyskuussa ministeri Katainen sanoi, että Eurooppa ja maailma ei voisi suurempaa virhettä tehdä kuin lähteä elvyttämään. Minusta se oli erittäin kuvaava lausunto siitä, mikä oli Suomen talouspolitiikasta vastuullisten ajattelu. Media nielaisi sen sellaisenaan ja toisteli sitä aikansa ja sitten unohti sen, kun talouspolitiikassa otettiin koko maailmassa uusi asento. Media unohti oman toimintansa ja myös nämä vanhat repliikit. Myöhästyi kyllä.” (H13, oppositio-puolueen edustaja.)

Esimerkiksi Helsingin Sanomien arkistoa tarkastelemalla selviää, että Katainen kyllä puhui reaalityöelämän taantumisen jo vuoden 2007 loppupuolella. Kriittikki median takertumisesta pankkien osuuteen finanssikriisin leviämisen Suomessa vaikuttaa siis tässä mielessä pätevältä. Lausunnot suomalaisten pankkien vakaudesta korostuivat mediassa siten, että syntyi vaikutelma finanssikriisistä lähinnä muita kuin Suomea koskevana ongelmana. Toisaalta vielä alkusyksystä 2008 Katainen myös todella vähätteli taantumisen suuruutta. Oppositio-puolueen edustajan kriittikki on toki politikoivaa mutta ainakin osittain perusteltua: kyettiinkö toimituksissa arvioimaan hallituksen talouspolitiikan johdonmukaisuutta tai kyselemään siinä tapahtuneiden muutosten perään?

Taustat esiin

Mitä olisi sitten pitänyt tehdä toisin? Talouden asiantuntijat kaipaavat talousjuttuihin taustoitusta.

”Olisi hyvä, kun olisi paremmin taustoitettuja juttuja, laajempia ja sellaisia pidemmän aikavälin juttuja” (H16, etujärjestö).

Finanssikriisin uutisointiin kaivattiin myös aiempaa monipuolisempaa keskustelua. Niin ekonomisteilla kuin tutkijoillakin on ryhmänsä sisällä erilaisia mielipiteitä ja tulkintoja. Näille erilaisille äänenpajoille tulisi antaa tilaa, vaikka jotkut niistä kuulostaisivatkin vähän erikoisemmilta kuin toiset. Sekä valtavirrasta poikkeavien näkemysten sanominen ääneen asiantuntijana että näiden näkemysten esiin nostaminen viestimissä on kuitenkin työläämpää kuin kapealla keskitiellä pysyttelemine.

”Koko establishmenttia vastaan käyminen vaatii rohkeutta ja hirveästi työtä. On helpompi kirjoittaa myötäsukaisesti. Kyllä minä ymmärrän. Laiska minäkin olen. Mitä helvettiä minä rupean raatamaan, kun ei muutkaan?” (H18, etujärjestö.)

Hallituspuolueen edustaja puolestaan vihjaa, että toimituksissa koko kriisiä ei kenties otettu riittävän vakavasti, tai ainakaan yhtä vakavasti kuin politiikan puolella.

”Minusta tuntuu, että viime syksynä saattoi käydä niin, että kun meillä menttiin kriisinjohtamisen systeemissä, niin tuolla mediataloissa villasukat jalassa istuttiin aamupalaverissa niin kuin ennenkin.” (H15, hallituspuolueen edustaja.)

Yleisesti oltiin sitä mieltä, että median tulee myöntää globaali ulottuvuutensa: sen tulisi uutisoida suuremmin ja nopeammin kansainvälisistä asioista. Jos ei muuten niin vaikka lainaamalla.

”Ne eivät halua suoraan lainata tai kopioida. Mutta siinä pitäisi ehkä jossain vaiheessa ottaa realismi kauniiseen käteen. Sanoa, että hei, ei me näitä asioita osata tai voida seurata, me lainataan maailman parhaalta. Tehtäisiin jotain yhteistyösopimusta tai jotain. Jonain päivänä jonkun täytyy se myöntää.” (H4, ekonomisti.)

Pauliina Toivanen opiskelee tiedotusoppia Tampereen yliopistossa.

Sikainfluenssa

Biovallan kätyrit?

Lehdistö biopoliittisena toimijana sikainfluenssaepidemiassa

Ilta-Sanomien juttu 28.4.2009 oli mieleenpainuva: ”Sikavirus iskee Suomeen”. Se oli pysähdyttävä niin otsikoinniltaan kuin asiasisällöltäänkin. Ilta-Sanomien nimi on nimenyt sikainfluenssan sikavirukseksi ilmeisesti siksi, että ”virus” kuulosti sopivasti pahaenteisemmältä kuin ”influenssa”. Virus muistutti AIDSin ja Ebolan kaltaisista uhista. Lisäksi uutisessa oli militaristinen sävy: jokin sioille ominainen mikrobi oli ”iskemässä” Suomeen. Jutussa kerrottiin, kuinka sikainfluenssa olisi lintuinfluenssaa pahempi vitsaus, koska sikainfluenssa leviäisi ihmisestä ihmiseen. Edessä olisi verta, hikeä ja kyyneleitä.

Tämä artikkeli sai pontimensa tuosta Ilta-Sanomien jutusta. Aloin sen jälkeen seurata suomalaisen sikainfluenssajournalismin sisältöjä ja uutisoinnin periaatteita epidemian aikana. Seurannan ja analyysin kohteena oli kolme sanomalehteä (Helsingin Sanomat, Aamulehti ja Turun Sanomat), kaksi iltapäivälehteä (Ilta-Sanomien ja Iltalehti) ja Yleisradion uutisten internetsivut (www.yle.fi/uutiset/). Aineisto kerättiin 28.4.–22.12.2009 siten, että ennen 28.4. ilmestyneet huhtikuun jutut etsittiin jälkikäteen. Miten sikainfluenssaepidemiaa mediassa uutisoitiin, ja millaisia tavoitteita sikainfluenssan käsittelylle on löydettävissä? Näitä kysymyksiä selvittääkseni sovellan Michel Foucault’n biovallan käsitettä journalismiin ja pohdin, millaisia muotoja biovalta käytännössä voi saada. Jos Ilta-Sanomien esittelemä sikavirus kerran on biologinen uhka, ehkäpä sen torjuntaa voitaisiin selittää biovallalla – tässä tapauksessa nimenomaan median käyttämällä biovallalla.

Biovalta ja biopoliitiikka

Biovallan käsitteen ääreen pääsee helpoimmin Foucault’n vuonna 1976 ilmestyneen ja 1998 suomennetun *Seksuaalisuuden historian Tiedontahto*-osan avulla: biovallassa on kyse ihmisen kehoon, hänen biologiseen olemukseensa ja väestön säätelyyn kohdistuvasta yhteiskunnallisesta vallankäytöstä. Käsite nostaa esille kysymyksen siitä, millaista valtaa ihmiseen käytetään erilaisten sosiaali- ja terveydenhoitojärjestelmien kautta ja mihin tuolla vallankäytöllä tähdätään. Yksinkertaistet-

tuna: biovalta kertoo siitä, miten ihmisten biologista elämää hallitaan ja millaisia koneistoja tuon hallinnan toteuttamiseen on kehitetty.

Biovalta on Foucault’lla osa laajempaa käsitteellistä kokonaisuutta, josta tässä on kuitenkin syytä paneutua vain yhteen: biopolitiikkaan. Foucault’n ajatus on, että ihmisen terveydestä ja hyvinvoinnista ei huolehdi altruistisen hoivan hengessä, vaan niitä valvotaan poliittisten päämäärien sanelemien ehtojen määrittämällä tavalla. Tätä tarkoitusta palvelemaan yhteiskuntaan luodaan biopoliittisia instituutioita, jotka koordinoivat ja säätelevät biovaltaa. Biopolitiikassa luodaan linjauksia, mutta valta luovutetaan käytännön toimijoille, sellaisille kuin esimerkiksi Suomessa sosiaali- ja terveysministeriö, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Kansaneläkelaitos tai sairaanhoitopiirit.

Journalismin asema biopolitiikassa

Media voi omalla toiminnallaan joko vahvistaa tai heikentää biopoliittisten tavoitteiden toteutumista. Jos asetelmaa tarkastellaan Foucault’n käsitteistöön hyvin istuvalla mustavalkoistavalla sarkasmilla, median voi katsoa toimivan joko biovaltan rakkikoirana tai sen kätyrinä. Mitä auliimmin media tukee ja vahvistaa esimerkiksi sosiaali- ja terveysministeriön (STM) tai Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) sikainfluenssaa koskevia kannanottoja, sitä alttiimmin sen voi sanoa edistävän biopoliittisten linjausten toteutumista.

Eri asia on, kuinka hedelmällinen tällainen mustavalkoinen rinnakkainasettelu on. On periaatteessa yksinkertaista katsoa, kuinka samansuuntaisia esimerkiksi THL:n tiedotteet ja median uutisoinnit ovat. Karkean nyrkkisäännön mukaan media on uutisoinut THL:n sikainfluenssatiedotteet¹ tyypillisen journalistisen prosessin mukaisesti: viranomaisten antamat tiedot esimerkiksi suomalaisten kuolintapauksista toistettiin syksyn 2009 aikana sellaisenaan, mutta otsikoinneilla, yhteenvedoilla ja asiantuntijahaastatteluilta juttu saatettiin kehystää hyvin eri tavoin kuin alkuperäisessä tiedotteessa.

Yksinkertaistavan ”onko media ollut THL:n äänitorvi vai ei?”-kysymyksen sijaan varsinainen kysymys nähdäkseni kuuluukin, millä perusteilla ja millaisiin biopoliittisiin taustaolettamuksiin nojautuen media *tulkitsee* saamaansa epidemiologista tietoa. Millaisia yhteiskunnallisia johtopäätöksiä esimerkiksi kuolintapauksista tehdään ja miten epidemian hallintaan liittyvään yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistutaan? Pidän lähtökohtana sitä, että media ei ole talutusnuorassa, vaan se käyttää sangen itsenäistä valtaa osallistuessaan biopoliittiseen keskusteluun.

Kiinnostuin tekemässäni seurannassa nimenomaan otsikoinneista. Otsikoinnit olivat, Sparksin (2000) kuvaamalla tavalla, ensisijainen keino tulla julkisuuteen, kertoa käsiteltävän asian merkittävydestä ja sen yhteiskunnallisesta painoarvosta. Otsikot kertoivat, mistä oli kysymys ja miten asiaan pitäisi suhtautua. Tällaisenaan otsikointi oli myös paljastavaa: sen kautta voidaan päätellä, millaisena ilmiönä toi-

mittaja käsittelemäänsä juttua pitää ja miten hän haluaa juttunsa tulevan ymmärretyksi. Näiden syiden vuoksi otsikoista löytyi myös biovallan analysoimisen ja erittelyn kannalta useimmiten se kaikkein keskeisin aines.

Sikainfluenssan uhkakuvat huhtikuusta vuoden 2009 loppuun

Olen jakanut tarkastelemani jutut ajallisesti kolmeen pääluokkaan. Huhtikuusta heinäkuuhun uutisointi käsitteli kansainvälisen epidemian puhkeamista ja sen torjuntaa. Heinäkuusta marraskuun loppuun jutut keskittyivät siihen, miten epidemia levisi Suomessa ja millaisia toimenpiteitä epidemian hillitsemiseksi tehtiin. Kolmas ajanjakso, joka käsittelee epidemian rauhoittumista ja sen jälkiarviointia, alkoi joulukuun alusta ja jatkuu vielä tätä kirjoitettaessa. Aikajänteet eivät ole tarkkarajaisia, mutta helpottavat aineiston jäsentämistä alkuvaiheeseen, kansallisen epidemian puhkeamiseen ja jälkiarviointiin.

Epidemian alkuvaiheen uutisointi oli kokonaiskuvaltaan ailahtelevaa. Sikainfluenssaa pidettiin vakavasti otettavana uhkana, mutta kaikkiaan juttuja leimasi epävarmuus. Jo mainittu Ilta-Sanomien ”Sikavirus”-otsikointi edusti apokalyptisinta linjaa, Helsingin Sanomien (HS 24.4., ”Sikainfluenssa levisi pandemiaksi”) uutisointi puolestaan varovaisinta. Jutuissa käsiteltiin esimerkiksi ulkomaan matkoilla sairastuneiden eristämistä (IS 29.4., ”Meksikosta palannut nainen eristetty Lahdessa”) ja suomalaisten tartuntojen diagnosointia (IL 12.5., ”Sikainfluenssa levisi Suomeen”). Otsikoiden linjaukset vaihtelivat nopeasti sen mukaan, kuinka vakavaksi ja nopeasti leviäväksi epidemia maailmalla todettiin.

Heinäkuun puolella välissä oli jo ilmeistä, että epidemian leviämistä Suomeen ei kyetty enää estämään (Yle 16.7., ”Sikainfluenssa levinnyt ennennäkemätöntä vauhtia”). Helsingin Sanomat uutisoi Suomen tilanteesta 20.7., kuinka ”Viikonloppuna löytyi parikymmentä uutta sikainfluenssatapausta”. Tuolloin sairastuneita oli lähes 150, mutta maan kattava epidemia ei ollut vielä varsinaisesti puhjennut. Heinäkuun loppua kohden juttujen sävy muuttui: kun oli selvää, että kansallinen epidemia olisi edessä, kiinnostuttiin ymmärrettävästi siitä, mitä seurauksia sillä on.

Kun epidemia puhkesi lokakuussa Pohjois-Suomessa, jutut kohdistuivat aluksi suurelta osin maakunnallisiin tilanteisiin. Jutuissa todettiin, kuinka esimerkiksi ”Sikainfluenssa leviää Lapissa hurjalla vauhdilla” (IS 21.10.), ja seurattiin, miten sairaanhoitopiireissä selvittää potilastulvasta. Maakunnallisen kehityksen rinnalla monissa jutuissa tarkasteltiin koulujen, päiväkotien ja varuskuntien epidemiatilanteita (AL 3.11., ”Kämmenniemessä lisää sairastuneita”; TS 9.11., ”Sikainfluenssa leviää varuskunnissa”). Myös koulujen ja päiväkotien sulkemisen mahdollisuutta käsiteltiin laajalti (AL 6.11., ”Kokonainen koulu suljettiin sikainfluenssan takia”).

Joulukuussa alkoi sikainfluenssauutisoinnin kolmas vaihe. Epidemia rauhoittui. Turun Sanomat kertoi 1.12., että epidemia oli saavuttanut taitekohtansa ja Helsingin Sanomat uutisoi 2.12., kuinka ”Sikainfluenssan neuvontapuhelimeen tulee soit-

toja enää harvakseltaan”. 4.12. Aamulehti totesi, että epidemia oli ”laantunut Pirkanmaalla”. Joulun lähestyessä juttuihin alkoi ilmestyä epidemian jälkiarviointeja. Suurin osa näistä oli taloudellisia. Yle toi myönteisenä uutisena esille 4.12, että ”Sikainfluenssa aiheutti työpoissaoloja odotettua vähemmän”. Sen sijaan esimerkiksi Ilta-Sanomien totesi 21.12., että saippuakauppiat ovat ”hyötyneet miljoonia euroja sikainfluenssasta”.

Sikainfluenssaa pidettiin mainituilla kolmella ajanjaksolla erilaisena uhkana. Ilta-Sanomien kertoi 29.4. ”paniikkitunnelmasta” ja ”hätätilasta”, joka oli luontevaa jatkoa 28.4. julkaistulle sikaviruksen hyökkäykselle. Helsingin Sanomat, vaikka olikin pidättyväisempi otsikoinneissaan, viittasi sekin paniikkiin: ”Sikapaniikki leviää kuin tauti” (HS 1.5.). Toukokuun aikana ilmeni kuitenkin, että uhka oli pienempi, kuin aluksi ennakoitiin (HS 13.5., ”Meksikon-kävijät toivat Suomeen pelättyä lievemmän sikainfluenssan”).

Toisen ajanjakson aikana, jolloin epidemia levisi Suomeen, uhkakuvat palasivat takaisin uudessa muodossa. Siinä missä huhtikuun uhkakuvat olivat lähellä Orson Wellesin maailmojen sodan tunnelmia, loka-marraskuussa uhat kohdistettiin yksittäiseen ihmiseen. Vaikka sikainfluenssa ei mitään ilmeisimmin ollut pyyhkäisemässä ihmiskuntaa pois maan kamaralta, yksittäisen kansalaisen turvallisuutta se uhkasi vakavasti.

Iltapäivä- ja sanomalehdet käsittelivät sikainfluenssan yksittäiseen kansalaiseen kohdistamaa uhkaa eri tavoin. Siinä missä esimerkiksi Helsingin Sanomat totesi, että ”kuolinsyyksi varmistui sikainfluenssa” (HS 4.11.), Iltalehti etsi syyllisiä ”Rokote tuli myöhässä – 2-vuotias kuoli”-tyyppisillä otsikoilla (IL 13.11.). Kun Aamulehden otsikossa ”46-vuotias kuoli sikainfluenssaan” (AL 15.12.), Ilta-Sanomien mukaan ”Sikainfluenssa tappoi 46-vuotiaan naisen” (IS 15.12.).

Kolmannella ajanjaksolla uhkakuvat muuttuivat jälleen uuteen suuntaan. Yksilöön kohdistuvien uhkien sijasta katse kääntyi terveydenhuoltojärjestelmän kuorimitukseen (Yle 29.11., ”Sikainfluenssasta pitkä riesa terveydenhuollolle”) ja esimerkiksi kuntien taloudellisiin rasitteisiin (Yle 2.12., ”Kunnat joutuvat sikainfluenssaepidemian maksumiehiksi”). Havahduttiin myös siihen, kuinka sikainfluenssalla on Suomessa muitakin kuin vain välittömiin tartuntoihin liittyviä kielteisiä seurauksia (AL 7.12., ”Sikainfluenssakohu stressaa suomalaisia”).

Uhkakuvista kontrolliin

Median tapa osallistua epidemian ympärillä vellovaan yhteiskunnalliseen keskusteluun muuttui merkittävästi huhtikuun ja marraskuun välillä. Vaikka huhtikuun uutisoinnit olivat värikkäitä, alkavaan epidemiaan suhtauduttiin siinä mielessä alistuvasti, että medialla itsellään ei katsottu juurikaan olevan vaikutusvaltaa epidemian hallinnassa. Marraskuuhun tultaessa tämä käsitys muuttui ja media lakkasi olemasta pelkkä raportoiva tarkkailija.

Leimallista marraskuun 2009 epidemiauutisoineille oli se, että epidemian hoitamiseen kaivattiin aiempaa jämäkämpää otetta. Monien juttujen selkeänä päämääränä oli lisätä epidemian hoitoon liittyvää yhteiskunnallista ja yksilöllistä kontrollia. Jutuissa käsiteltiin esimerkiksi sitä, kuinka omaa etua tavoittelevia ryhmiä pitäisi kohdella:

Yritysjohtajat yrittävät etuilla rokotusjonossa (AL 10.11.)

Hoitajat veivät rokotteita lapsilleen (IL 12.11.)

Kansanedustaja etuili rokotusjonossa (IS 2.11.)

Savolaiset yrittävät etuilla uusimalla astmareseptejä (AL 4.11.)

Uutisissa näkyi mielenkiintoisella tavalla se, ketkä leimattiin etuilijoiksi. He olivat johtajia, terveydenhuollon ammattilaisia, poliitikkoja ja – hirtehisesti – savolaisia. Joissain tapauksissa into löytää oman edun tavoittelijoita johti suoranaisiin uutisankkoihin, kuten hoitajien lasten tapauksessa. Näyttäisi siltä, että otsikoissa ruokittiin perinteisiä ennakkoluuloja siitä, ketkä asettavat yhteiskunnassa itsensä muiden edelle. Toinen kontrollin tarve kohdistui ihmisten paniikinomaisen käyttäytymisen hillitsemiseen:

Sikainfluenssakyselyt ovat tukkineet neuvontanumeroita koko maassa (AL 4.11.)

Taistelu rokotuksista – Hatanpäällä käsiryys lähellä, Kuopiossa ja Hartolassa hoitajille uhkauksia (AL 6.11.)

Rokotukset alkoivat toden teolla – sekasorto luvassa (IS 9.11.).

Juttujen perusteella voisi päätellä, että epidemian hoidossa kaivattiin lakia ja järjestystä. Ilman tiukempaa kontrollia ihmiset alkaisivat taistella keskenään ja ajautuisivat fyysisiin yhteenottoihin. Ihmisten käyttäytymistä kuvattiin pakokauhunomaiseksi. Mielenkiintoista on, että jostain syystä Aamulehden linja juttujen laadinnassa oli tältä osin selkeästi räväkämpää ja sensaatiohakuisempaa kuin esimerkiksi Turun Sanomien. Aamulehden otsikot olivat marraskuussa ajoittain hyvinkin lähellä iltapäivälehtien lööppejä, ja niihin sisältyvät odotukset kurinalaisuuden lisäämisen tarpeesta olivat vahvoja.

Sama suurten ja puhuttelevien otsikoiden linja näkyi myös riskiryhmiä koskevien asioiden käsittelyssä. Aamulehden otsikointi oli edelleen muista sanomalehdistä poikkeavaa: riskiryhmäuutisoinnissa ei juuri suodattimia käytetty. Riskiryhmien nimeäminen tapahtui suoraviivaisesti, ja riskiryhmille kohdistetut velvoitteet itsensä ja ympäristön suojaamisessa tuotiin selkeästi näkyville:

Mistä tietää, että sairas lapsi on hengenvaarassa (AL 5.11.)

Sikainfluenssa vaarallinen lihavilla (IS 9.11.)

21-vuotias nainen kieltäytyi rokotuksesta – kuoli sikainfluenssaan (AL 19.11.)

Sikainfluenssa vaivaa etenkin lapsia (IL 4.12.)

Moni raskaana oleva kieltäytyy H1N1 -rokotteesta (TS 18.11.)

Lasten vanhemmille asetettiin velvoite seurata erityisellä tarkkuudella lastensa terveydentilaa, lihaviin ja nuorten pitäisi huolehtia rokotuksensa ottamisesta ja raskaana olevien pitäisi ajatella kahdesti, ennen kuin kieltäytyvät siitä suojasta, jota yhteiskunta heille tarjoaa. Otsikoinneissa oli kaikkiaan vahva moralisoiva ja velvoittava sävy. Silmiinpistävää oli etenkin 21-vuotiaan naisen tarina, joka esitettiin Aamulehdessä syy-seuraus-muodossa siten, että rokotteesta kieltäytymistä seurasi kuolema. Hengenvaaralta oli parhaiten suojassa, kun seurasi kuuliaisesti annettuja toimintaohjeita.

Uskoa siihen, että hyvin hiottu järjestelmä pelastaa, tuotiin esille paitsi yksilöön kohdistuvissa velvoitteissa, myös raportoimalla esimerkkitapauksista. Ilta-Sanomat uutisoi näkyvästi, kuinka ”Sairaat lapset pelastettiin viime hetkellä” (IS 9.11.). Monissa esimerkeissä oli opettavainen sävy: jos ei huolehdi itsestään ja ota rokotetta, ”Sikainfluenssa saattaa laskea palkkaa” (IS 2.11.).

Koko ajanjaksolla oli jonkin verran mielenkiintoisia arvioita siitä, millaista edesvastuuttomuutta sikainfluenssaepidemiaan on liittynyt. Iltalehti kertoi jo heinäkuussa, kuinka ”Vaarallinen villitys: sikainfluenssabileet!” (IL 5.7.) levisi Yhdysvalloissa. Näitä arviointeja voidaan kuitenkin odottaa vielä myöhemmin lisää, kun kevään 2010 aikana epidemian toinen aalto lyö Suomeen – jos lyö.

Journalistinen biopolitiikka

Sikainfluenssaepidemian käsittelyssä tapahtui joitain selkeitä ylilyöntejä ja -rea-gointeja. Ne eivät ole kuitenkaan mikään varsinainen yllätys. Vastaavia harha-askeleita löytyy epidemiajournalismin lähihistoriasta runsaasti. Tässä aineistossa nousee esille hyvin samantapaisia ilmiöitä, joita esimerkiksi Laura Lehtinen toi Aamulehteen keskittyneessä ”Kauhistuttava lintuinfluenssa” (2007) pro gradu -tutkielmassaan esille. Ja kuten Katri Helminen on osoittanut vasta valmistuneessa ”Ketkä tässä oikein hulluja ovat?” (2009) pro gradussaan, jossa käsiteltiin Helsingin Sanomien hullun lehmän taudin uutisointia, ovat epidemiauutisoinnin äkkiväärät käänteet ennemminkin sääntö kuin poikkeus.

Yksittäisten uutisten ja otsikoiden yksityiskohtaisen ruotimisen sijaan se varsinainen kysymys kuitenkin kuuluu, millaisella ideologialla juttuja tuotetaan. Katse kääntyy kuin itsestään Huotarin ja Löfströmin vuonna 1996 tekemiin tulkintoihin HIV:n asemasta suomalaisissa sanomalehdissä vuosina 1982–1992. Huotari ja Löfström tekivät 14 vuotta sitten sitä, mitä soisi tapahtuvan epidemiajournalismin arvioinneissa entistä laajemmin ja pureutuvammin: journalistisen kritiikin pitäisi ulottua yksittäisten juttujen taakse ja kysyä, millaisiin yhteiskunnallisiin normeihin nojautuen biopolitiikan ja lääketieteen alaan kuuluvia juttuja laaditaan ja millaista maailmankuvaa niillä luodaan.

Epidemiauutisoinnissa tehtiin koko seuranta-ajan selkeitä biopoliittisia valintoja. H1N1-virus oli käytännössä koko epidemian ajan nimenomaan sikainfluenssa-

virus, vaikka esimerkiksi WHO suositteli jo huhtikuussa viruksen virallisen nimen käyttämistä. Oliko viruksen liittäminen sikaeläimeen pelkästään käytännön sanelemaa käsitteellistä helppoutta, vai oliko se sikäli tarkoituksenmukaista, että virus saatiin liitettyä mielleyhtymien tasolla likaisuuteen ja pelottavaan elämellisyteen?

Kysymys tunnetaan jo espanjantaudin tarinan perusteella: influenssavirus liitettiin käsitteellisesti Espanjaan, vaikka epidemia puhkesi tosiasiassa vuonna 1918 Yhdysvalloissa (Linnanmäki 1999). Taudin nimeämiseen liittyi tuolloin kansainvälisten suhteiden politiikkaa. Sikainfluenssan – samoin kuin hullun lehmän taudin tai lintuinfluenssan – tapauksessa kyse on biopoliittisista raja-aidoista. Virus haluttiin esittää ihmiselimestöön tunkeutuvaksi viholliseksi, jonka torjuminen oikeuttaa tarpeen tullen tiukankin yhteiskunnallisen kontrollikoneiston toimenpiteet.

Sikainfluenssajournalismi on ankkuroitunut vahvasti erilaisiin uhkakuviin. Biovallan ja biopoliikan kannalta erityisen mielenkiintoista on huomio, jonka media kohdisti rokotuksiin. Rokottaminen oli medialle paljon muutakin kuin vain ”lääketieteellisten kriteerien seuraamista”, minkä merkitystä THL ja STM painottivat rokotteita koskevissa tiedotteissaan. Jossain määrin sivuseikka oli sekin, kuinka hyvän suojan rokote lopulta antaa. Mediaa huoletti kaksi asiaa yli muiden: suosituivatko kaikki – säädystä ja asemasta riippumatta – toimimaan heille määrättyjen normien mukaisesti ja täyttävätkö riskiryhmät kansalaisvelvollisuutensa.

Media asetti ihmisten toiminnalle selkeät ja tiukat rajat: rokotetta ei saa, ellei täytä sovittuja kriteerejä, ja jos nuo kriteerit täyttää, rokote pitää ehdottomasti ottaa. Yleiset pelisäännöt tulivat STM:n ja THL:n suunnalta, mutta se, kuinka tiukkarajaisesti näitä pelisääntöjä tulkittiin, tapahtui median tiukassa kontrollissa. Media kuvasi esimerkkien avulla, mitä traagista voi tapahtua, jos rokotteen jättää ottamatta, ja osoitti, että kaikkia – yritysjohtajat ja savolaiset mukaan lukien – valvotaan.

Medialla on ollut biopolitiikassa inkvisiittorin asema. Biovallan perinteiset instituutiot ovat luoneet järjestelmän, mutta media valvoo, että tuota järjestelmää noudatetaan. Media pitää huolta siitä, että ihmiset antavat yhteiskunnalle oikeuden päättää omaan kehoonsa ja sen sisäisiin toimintamekanismeihin vaikuttavista toimenpiteistä – tarpeen tullen kovallakin kädellä. Epidemiajournalismin valossa näyttääkin siltä, että biopolitiikassa se kuuluisa orwellilainen isovelvi ei majaile missään valtion ministeriössä tai virastossa, vaan toimituksissa.

FT Jukka-Pekka Puro on lehtori Turun yliopiston mediatutkimuksen oppiaineessa ja dosentti Jyväskylän ja Turun yliopistoissa.

VIITTEET

1 http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tiedotteet (luettu 31.12.2009).

LÄHTEET

- Foucault, Michel (1998). Seksuaalisuuden historia – Tiedontahto. Helsinki: Gaudeamus.
- Helminen, Katri (2009). "Ketekä tässä oikein hulluja ovat?" Hullun lehmän tauti Helsingin Sanomissa vuosina 1996–2004. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto: Historian laitos.
- Huotari, Kari & Löfström, Jan (1996). HIV ja aids suomalaisissa sanomalehdissä 1982–92: Rakenteellisen ideologiakäsityksen näkökulma. *Sociologia* 33:3, 205–215.
- Lehtinen, Laura (2007). Kauhistuttava lintuinfluenssa. Lintuinfluenssan saama mediahuomio ja uutisten puhujarakenne Aamulehdessä 1.6.2005–30.12.2005. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto: Tiedotusopin laitos.
- Linnanmäki, Eila (1999). Kun espanjantauti riehui Suomessa: influenssaepidemia vv. 1918–1920. Historiallisia papereita 2: taudit ja historia. Helsinki: Historiallinen yhdistys.
- Sparks, Colin (2000). Introduction: The panic over tabloid news. Teoksessa Sparks, Colin; Tulloch, John (toim.). *Tabloid Tales. Global Debates over Media Standards*. Lanham: Rowman & Littlefield.

Sikamainen pandemia – sosiaalisen median voima yllätti

Huhtikuussa 2009 kantautuivat maailmalta ensimmäiset huolestuttavat viestit: Meksikossa oli kymmeniä ihmisiä kuollut A(H1N1)-viruksen aiheuttamaan influenssaan. Maailman terveysjärjestö WHO ryhtyi nostamaan asteittain pandemiahälytystasoaan, ja huhtikuun lopulla Suomen viranomaiset aloittivat tiedotustilaisuudet. Kun asiantuntijat huolestuivat, myös kansa säikähti. Tuoreessa muistissa olivat SARS ja lintuinfluenssa – uuden sikainfluenssan arvioitiin olevan jopa pahempi.

Pandemian ensimmäinen aalto jäi Suomessa lopulta kohtuullisen lieväksi. Sikainfluenssa oli silti vuoden 2009 suurimpia uutisaiheita. Vaikka ”tilanne on vielä päällä”, uutisoinnin voi jo nähdä heijastavan muutosta tiedonvälityksen pelisääntöissä ja asiantuntijoiden asemassa. Pandemiajulkisuuden aallonharjalla ratsastivat sosiaalinen media ja yksittäiset mielipidevaikuttajat. Heidän äänensä sivuuttivat useaan otteeseen lääketieteen asiantuntijoiden ja viranomaisten viestintäponnistelut. Mitä terveysviestinnässä on oikein tapahtumassa?

Pohdin artikkelissani tätä kysymystä niin journalismin ja sosiaalisen median kuin terveysviestinnän asiantuntijoidenkin näkökulmasta. Sikainfluenssautisoinnin seuraamisen lisäksi haastattelin Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) infektioasiantuntijoita ja tiedottajia sekä sosiaali- ja terveysministeriön tiedottajia. Lisäksi osallistuin Lääketieteen toimittajien sikainfluenssan viestintää koskevaan keskustelutilaisuuteen 7.1.2010.

Journalismi hakee ristiriitoja ja tunteita – pandemiassa ne pelottavat

Eräs keskeinen journalismin muutos 2000-luvulla liittyy tunteiden esittämiseen uutistapahtumissa. Journalistisessa kulttuurissa tunteiden esiin tuomiseen on suhtauduttu ristiriitaisesti, mutta viime vuosina toimittajien asenteet ovat muuttuneet. Pantin tutkimuksen (2009, 203–206) mukaan journalistit korostavat, että oikein käytettynä tunteellinen kerronta tukee informaation välittämistä, auttaa ymmärtämään uutisen sisällön ja rohkaisee yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Tälle tunteelliselle uutisteollisuudelle pandemia tarjosi tuplajättipotin.

Pandemiassa sinänsä ei ole mitään erikoista. Kulkutaudit ovat kautta ihmiskunnan historian kylväneet tuhoa. Vuorisen (2002, 138) mukaan influenssa voi hyvinkin olla yksi ihmiskunnan vanhimmista tartuntataudeista. Kyse ei siis ole vain median nostattamasta pelosta, osaamme pelätä tauteja luonnostaankin. Tiedonvälitykselle pelko on aina oiva mauste. Taudit tarjosivat ”lööppikamaa” jo silloin, kun modernia mediateollisuutta ei ollut olemassakaan. Maailmaa kiertäneet arkiveisut ja paikalliset kansanrunot kertoivat onnettomuuksista, kuten kulkutaudeista (Kukkonen 1997, 107–108; Vuorinen 2002, 240).

Nykyajan pandemiat leviävät tuntuvasti hitaammin kuin uutiset. Aloimme Suomessa pelätä sikainfluenssaa kuukausia ennen, kuin tauti levisi meille. Uutisotiskoissa pelot ja rauhoittelut vuorottelivat samankin päivän aikana: ”Koko maailma yrittää pysäyttää sikainfluenssan” (HS 27.4.), ”Miksi sikainfluenssaan voi kuolla?” (HS 27.4.), ”Infektiolääkäri: Suomalaisilla ei ole syytä huoleen sikainfluenssassa” (IL 27.4.), ”Suomalaisviranomaiset sikainfluenssasta: Lääkettä riittää!” (IL 27.4.).

Varsinaista pandemiaa odotellessa aiheita pitivät julkisuudessa viranomaistiedotteet ja rokotussuunnitelmat sekä WHO:n toimien seuranta. Tiedotusvälineet joutuivat kehittämään kuukausitolkulla juttuja mitä kummallisimmista skenaariorioista: ”Sikainfluenssaepidemia voi siirtää ylioppilaskirjoituksia” (IL 22.7.) tai ”Sikainfluenssa voi viedä jumalanpalveluksesta papin” (IL 22.9.). Helsingin Sanomien (3.5.) haastattelema infektioautiopin professori Heikki Peltola kritisoi kursailematta tiedotusvälineitä ja osaa terveysviranomaisia suhteellisuudentajun puutteesta. ”Intiassa kuolee vuosittain puoli miljoonaa ihmistä tuberkuloosiin, mutta se ei kiinnosta ketään”, moitiskeli Peltola.

Media kuitenkin janoi asiantuntijoiden rinnalle tavallisia kansalaisia, kokijoita jakamaan tunteitaan. Kun THL pyysi pandemian rajaamisvaiheessa 12. toukokuuta sikainfluenssalle erällä lennolla altistuneita ottamaan yhteyttä omaan terveyskeskukseensa, myös Ilta-Sanomien pyysi lööpissään matkustajia ilmoittautumaan lehden toimitukseen. Aiemmin toimittajat eivät järin luottaneet potilaiden kertomuksiin (Järvi ym. 2004), mutta nyt pandemiauutisiin kelpasivat todistajiksi niin tavalliset kansalaiset kuin julkisuuden henkilötkin.

Terveysviranomaisten kesä oli kiireinen. He seurasivat epidemian etenemistä maailmalla, pohtivat oikean rokotteen hankkimista ja rokotusjärjestystä sekä tekivät valmiussuunnitelmia. A(H1N1)-virus oli asiantuntijoille uusi, eikä influenssavirusten aiheuttamien epidemioiden kulkua ja vaikeutta voi muutoinkaan varmuudella ennustaa.

Turvallisuutta ja varmuutta janoavat kansalaiset ja tiedotusvälineet kummastelivat viranomaisten muuttuvia ja osin ristiriitaisia lausuntoja. Syksyn koittaessa sairastuneita oli yhä varsin vähän, joten ei ollut ihme, että viranomaisia kritisoivat kannanotot saivat tuulta siipiensä alle. Tilannetta alettiin verrata lintuinfluenssan ja sarsin kaltaisiin ylilyönteihin. Lääketeollisuutta epäiltiin kätteettomasta myyninedistämisestä. Loka-marraskuun vaihteessa epidemia alkoi viimein levitä ja ensimmäiset kuolemantapaukset nostattivat isoja otsikoita ja lööppejä.

Sosiaalinen media haastoi asiantuntijat ja journalistit

Suomalaiset ovat suhtautuneet rokotuksiin perinteisesti erittäin myönteisesti. Syksyllä 2009 sikainfluenssarokotteista käytiin ennennäkemättömän kriittinen keskustelu asiantuntijoiden, kansalaisten ja toimittajien kesken. Esille nousivat epäilyt rokotteen tehosta, tarpeellisuudesta ja turvallisuudesta. Terveiden ja hyvinvoinnin laitosta epäiltiin kytköksistä tiettyihin lääkeyrityksiin ja syytettiin rokotushaittojen vähättelystä. Jopa osa terveydenhuollon ammattilaisista kieltäytyi rokotuksista, ja sähköposteissa kiersi ketjukirjeitä rokotuksen riskien pimittämisestä. Lopulta vasta kuolemantapaukset pelästyttivät suomalaiset ja veivät rokotuspisteisiin, joihin syntyi paikoin tuntikausien jonoja.

Kuvat: YLE

Yhdeksi syyksi tähän poikkeuksellisen kriittiseen ilmapiiriin voidaan nähdä sosiaalisen median voimistunut vaikutus kansalaismielipiteeseen. Myös sosiaalisen median rooli toimittajien uutislähteenä on muuttunut. Toimittajat ovat havainneet keskustelusivustot, yksityiset blogit ja muut verkkokontaktit hyödyllisiksi väyliksi etsiä paitsi kansalaisten kokemuksia ja mielipiteitä, myös tietoa nopeasti etenevistä uutistapahtumista (Heinonen & Domingo 2009, 68; Raittila ym. 2008, 88).

Sosiaalisen ja perinteisen median rajapintoja tutkinut Janne Matikainen (2009, 111) on havainnut, että kansalaiset hakevat uutistapahtumista tietoa ja faktoja perinteisen median verkkosivuilta, joilta aktiiviset verkkokeskustelijat siirtävät saamaansa tietoa yhteisesti ruodittavaksi sosiaalisen median palveluihin. Tietolähteinä verkon yhteisöpalvelut (esim. Facebook, You Tube) koettiin kuitenkin vähemmän luotettaviksi kuin niin sanottu vakava perinteinen media, ja ne asettuiivat samalle tasolle iltapäivälehtien kanssa. Alimmalle luottamustasolle jäivät verkon jakamispalvelut (esim. Twitter, Wikipedia). (Mt. 80–81.)

Perinteisen median ihailema kansalaisjournalismin eetos ja sosiaalisen median tarjoamat suorat kansalaismielipiteet muodostivat pandemiassa liiton, jota journalistien oli vaikea vastustaa. Niinpä esimerkiksi THL:n ja sosiaali- ja terveysministeriön asiantuntijat ja tiedottajat sekä monet lääkärit saivat kommentoitavakseen

internetin keskustelusivustoilta ja blogeista löydettyjä väitteitä ja huhuja, joiden todenperäisyyttä journalistit kyselivät. Eräs tätä artikkelia varten haastateltu THL:n tiedottaja kertoi saaneensa toimittajilta kyselyjä huhujen todenperäisyydestä ”ihan asiallisistakin välineistä”.

Tyypillinen tapaus sosiaalisen median levittämistä huhuista oli Turun Sanomien uutinen (11.11.), jossa Turun yliopistollisen sairaalan synnytysosaston ylilääkäri kommentoi poikkeuksellisesti yksittäistapausta. Verkon keskustelusivustoille oli levinnyt huhu sikainfluenssarokotuksen aiheuttamasta kohtukuolemasta. Ylilääkäri totesi vauvan kuoleman kuitenkin aiheutuneen kaulan ympärille kietoutuneesta napanuorasta. Huhua pidettiin ilmeisesti niin suurena riskinä rokotuskielteisen ilmapiirin leviämiselle, että sen siivet tahdottiin katkaista.

Internetin terveystietoa ja sen käyttäjiä tutkinut Merja Drake (2009) luonnehtii terveysviestinnän yhdeksi kipupisteeksi sitä, etteivät tiedon kysyntä ja tarjonta kohtaa, koska potilaiden on vaikea löytää itselleen soveltuvaa tietoa verkosta. Terveystiedon ammattilaiset uskovat terveystiedon hankinnan alkavan vasta, kun potilas on saanut sairausdiagnoosin. Tiedonhaku kuitenkin alkaa yleensä ensioireiden huolestuttaessa ihmistä. Verkkotiedon hakijat kaipasivat myös mahdollisuutta keskustella huolestaan asiantuntijoiden kanssa verkkosivuilla jo ennen tutkimuksiin tai hoitoon hakeutumista. (Mt. 151–159.)

Sikainfluenssauhauksen tullessa keväällä Suomeen ja voimistuessa kesän aikana viranomaiset pitäytyivät perinteisissä viestintäkeinoissa, pitivät tiedotustilaisuuksia ja antoivat yksittäisiä haastatteluita toimittajille. Viranomaistiedotus keskittyi pandemian etenemisen seurantaan ja rokotusten suunnitteluun, mutta näytti sivuuttavan kansalaisten pelot ja huolet.

Internetin hakukoneissa sikainfluenssa-hakusana vei iltapäivälehtien, yritysten ja yksityisten ihmisten ylläpitämille sivustoille. STM:n ja THL:n influenssasivustoja piti osata hakea organisaatioiden nimillä. Tämä johtui paljolti siitä, ettei viranomaistiedotuksessa aluksi haluttu käyttää sikainfluenssa-sanaa, vaan puhuttiin aina syyskuulle saakka monimutkaisesta influenssa A(H1N1) -viruksesta. Sikainfluenssa-nimi on tieteellisesti väärä, mutta kansan ja median suussa se vakiintui välittömästi. Muut tahot saivat vapaan kentän ja rekisteröivät nopeasti omiin nimiinsä sikainfluenssa-domainit. Vasta marraskuussa viranomaiset taipuivat viestinnän lakeihin. Googlen kanssa tehtiin järjestelyjä, joilla virallisetkin infosivut ylsivät ensimmäiselle hakutulossivulle. THL:n ja STM:n rokotuskampanja laajeni myös sosiaaliseen mediaan.

Internetissä sikainfluenssaan ja suorasti tai epäsuorasti rokotusten vastustamiseen keskittyneet yksityiset sivustot (mm. sikainfluenssa.biz, sikainfluenssa.fi, rokotusinfo.fi) keräsivät kiihkeimpinä aikoina tuhansia kävijöitä päivässä. Niiden sisältö koostuu pääosin ulkomaisista tiedotusvälineistä kerätyistä ja suomenneutuista lehtijutuista. Rokotuksia vastustetaan argumentein, jotka kuulostavat tieteellisiltä. Samalla kuitenkin ilmoitetaan, etteivät sivustojen ylläpitäjät ole vastuussa tietojen paikkansapitävyydestä. ”Viranomais ei voi koskaan vetäytyä vas-

tuusta”, korosti eräs infektioasiantuntija ja muistutti, ettei viranomainen voi myöskään esittää mielipiteitä vaan tieteellisesti koeteltuja faktoja.

Asiantuntija ja valistunut kansalainen – samalla viivalla?

Sosiaalisen median sivustojen suosio ja niillä olevien tietojen, mielipiteiden ja huhujen siirtyminen myös perinteisen median palstoille on hämmentänyt viranomaisia ja lääkäreitä. Viestinnän tutkimuksessa on havaittu lääketieteen asiantuntijoiden pitävän yhä kiinni roolistaan ”oikean” terveystiedon tuottajina ja tulkitsijoina (Drake 2009, 144; Väliaverron 2005). Draken (2009, 145) mukaan potilailla on kyllä valtaa internetin kysymyspalstojen kysyjinä, mutta vastausvalta ja kontrolli terveystiedon sisällöstä ovat terveydenhuoltoalan ammattilaisilla.

Suomen Lääkärilehden lääketieteellinen päätoimittaja Päivi Hietanen (SLL 42/09) totesi yhteiskunnan demokratisoitumisen ja hierarkioiden rapautumisen muuttaneen tiedonvälitystä: vertaisyhteiskunnassa ihmiset pitävät maallikoiden mielipiteitä yhdenvertaisina tieteen asiantuntijoiden informaation kanssa. Asiantuntija joutuu Hietasen mukaan epäkiitollisesti edustamaan valtarakenteita, joita kohtaan moni suomalainen kokee epäluuloa, jopa herravihaa.

Journalistitkin asemoivat maallikoita ja asiantuntijoita uudella tavalla. Esimerkiksi Ylen A-talk-keskusteluohjelmassa (21.10.09) samaan pöytään istutettiin THL:n rokotusasiantuntija, sairaalan infektiolääkäri, yksityinen vaihtoehotohito-lääkäri ja raskaana oleva äiti. Äiti vastusti selkeäsanaisesti influenssarokotuksia ja korosti luottavansa luontaistuotteisiin ja sairastuessaan lääketieteeseen. Vasta ohjelman viime minuutilla toimittaja paljasti ”maallikkoäidin” toimivan luontaistuotteiden markkinoinnissa. Tätä kritisoitiin muun muassa ohjelman keskustelusivustolla ja lääketieteen toimittajien keskustelutilaisuudessa, johon osallistuin.

Eräs haastatteleman infektioasiantuntija kuitenkin totesi, että kyseisessä ohjelmassa maallikon sidonnaisuudet sentään lopuksi julkistettiin. Vaikeimpana asetelmana asiantuntijat pitävät lehtijuttuja ja ohjelmia, jotka asettavat heidät vastakain sellaisten kansalaisten tai median edustajien kanssa, joiden taloudelliset tai muut sidonnaisuudet pidetään piilossa yleisöltä. ”Ymmärrän hyvin asiantuntijoita, jotka kieltäytyvät haastatteluista kokonaan, koska heidän tieteelliset väittämänsä rinnastetaan mielipiteisiin. THL:n asiantuntija ei voi mediassa esittää mielipiteitään”, asiantuntija korosti.

Maallikoiden ja asiantuntijoiden rinnastaminen yhdenvertaisina tietolähteinä havaittiin muun muassa Isossa-Britanniassa vuonna 2002 velloneen kolmoisrokote(MMR)-kohun aikana. Pelkkä epäily rokotteen ja autismin yhteydestä sivuutti tieteelliset tutkimukset ja sai suuren joukon vanhempia kieltämään lastensa rokotuksen useaksi vuodeksi (Coldacre 2008, 307–400).

Suomen Lääkärilehden (42/09) haastattelema Oulun yliopiston informaatiotutkimuksen ja viestinnän professori Erkki Karvonen arvioi, että käynnissä on ratio-

naalisuuden vastainen uusromantiikan aalto. Hän piti aaltoa ominaisena postmodernille ajalle, jossa minkä tahansa voi väittää olevan vain uskontoa tai kirjallisuutta. Niinpä tiedekin asettuu muun kirjallisuuden tasolle uskottavuudessa. Karvonen muistutti myös tarkoituksellisesta mielipiteen ohjailusta, jonka takana esimerkiksi Yhdysvalloissa on taloudellista tukea saavia säätiöitä ja ajatushautomoita. Suomessakin on havaittu rokotustenvastustajien kopioivan toimintamalleja ulkomailta (Leino 2008).

Sikainfluenssarokotuksia vastustavien tai kyseenalaistavien sivustojen ylläpitäjät ovat jääneet yleensä anonyymeiksi ja heidän todelliset tarkoituseränsä tuntemattomiksi. Monilla sivustoilla oli kuitenkin selviä viittauksia luontaistuotteisiin, ja niillä saatettiin myös mainostaa luontaistuotteita.

Turun yliopiston psykiatrian professori Jyrki Korkeila (Lääkärilehti 42/09) muistuttaa ”kaikkien olevan alttiita väärälle informaatiolle, mutta virheellisen tiedon levittäjät uskovat siihen yleensä aidosti itse”. Korkeilan mukaan väärän tiedon levittäjä saa vahvistusta omille käsityksilleen lietsomalla pelkoa muissa ihmisissä. Tässäkö yksi motiivi sosiaalisen median sikainfluenssasivustojen ylläpitäjille ja bloggareille?

Sosiaalinen media ei ole vain aktiivisten ja hyvää tarkoittavien kansalaisten yhteisöllisyyden ilmaus. Erityisesti ihmisten terveyttä koskevissa kysymyksissä journalistien tulisi olla tietoisia tietolähteidensä taustoista, sidonnaisuuksista ja motiiveista. Suomalaisissa tiedotusvälineissä on ollut pandemian aikana useita muun muassa lääketeollisuutta ja terveysviranomaisten motiiveja kyseenalaistavia juttuja, mutta internetissä toimivat rokotustenvastustajat on toistaiseksi jätetty tutkivan journalismin ulkopuolelle.

Pandemian vaikutuksia terveysviestintään voidaan arvioida perusteellisemmin vasta vuosien kuluttua. Perinteinen asetelma asiantuntijan, toimittajan ja yleisön kolmiyhteydestä on kuitenkin jo pysyvästi muuttunut. Terveysviranomaisilta edellytetään entistä nopeampaa viestintää erilaisille kohderyhmille. Lääketieteilijöiden auktoriteettiasema toimittajien ensisijaisena tiedonlähteenä on murtunut. Rinalle ovat tulleet sosiaalisen median sisällöntuottajat, joiden luotettavuudesta ei ole mitään varmuutta. Asiantuntijoiden ja viranomaistiedottajien on tiedettävä, mitä verkkomaailmassa tapahtuu ja oltava valmiita kommentoimaan myös huhuja. Ennen kaikkea heidän tulisi pyrkiä vastaamaan kansalaisten huoliin ja pelkoihin, joita sairauksiin aina liittyy.

FM Ulla Järvi Suomen Lääkärilehden toimittaja, joka on toiminut 1.5.2009–31.5.2010 Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksella Tesso-lehden vs. päätoimittajana. Hän valmistelee väitöskirjaa terveysviestinnästä Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitoksella.

LÄHTEET

- Drake, Merja (2009). Terveysviestinnän kipupisteitä. Terveystiedon tuottajat ja hankkijat Internetissä. Jyväskylä: Jyväskylä studies in humanities 127. Jyväskylän yliopisto.
- Coldacre, Ben (2008). *Bad Science*. London: Fourth Estate.
- Heinonen, Ari & Domingo, David (2009). Blogit journalismin muutoksen merkinä. Teoksessa: Väliverronen, Esa (toim.). *Journalismi murroksessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Järvi, Ulla; Vuorenkoski, Lauri & Vainikainen, Tuula (2005). Toimittaja taiteilee lääkeviestinnän ristiaallokossa. Kysely lääketieteen toimittajien näkemyksistä lääketiedon tuottajista ja tiedon luotettavuudesta. *Tiedotustutkimus* 28: 4–5, 103–113.
- Kukkonen, Pirjo (1997). *Ilon ja surun sointu*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Leino, Tuija (2008). Rokotuskriittisyys – viestinnän haasteita asiantuntijalle. *Kansanterveyslehti* 8/2008. Saatavilla: http://www.ktl.fi/portal/suomi/julkaisut/kansanterveyslehti/lehdet_2008/nro_8_2008/rokokotuskriittisyys__viestinnan_haasteita_asiantuntijalle/ (luettu 23.1.2010).
- Matikainen, Janne (2009). Sosiaalisen ja perinteisen median rajalla. Helsinki: Helsingin yliopisto, Viestinnän laitoksen tutkimusraportteja 3/2009.
- Pantti, Mervi (2009). Tunteellisempaa journalismia. Teoksessa: Väliverronen, Esa (toim.). *Journalismi murroksessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Raittila, Pentti, ym. (2008). Jokelan koulusurmat mediassa. Tampere: Tampereen yliopisto, Journalismin tutkimusyksikkö, Julkaisuja A 105/2008.
- Vuorinen, Heikki S. (2002). *Tautinen historia*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Väliverronen, Esa (2005). Lääketiede mediassa. *Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim*, 121: 3, 1394–1399.

Uutisia ja ”uutisia”

Verkkovoima uutistuotannon muotona – sikainfluenssa ja Iranin levottomuudet internetissä

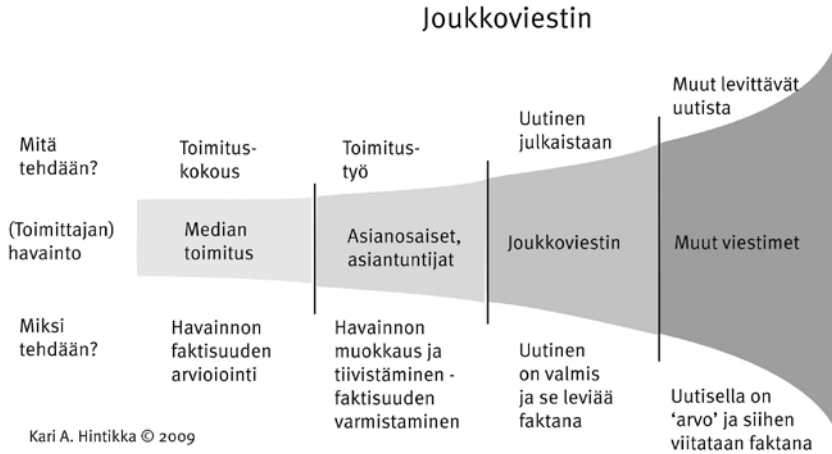
Ammattimaisen uutistuotannon rinnalle on ilmaantunut viime vuosina uudentyyppinen informaation tuotantomuoto. Siinä suuri joukko satunnaisesti valikoituneita ihmisiä voi itseorganisoitua projektiksi ja toimia ilman muodollista hierarkiaa tai koordinoitua nopeasti, tehokkaasti, tilapäisesti ja globaalisti yhteisen konkreettisen päämäärän toteuttamiseksi tietoverkkojen välityksellä. Kutsun ilmiötä *verkkovoimaksi* (Hintikka tulossa 2010).

Verkkovoima ei varsinaisesti kilpaile ammattijournalistien kanssa, eikä ilmiö ole satunnaisessa ilmaantuvuudessaan kansalaisjournalismia. Pikemminkin sitä voi ajatella yhtenä kollektiivisen toiminnan muotona internetissä, koska sen lopputulokset rinnastuvat ammattimaiseen uutistuotantoon. Toiminta on myös usein riippuvaista niin viranomaisten tiedotustilaisuuksien kuin joukkoviestimien tarjoamista yksityiskohdista.

Tarkastelen tätä verkkovoimaa käyttämällä esimerkkeinä sikainfluenssa- eli H1N1-epidemian seuraamista internetissä sekä Iranin levottomuuksista tiedottamista etenkin mikrokanava Twitterissä. Verkkovoima pääsee usein samaan lopputulokseen kuin perinteinen ammattimainen uutistuotanto. Vertaan näitä toimintatapoja kahdella mallinnoksella, ”trumpetilla” ja ”suppilolla”. Mallinnokset ovat yleistyksiä todellisuudesta toimintamuotojen erojen havainnollistamiseksi ja toimivat ensisijaisesti havainnoinnin jäsennyksinä. Menetelmänä käytän tapaustutkimusta ja tapausten mallintamista (Laine, Bamberg & Jokinen 2007, 9). Samalla esitän, millä mekanismeilla ihmiset tuottavat nykyään itse itselleen uutisia nettiin tilanteissa, joissa ammattimaista uutistuotantoa ei koeta riittäväksi määrältään, laadultaan tai nopeudeltaan. Sikainfluenssan tapauksessa verkkovoima onnistui tuottamaan tehokkaasti informaatiota, mutta Iranin levottomuuksien uutisoinnissa verkkovoima nähdäkseni epäonnistui. Jälkimmäistä tapausta voi pitää onnistuneena kansalaistoimintana yleisen tietoisuuden kasvattamisen näkökulmasta mutta epäonnistuneena tapahtumien kokonaiskuvan hahmottumisen kannalta. Esitän myös kaksi tapaa, joilla joukkoviestintä ja verkkovoima voisivat toimia nykyistä paremmin yhteistyössä.

Trumpetin ja suppilon mallit uutistuotannossa

Uutistoiminnan yleinen tuotantomalli voidaan esittää seuraavasti nelivaiheisena ”trumpetti”-mallina (vrt. esim. Muukka, Akkanen, Hopiavaara & Oittinen 2000). Mui-takin malleja on, mutta vertailtavuuden vuoksi keskityn tähän perusmallinnokseen.

Kaavio 1: Joukkoviestimen uutis- ja artikkelituotannon perusmalli.

Aluksi toimittaja itse tekee havainnon tai saa vinkin muualta. Tuotannon alkuvaiheessa keskitytään pitkälti siihen, onko mahdollinen uutinen faktaa tai ei. Kun kyseessä on laaja uutinen, mukaan otetaan asteittain lisää ihmisiä, kuten asiantuntijaisia ja asiantuntijoita. Lähtökohtaisesti uutisointi valmistellaan kuitenkin varsin suppeassa piirissä, ja sen vaikutusarvo alkaa vasta julkaisuhetkellä.

Kaavio 2: Verkkovoiman informaatiotuotannon perusmalli.

Verkkovoiman informaatiotuotannon ja toiminnan voi esittää niin ikään nelivaiheisena ”suppilo”-mallina (Hintikka 2009), joka on käänteinen trumpettimallin kanssa. Suppiloa pitkin suodattuu alun perin valtaisasta havaintojen, huhujen, juorujen ja sirpaleutisten *kohinasta* – eli ihmisten jatkuvalla syötöllä tuottamasta nettisisällöstä – esimerkiksi yksityiskohtainen ja tarkka artikkeli Wikipediaan. Heti aluksi on hyvä tarkentaa, että myös ammattilaiset seulovat tätä kohinaa osana uutisaiheiden hankintaa. Ammattijournalistien ja verkkovoiman toiminta eroaa kuitenkin mallien alkuvaiheessa, mikä osaltaan mahdollistaa jälkimmäisen mallin ”joustavamman” luonteen. Joukkoviestintää sitoo uutisen faktisuuden arviointi niin ammattieettisesti kuin oikeudellisen päätoimittajavastuun takia. Lähtökohtaisesti epävirallinen verkkovoima ei ainakaan toistaiseksi noudata näitä ammattimaista joukkoviestintää koskevia pelisääntöjä.

Suppilomalli perustuu siis siihen, että kymmenet, elleivät sadat miljoonat ihmiset seuraavat kellon ympäri internetissä liikkuvaa, kiinnostavaa ja ajantasaista dataa sekä tiedon raaka-ainetta. Vastaavasti internetissä toimii myös ammattijournalistien käyttämiä uutislähteitä, kuten eri alojen ammattilaisia, viranomaisia ja julkkiksia. Perinteisten haastattelujen, lehdistötiedotteiden ja muiden lähteiden rinnalle on syntynyt uusi tapa, jolla ihmiset voivat hankkia osan informaatiostaan suoraan ”alkulähteiltä” ohi perinteisen uutistuotannon. Tämä ei tarkoita sitä, ettei ammattijournalismia tarvittaisi vastaisuudessakin. Mutta ajantasaisen aineiston suora – ja maksuton – saatavuus netistä sekä sen luotettavuus ilman ammattimaista toimittamista ovat herättäneet kiivasta keskustelua niin journalistien kuin journalismin tutkijoidenkin parissa.

Niin kutsutun sosiaalisen median ansiosta ihmiset ovat käyttäneet viimeisten viiden vuoden aikana yhä enemmän muun muassa *mikrokanavia*, kuten Jaikua, Qaikua ja Twitteriä. Mikrokanavan ideana on kirjoittaa tekstiviestin pituisia viestejä, jotka ovat kaikkien omien tuttavien ja mahdollisesti muidenkin nähtävissä. 140 merkkiä ei kuulosta paljolta, mutta sen avulla voi myös lähettää esimerkiksi www-linkin kiinnostavaan aineistoon, kuten videopätkään, raporttiin tai uutiseen. Kun joku havaitsee joko itse tai muista lähteistä, kuten tuttavien havainnoista tai keskusteluista työpaikalla, uuden sikainfluenssatapauksen tai muuta kiinnostavaa, hän voi kirjoittaa siitä mikrokanavaan. Sieltä kirjoittajan periaatteessa kaikki kontaktit voivat huomata sen. He taas voivat tehdä omia havaintojaan ja laittaa ne eteenpäin edelleen omille kontakteilleen tai levittää alkuperäisviestiä. Mikrokanavat ovat erityisen tehokkaita, sillä niitä voi lukea ja niille kirjoittaa lähes kaikilla päätelaitteilla, jotka ovat kytketty internetiin.

Kääntöpuolena on, että yksittäisen ihmisen – ammattilaisenkin – on nykyään mahdotonta yksin seurata edes pientä osaa siitä, mitä internetissä kulloinkin tapahtuu ja julkaistaan. Juuri tässä kohden kollektiivinen joukkotoiminta alkaa osoittaa tehokkuuttaan ammattijournalisteihin verrattuna. Jälkimmäisten määrä on paitsi lukumääräisesti vähäisempi, niin he myös kilpailevat keskenään, joko

taloudellisesti tai ammatillisesti. Verkkovoiman tavoitteena taas on yksi mahdollisimman kattava, kollektiivinen ja jopa anonyymikin tuotos.

Kun mikrokanavilla tai muualla internetissä alkaa liikkua runsaasti samantyyppistä sisältöä, niin ihmiset alkavat kiinnittää huomiota siihen, aivan samoin kuin perinteisestä uutisesta voidaan alkaa kohista. Tätä sisällönkäsittelyvaihetta voi kutsua vaikkapa *kuhinaksi* (vrt. *swarming*). Esimerkiksi kun havaitaan ensimmäinen H1N1-kuolemantapaus tai edes oletettu tartunta, siitä aletaan keskustella eri puolilla internetiä. Suurin osa ihmisistä ei välttämättä tiedä, mistä havainto on ylipäänsä tullut ja onko se faktaa tai ei. Joka tapauksessa se voi herättää keskustelua peloista, toiveista ja tuntemuksista. Tämän lisäksi jotkut ihmiset yrittävät selvittää journalistien tavoin huhun paikkansapitävyyttä. Huonoimmassa tapauksessa kuhina lietsoo vain turhaa levottomuutta tai jopa paniikkia. Juuri tässä kohden verkkovoima voi toimia suppilomallin mukaisesti – tai olla toimimatta.

Huhusta informaatioksi – sikainfluenssatietojen koonti verkossa

Verkkovoiman alkuvaiheelle on oleellista tehokas *hubi*, eli taustakanava. Taustakanavan idea on, että ympäri nettiä vellova kohina, keskustelu ja kuhina alkaa keskittyä yhteen tai muutamaan ”paikkaan”, joissa huhuja, informaationpalasia ja teorioita voidaan alkaa arvioida. Taustakanavalla on kolme tehtävää. Ensinnäkin osallistujat tietävät, mitä muut tekevät, eivätkä tee turhaan samoja tarkistuksia. Toiseksi uudet osallistujat pääsevät heti mukaan kuhinaan ja saavat selville keskittymisen vuoksi, mitä tiedetään tai oletetaan kullakin hetkellä. Lisäksi kuhinalla on sosiaalinen funktio: osallistujat kokevat tekevänsä jotain kaikkia yhdistävää. Jos taustakanavaa ei synny tai jos on valittu väärä toimintaympäristö, verkkovoima jää syntymättä ja aihe jatkaa vellomistaan spekulointina. Taustakanavaa voidaan verrata uutistuotantoon ja itse uutiseen, jonka tavoitteena on jäsentää, tiivistää ja tuottaa ydinkohdat käsiteltävästä, hyvinkin monimutkaisesta aiheesta.

Kakkosvaiheessa keskeistä on ottaa käyttöön sovelluksia ja palveluita, joihin voidaan tallentaa ja muokata jatkuvasti kerättäviä sisältöjä, kuten tausta-aineistoja, joukkoviestimien uutisointia ja viranomaistiedotteita. Kuten taustakanavassa, uudet osallistujat saavat heti käyttöönsä kaiken siihenastisen aineiston, mikä kiihdyttää toimintaa entisestään. Sikainfluenssan tapauksessa yksi tällainen tallennuspaikka oli Google Mapsin visuaalinen kartta -sovellus, johon kuka tahansa sai merkitä mahdollisen H1N1-tartunnan keväällä 2009.

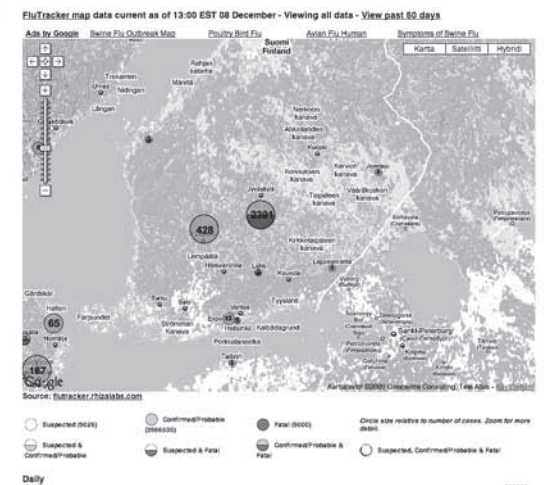
Kun kuka tahansa voi merkitä tartuntatapauksia nettikarttaan, se on toki altis huhuille, manipuloinnille ja väärinkäytöksille. Mutta tässä vaiheessa verkkovoi- malle ei ole oikeastaan väliä, onko seulottava aihe tai hankittu aineisto faktaa – jokin poikkeuksellinen seikka on kuitenkin käynnistänyt kuhinan. Osa käyttä-

jistä tutkii alkuvaiheessa toki faktisuutta-kin. Kolmannessa vaiheessa ihmiset alkavat jakaa tapausta esimerkiksi sosiaalisiin kirjanmerkkipalveluihin, vinkata kaverille ja hahmottaa kokonaisuutta omissa blogeissaan. Tässä on hyvä huomata journalismin itsesääntelyn kaltainen toiminta. Aikaansaannokset leviävät netissä usein aluksi erilaisten mielipidevaikuttajien ja aktiivisten nettikäyttäjien myötä. He arvioivat omalta kannaltaan aineiston faktisuutta ja sitä, onko tuotoksia syytä levittää oman maineen nimissä. Samalla kun arvioidaan faktisuutta, myös itse kokonaisuus alkaa tiivistyä lehtiartikkelin tavoin, ja toiminta on koko ajan julkisesti arvioitavissa.

Neljännessä vaiheessa kuhina on jo ohi ja valmista kokonaisuutta taustatietoineen, lisälinkeineen ja mediasisältöineen viimeistellään. Itse verkkovoima katoaa yhtä nopeasti kuin ilmaantuinkin.

Vaikka suppilo- ja trumpettimallit ovat faktojen tuottamisessa oikeastaan täysin päinvastaisia, niiden mukaan toimivissa uutistuotannon prosesseissa lopputulos on useimmiten sama – kohtuullisen luotettavaa faktaa lähteineen. Lisäksi verkko-voima saa symbioosimaisesti kimmokkeita uutisista ja vastaavasti aktiiviset toimittajat yksityiskohtia verkkovoimalta.

Suppilo- ja trumpettimallit eivät siis ole mitenkään kilpailevia ja ne ovat myös vain mallinnoksia, joiden avulla voi hahmottaa huomattavasti monimutkaisempaa todellisuutta. H1N1-pandemian jahtaaminen netissä sopii esimerkiksi siitä, miten journalistit ja kansalaiset voivat toimia yhteistyössä. USA:n taudinvalvonta ja -ehkäisemiskeskus (CDCemergency) lähetti ajantasaista H1N1-infoa muun muassa Twitteriin.¹ Sillä oli lähes 100 000 seuraajaa. Vahvistettu fakta lähetettiin eteenpäin. Vastaavasti "CDCemergency"-tunnusta seurasi Twitterissä 75 alan organisaatiota, kuten alueelliset Punaiset ristit, jotka lähettivät myös omia viestejään. H1N1-kansalaishavaintoja ja epäilyjä koottiin esimerkiksi Healthmap.org-karttaan. Siellä ammattilaiset arvioivat niitä ja laitoivat uutta informaatiota eteenpäin. Toiminta jatkui suppilomallin mukaisesti kokonaiskuvan jatkuvasti tarkentuessa. Sikainfluenssan tapauksessa Twitter oli yhtä hyvä keskustuskanava kuin mikä tahansa, koska keskeisten lähettäjien viestit vahvistettiin faktaksi ja koottiin visuaaliselle kartalle, eikä aikaa kulunut enää kohinan järjestämiseen (Hintikka 2009). Uutistuotannon näkökulmasta ammattijournalistit voisivat myös vahvistaa kerättyä raakainformaatiota.

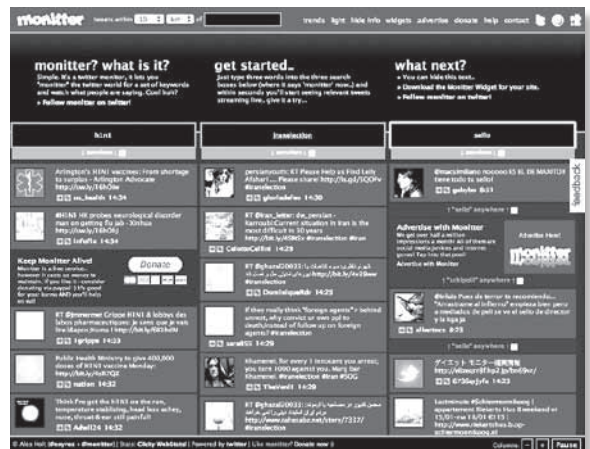
FluTracker on yksi H1N1:n leviämistä seuraavia vuorovaikutteisia verkkokarttapalveluita.

Iranin levottomuudet jumittuivat nettikuhinaan

Verkkovoima perustuu siis osittain mittakaavaetuuun. Muutaman harvan asiantuntijan sijaan jokainen voi osallistua sisällöntuotantoon monin eri tavoin ja niin paljon, kuin haluaa. Kymmentuhatta vapaaehtoista ehtii seuloa enemmän linkkejä, lähteitä ja taustoja sekä tuottaa uutta dataa kuin sata toimittajaa työaikanaan. Verkkovoima ei tietenkään ole aukoton faktan seulonassa eikä aina onnistu tavoitteissaan. Työkaluissakin on vielä kehittämistä. Esimerkiksi Twitter-mikrokanavan ympärille kehitetään kuitenkin koko ajan erilaisia kohinan suodatus- ja kuhinan havaitsemissovelluksia, kuten Monitter. Näihin sovelluksiin voidaan antaa tietty hakusana hakukoneiden tapaan, ja sovellus näyttää ajantasaisesti ruudulla kaikki hakusanaan liittyvät kommentit. Tätä voi karkeasti verrata siihen, että suuren väkijoukon puheensorinasta ja kohinasta voisi poimia yksittäisen keskustelun tietokoneruudulle luettavaksi. Edelleen avainsanoja voidaan tarkastella graafisesti: mitä avainsanoja on keskustelujen kärjessä juuri nyt? Myös journalistien on tällöin helppo seurata, mitkä aiheet puhuttavat ihmisiä Twitterissä.

Iranin kesän 2009 levottomuuksien tapauksessa iranilaiset käyttivät monipuolisesti sosiaalisen median välineitä tavalla, joka muistutti hieman suppilomallia. He lähettivät esimerkiksi videoita YouTubeen ja valokuvia Flickrin sekä tiedottivat tilanteesta Facebookissa ja Twitterissä. Etenkin mikrokanava Twitterin roolia pidettiin keskeisenä. USA:n hallitus toivoi, että Twitteriin suunniteltuja kehitystoimenpiteitä siirrettäisiin myöhemmäksi, sillä ne olisivat vaatineet palvelun tilapäisen poistamisen käytöstä. Iranin tapauksessa verkkopalveluiden käytön tavoitteena oli herättää muun maailman kiinnostus, mutta myös edistää keskinäistä koordinointia Iranissa. Samaan aikaan länsimaisilla joukkoviestimillä oli niukat edellytykset toimia uutistuotannon perusmallin, eli ”trumpetin”, mukaisesti Iranissa. Tilanne johti siihen, että joukkoviestimetkin joutuivat seuraamaan tapahtumien oletettua kulkua eri sosiaalisen median palveluista ja vastaavasti ihmiset seurasivat sirpalemaisista tapahtumista joukkoviestimien välityksellä.

Twitterissä ja Facebookissa varsinainen informaatio kuitenkin peittyi kohinan alle ja sitä oli työlästä seuloa. Huhu ja pelkoja lietsottiin, ja suppilomalli vahvisti niitä entisestään. Ihmiset eivät pystyneet muodostamaan kokonaiskuvaa, vaan joutuivat tyytymään yksinkertaisiin protesti- tai kannatustapoihin, kuten vaikkapa muuttamaan oman profiilikuvansa vihre-

Monitter on yksi Twitterin seurantasovellus, jossa näkee uudet kommentit asiansanojen mukaan.

äksi tai vaihtamaan sijainnikseen Teheranin. Toimien tarkoituksena oli hämätä iranilaisia viranomaisia ja aiheuttaa heille lisää kohinaa sekä näin vaikeuttaa mielenosoittajien tunnistamista Twitterissä. Nämä tukitoimenpiteet oletettavasti aiheuttivat ylimääräistä työtä viranomaisille, mutta ne eivät onnistuneet luomaan kokonaiskuvaa tilanteesta.

Tässä tapauksessa tarvittiin joukkoviestimet seulomaan Twitterissä levitetyt havainnot huhuista ja lietsonnasta. Suppilo- ja trumpettimallit toimivat yhtä aikaa ja peräkkäin. Ammattijournalistit alkoivat koota käsityksiään nettiaineistosta ja uutisoida sen tiedon varassa, mitä heillä oli. Kun uutisointeja alkoi tulla, verkkovoiman tavoin muut journalistit pystyivät hahmottamaan aukkokohtia ja ottamaan selvää niistä. Voidaan sanoa, että Iranin tapauksessa ammattijournalistit muodostivat globaalisti verkkovoiman, koska joukkoviestimillä ei ollut mahdollisuutta raportoida paikan päältä.

Kansalaisten verkkovoima ei toiminut suppilomallin mukaisesti Iranin tapauksessa, koska Facebook, Twitter ja YouTube olivat kehoja valintoja keskustankaviksi verkkovoiman koordinoitumisen kannalta. Twitterin ja Facebookin käyttölogiikka muodostaa tyypillisimmillään kaoottista kohinaa, jonka seulonta on tehtävä muualla. Yksittäiset statusviestit eivät muodosta jatkumoa. Pikemminkin ihmiset lähettelevät toisilleen samoja viestejä uudelleen, jolloin toiminta jää kohinan tasolle ja kasvattaa huhuja. Esimerkiksi suomalaiset IRC, Jaiku, MuroBBS-foorumi ja Qaiku tarjoavat huomattavasti selkeämmän viestien esitysrakenteen suppilomallin mukaiseen koordinointiin ja tiedon arviointiin. Jokaisen ei tarvitse jatkuvasti toistaa, mitä joku muu juuri äsken lähetti, ja arvioinnin etenemistä voi seurata mielekkäässä järjestyksessä. Selkeästi hahmotettava keskustankava on perusedellytys, jotta verkkovoima alkaisi toimia suppilomallin ykkösvaiheen mukaisesti. Sen sijaan YouTube toimi oivasti suppilomallin kakkosvaiheen, eli aineiston arvioinnin, välineenä. Kuka tahansa pystyy itse näkemään pelkkien tekstiviestien sijaan videoaineistoa ja medialukutaitojensa mukaan arvioimaan aineiston todenmukaisuutta, kommentoimaan sitä suoraan aineiston yhteyteen ja lisäämään linkkejä.

Verkkovoima ja ammattijournalismi yhteistyössä?

Verkkovoimaa ja ylipäätään ihmisten osallistumista voisi hyödyntää nykyistä huomattavasti monipuolisemmin ammattimaisessa uutistuotannossa. Joukkoviestimissä tunnutaan oletttavan, että ammattitaitoiset aikuiset kykenevät heti www-selaimen avattuaan lähinnä vain päivän kyllä/ei -äänestykseen, provokatiiviseen kirjoitteluun keskustelupalstoille ja kännykkävideoiden tai uutisvinkkien lähetteilyyn. Kuitenkin esimerkiksi Wikipedian työstämiseen osallistuu runsaasti suomalaisia eläkkeellä olevia asiantuntijoita ja erityisalojen opettajia.

Viime vuosina verkkovoiman kaltainen joukkoäly on osoittanut käyttökelpoisuutensa muun muassa liike-elämässä, akateemisessa tutkimuksessa ja hallinnossa.

Joukkoälyllä tarkoitetaan laajaa ihmisjoukkoa, jonka käsitykset kokonaisuutena tuottavat paremman lopputuloksen kuin yksittäisten asiantuntijoiden (Surowiecki 2004). Joukkoälyn suoritteita tai tuotoksia voi olla esimerkiksi a) ongelmanratkaisu (emt.), b) aineiston arviointi ja lajittelu (Howe 2008), c) kollektiivinen tuotos (Tapscott & Williams 2006) ja d) kollektiivinen työskentely (Shirky 2008). Miten journalismi eroaisi yhteiskunnan muista ammattilaisalueista? Suomessa ammattijournalistit käyttävät ihmisten omatoimisesti tekemiä havaintoja ja päätelmiä netissä edelleen pitkälti vain tiedonhankintakanavana (Salmela 2008, 12–15). Verkkovoiman tuotoksiin voitaisiin vähintään viitata siinä missä muihinkin lähteisiin tai ryhtyä yhteistyöhön.

Yksi mahdollisuus yhdistää verkkovoimaa ja ammattijournalismia on *verkosto-haastattelun* konsepti, jota on kehitelty Qaiku-mikrokanavalla (Qaiku 2009). Perinteisesti journalisti on lähtenyt etsimään sopivia haastateltavia tuttavapiiristään ja asiantuntijoiden parista, mutta verkostohaastattelussa journalisti valitsee aluksi aiheeseensa sopivan verkoston tai keskusteluympäristön, jossa lähtee työstämään kokonaisuutta. Ympäristö voi olla esimerkiksi mikrokanava, Facebook-ryhmä, keskustelufoorumin aihepiiri tai aktiivinen blogi. Verkostohaastattelussa journalisti ottaa tutkijamaisen roolin hieman tapaus- ja toimintatutkimusten välimaastossa. Journalisti on tällöin aktivoija, joka ei varsinaisesti johda artikkelin syntymistä ja kehittymistä, mutta ohjaa ja koordinoi sitä kohti lopputulosta sekä seuraa vastaan tulevia polkuja haastateltavien, lähteiden, dokumenttien ja tapahtumien suhteen.

Verkkovoimailmiö voi jäädä tietyn aikakauden ilmentymäksi. Esimerkiksi Wikipediassa alkoi vuonna 2009 aktiivisten kirjoittajien ”joukkopako”, vaikka lukijakunta jatkoi kasvuaan. Syyksi on arvailtu muun muassa motivaation vähentymistä, koska monet mielenkiintoiset artikkelit on jo kertaalleen kirjoitettu. Samalla sosiaalisen median alueelle tulee jatkuvasti uusia, kiinnostavia palveluita, joihin osallistua, kun taas Wikipedia vaatisi pitkäaikaista sitoutumista. Sen sijaan varsinaisen viitekehys, internetin rooli uutena tuotanto- ja jakelurakenteena ja lukijoiden muuttuminen osallistujiksi, jatkaa joukkoviestimien vakiintuneiden toimintatapojen haastamista.

MA (New media) Kari A. Hintikka on jatko-opiskelija Jyväskylän yliopiston sosiologian yksikössä ja tutkii verkkovoimaa, eli ihmisten organisoitumis- ja toimintatapoja tietoverkoissa.

VIITTEET

1 <http://twitter.com/CDCEmergency> (luettu 21.12.2009).

LÄHTEET

Hintikka, Kari A. (2009). Twitter – pikaviestejä ja uutisia Teheranista. Helsingin Sanomat 4.8.2009.

Hintikka, Kari A. (tulossa 2010). Verkkovoima kollektiivisen toiminnan organisoitumismuotona. Julkaistavana.

Howe, Jeff (2008). Crowdsourcing: Why the Power of the Crowd Is Driving the Future of Business. New York: Crown Business.

Laine, Markus, Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (toim.) (2007). Tapaustutkimuksen taito. Helsinki: Gaudeamus.

Muukka, Hanna; Akkanen, Marko; Hopiavaara, Riikka & Oittinen, Pirkko (2000). Sanomalehtien uutistoimitusten toimintaprosessien kuvaaminen informaatioketjun kannalta. Viestintäteknikan laboratorio. Helsinki: Teknillinen korkeakoulu.

Qaiku (2009). Verkostohaastattelu: työtapa, jossa journalistista tiedonhankintaa tehdään sosiaalisen median avulla toimittajan omissa verkostoissa. Keskustelu #Journalismi -kanavalla. <http://www.qaiku.com/channels/show/Journalismi/view/1de9a092106c3be9a0911de9b612f75b4a297ec97ec/> (luettu 21.12.2009).

Salmela, Kreetta (2008). Jokela – tiedonhankinnan tulikoe. Teoksessa: Jaakkola, Maarit (toim.). Journalismikritiikin vuosikirja 2008, 7–16.

Shirky, Clay (2008). Here Comes Everybody: The Power of Organizing Without Organizations. London: Penguin Press HC.

Surowiecki, James (2004). The Wisdom of Crowds: Why the Many Are Smarter Than the Few and How Collective Wisdom Shapes Business, Economies, Societies and Nations. Little, Brown.

Tapscott, Don & Williams, Anthony D. (2006). Wikinomics – How Mass Collaboration Changes Everything. USA: Portfolio, Penguin Group Inc.

Missä viipyvät vaikuttavat verkkovideot?

Hirviä säntäilemässä asuinalueilla, kännisiä julkkiksia toilailemassa, suttuisia kuvia onnettomuuspaikoilta. Sattumukset, skandaalit ja onnettomuudet ovat olleet sanomalehtien verkkovideoiden tunnetuinta antia Suomessa koko sen lyhyen ajan, jolloin niitä on julkaistu.

Etsikkovaiheen jälkeen aika alkaa olla kypsä laadukkaille videojutuille. Johtavat journalistiset julkaisut tekevät niitä maailmalla jo täyttä päätä. Missä viipyvät suomalaiset, verkkoa varten suunnitellut, ajattomat ja kunnianhimoiset videot?

Sanomalehtien verkkovideot ovat uusi journalistinen ilmaisumuoto. Vielä 2000-luvun alussa ne olivat yksittäisten asianharrastajien omaehtoista puuhastelua. Muutos alkoi vuoden 2005 paikkeilla. Silloin YouTube ja muut internetin yhteisöpalvelut raivasivat verkkovideoille nopeasti paikan julkisuuteen. Niiden menestyksen innoittaman lehdet alkoivat julkaista omia verkkovideoitaan.

Videoiden katsomismäärien kehitys on huimaavaa. Huhtikuussa 2009 pelkästään YouTuben videoita katsottiin Yhdysvalloissa 5,5 miljardia kertaa (Nielsen 2009). Vuonna 2012 arviolta noin puolet internetin liikenteestä on videota. Määrä on tuolloin yhtä suuri kuin koko internetiliikenteen määrä vuonna 2008. Video on siis todella iso asia, ja sen taival printtijournalismin kumppanina on vasta aluillaan.

Vuosi 2008 oli vedenjakaja sanomalehtien verkkovideoissa. Tuolloin monet videoiden saatavuutta ja tekemistä edistäneet teknologiat, kuten laajakaistayhteyksien ja laadukkaiden kamerapuhelinten yleistymisen, olivat niin valmiita, että videoiden tuottaminen sanomalehdissä oli mielekäästä. Vuonna 2009 lehdet joutuivat sitten syvän laman keskellä punnitsemaan, miten ne painottavat tätä uutta ilmaisumuotoa.

Yhden vastauksen antaa professori Kenneth Kobre, joka on kuvajournalismialan arvostettu vaikuttaja: ”Olemme merkkillisellä risteysasemalla. Uskomme, että ne, jotka jatkavat sitoutumista videojournalismin tekemiseen – ne, jotka pitävät sitä olennaisena, eivätkä jonain pienenä lisukkeena – tulevat saavuttamaan merkittäviä hyötyjä lukijauskollisuuden ja lisääntyneiden mainostulojen ansiosta.” (Kobre 2009.)

Michael Rosenblum, joka on yksi videojournalismin pioneereista, kuvaa tilannetta seuraavasti: ”Jos teillä on tarjota vain still-kuvia ja tekstiä ja teidän kilpailijoillanne on videota, te tulette syödyiksi. Printtisanomalehdillä pitää olla verkkosivuillaan videota tai muuten ne joutuvat ulos bisneksestä.” (Ponsford 2008.)

Verkkovideoiden tuottaminen ja julkaiseminen on tarkoittanut merkittävää ponnistusta mediataloille. Ensivaiheessa niille on ollut tärkeää, että videoita ylipäänsä pystytään esittämään jollain tavalla. Ratkaisua vaille ovat tällöin jääneet muun muassa sellaiset seikat, kuin miltä sivustot näyttävät, miten videot toteutetaan ja arkistoidaan, miten videot nivotaan osaksi muuta journalistista tuotantoa, kuka videoita tekee ja millä laitteilla ja kuka tekijät kouluttaa.

Kovin pitkään lehdet eivät voi tinkiä video- ja multimedia-aineistojen laadusta vetoamalla kokeiluvaiheeseen. Lehtien lukijat näet kaipaavat laatua myös verkkojulkaisuihin. Tämä ilmenee Jaako Isoniemen laajasta tutkimuksesta (N = 19 787), jossa selvitettiin Iltalehden verkkopalvelun videoiden katselemisen syitä ja esteitä. Vastaajat moittivat videoita käsittämättömän huonoiksi ja journalistista tasoa heikoksi. Tuloksista voi vetää johtopäätöksen, että laatulehden on tehtävä laatujournalismia myös sille aiemmin vieraalla saralla. Sen sijaan kansalaisten tekemien videoiden ei tarvitse olla laadultaan ammattimaisia. (Drake, Haasio ja Jääskeläinen 2009, 49.)

Myös Jenni Mäenpään kanssa tekemästäni tutkimuksesta (Mäenpää ja Männistö 2009) ilmenee selvästi videoiden teon kokeiluluonteisuus. Suomalaisia sanomalehtiä koskeva haastattelututkimus osoittaa, että vielä vuonna 2008 verkkovideoiden tuotannon pääpaino oli nopeissa uutisvideoissa sekä sensaatio- ja viihdevideoissa. Repertuaarista puuttuivat lähes tyystin kunnianhimoisesti tuotetut, pidemmät teokset.

Käsitys verkkovideoiden eroista broadcast-perinteeseen ei ole täysin vakiintunut. Monissa lehdissä imitoidaan suoraviivaisesti televisiosta tuttuja esittämisen konventioita. Kuitenkin näissä kahdessa on huomattavia eroja niin ilmaisun kuin tuotannonkin kannalta. Kuten tutkijat Nielsen ja Loranger (2006, 378) toteavat, tärkeintä on, että verkko on interaktiivinen: ihmiset haluavat kontrolloida sitä ja liikua siinä. Käyttäjät eivät halua katsoa pitkiä videoklippejä, vaan ne tulee pilkkoa pieniin, kiinnostaviin osiin ja räätälöidä online-käyttöön.

Tutkimuksessamme selvitettiin myös, minkälaisiin ratkaisuihin suosituimmat suomalaiset sanomalehtien verkkojulkaisut ovat päätyneet tarjotessaan videoita yleisön nähtäville. Edelläkävijöinä erottuivat Helsingin Sanomat, Iltalehti ja Iltasanomat. Näillä lehdillä oli tutkimusajankohtana kehittyneimmät ja monipuolisimmat videosivustot. Niissä videoista kerrottiin jonkin verran sanallisesti ja annettiin kontekstitietoja, ja myös hakutoiminnot olivat kohtuulliset.

Toisessa ääripäässä olivat suurista päivälehdistä Satakunnan Kansa, Turun Sanomat ja Aamulehti. Näissä lehdissä videosivustot olivat hankalakäyttöisiä tai ankeita, vaikka Turun Sanomat on sittemmin uudistanut kiitettävästi sivustoaan. Satakunnan Kansan videosivustolla on pelkkä kilometrinmittainen otsikkoluettelo arkistossa olevista videoista ilman tausta- tai julkaisutietoja. Tällaisilla lähestymistavoilla ei lukijoita tavoiteta, eivätkä videot vaikuta myönteisesti lehden muuhun journalistiseen sisältöön – saati brändiin.

Kaikkien vertailtujen suomalaisten videosivustojen kehitysaste jäi selvästi jälkeen esimerkiksi New York Timesin vastaavasta. Lehti on usean vuoden ajan rakentanut videosivustoistaan olennaisen osan journalismiaan. Huikean näyttävä sivusto (video.on.nytimes.com) on pienimpiä yksityiskohtia myöten huolellisesti suunniteltu ja toteutettu. Se on tarjonnaltaan laaja-alainen, mutta samalla toiminnoltaan selkeä. Videoiden saatavuus on mallikasta: linkki on yhdessä mediamaailman arvokkaimmista paikoista, verkkolehden etusivulla useissa kohdissa, jopa suoraan lehden klassisen logon yläpuolella.

New York Timesissa, samoin kuin monissa muissakin laadukkaissa yhdysvaltalaislehdissä, julkaistaan säännöllisesti kiehtovia, muutaman minuutin mittaisia verkkoteoksia, jotka oivaltavasti yhdistävät videota, pysäytyskuvia, tekstiä, ääntä ja grafiikkaa. Suomessa tällaisista on nähty vain yksittäisiä kokeiluluonteisia esimerkkejä.

Verkon ominaispiirteitä hyödyntävien videokerronnan muotojen kehittäminen ja kävijöiden parempi palveleminen ovat yksi verkkolehtien lähitulevaisuuden haasteista monissa suomalaisissa mediataloissa. Verkkovideot ja muut uudet audiovisuaaliset aineistot voivat olla juuri alkaneen vuosikymmenen suurimpia journalismia muuttavia sisältöjä. Ne voivat myös olla tärkeitä keinoja houkutella uusia ja kenties kerran menetettyjä lukijoita takaisin vanhan ja vahvan media-brändin pariin.

YTT Anssi Männistö on visuaalisen journalismin lehtori ja erikoistutkija Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella.

LÄHTEET

- Drake, Merja; Haasio, Ari ja Jääskeläinen, Miisa (2009). Valtamedian kainalossa. Online-journalismin parhaat käytännöt -hankkeen loppuraportti. Haaga-Helia kehittämiskeskuksen raportteja 3/2009. Helsinki: Edita.
- Kobré, Ken (2009). The Future of Videojournalism: Stay ahead of the curve by following these trends. *Digital Journalist*, April 2009. Saatavilla: <http://digitaljournalist.org/issue0904/the-future-of-videojournalism.html> (luettu 18.1.2010).
- Mäenpää, Jenni ja Männistö, Anssi (2009). Kun kaikki videoivat kaikkea. Liikkuva kuva sanomalehden sivuilla. Tiedotusopin laitos, Tampereen yliopisto. Julkaisuja B 53/2009.
- Nielsen, Jakob ja Loranger, Hoa (2006). *Prioritizing Web Usability*. Berkeley: New Riders.
- Nielsen (2009). YouTube Maintains Top Ranking by Total Streams and Hulu Grows 490 Percent Year-Over-Year, According to Nielsen Online. Saatavilla: http://en-us.nielsen.com/main/news/news_releases/2009/may/youtube_maintains (luettu 18.1.2010).
- Ponsford, Dominic (2008). News websites must embrace video or die. *Pressgazette* 10.11.2008. Saatavilla: www.pressgazette.co.uk/story.asp?storycode=42407 (luettu 18.1.2010).

Synnyynnäiset alamaiset ja muita tiedeuutisia

”Synnyynnäistä johtajaa ei ole”, otsikoi Aamulehden tiedesivu näyttävästi helmikuussa 2009 (3.2.2009). Juttu kertoo, että ”uuden tutkimuksen mukaan” johtajuudessa ei olekaan kyse johtajan persoonasta, vaan alaisen, sillä voimakkaat persoonat ”inspiroivat” ujoimpia seuraajikseen. Varauksiakin esitetään: johtajien ei toistaiseksi tarvitse huolestua asemastaan, sillä tutkimus on tehty ”vasta” ja ”toistaiseksi” kolmipiikkikaljoilla.

Kuvitukseen tiedeuutinen on saanut lähikuvan neuvostomerkkeihin sonnustautuneesta nuoresta miehestä, jolla on nyrkki pystyssä ja suu auki. Punaliiput liehuvat taustalla. Kuvan vasempaan alakulmaan, ikään kuin miehen kainaloon, mahtuu myös nuoren naisen profiili. Kuvateksti kertoo: ”Johdettavat ovat yhtä keskeisessä asemassa johtajuuden synnyssä kuin johtajat itse.” Monimutkaisten yhteiskunnallisten valtarakenteiden analysointi on siis näin helppoa! Tarvitaan vain kalaparvi, niitä tarkkaileva tutkija ja universaaleja totuuksia tehtaileva toimittaja.

Eläimillä tehtyjen kokeiden mutkaton muuttuminen ihmiselämää koskeviksi suuriksi totuuksiksi on epäilemättä suuri syy siihen, miksi sanomalehtien tiedejournalismi tuntuu toisinaan ärsyttävältä. Juttujen aiheista, näkökulmista tai journalistisesta otteesta ei voi päätellä, liikutaanko niin sanotun asian parissa vai *Hullu maailma* -palstoilla. Esimerkiksi kolmipiikkikalajutun kavereina välitettiin seuraavia uutisia: ”Yhdysvaltalaisutkimuksessa on löytynyt yhteys suosittujen ja epäsuosittujen etunimien ja nuorisorisikollisuuden välillä”. ”Tupakoiva teini-ikäinen kasvattaa mahdollisuuksiaan sairastua myöhemmällä iällä masennukseen”. ”Miehet haisevat juustolle, naiset greipille ja sipulille”. Tämä kaikki siis *Tiede*-otsikon alla.

Etsin tässä kirjoituksessa vastausta siihen, miksei kaltaiseni lukija – kaikenlaisista tieteistä, mutta etenkin yhteiskuntatieteistä ja humanistisista aloista kiin-

Kuva: AL 3.2.2009.

nostunut keski-ikäinen naislukija – oikein tunne tiedejournalismia omakseen. Tätä varten tein pienimuotoisen sisällönanalyysin Helsingin Sanomien, Aamulehden, Ilta-Sanomien ja Iltalehden tiedejutuista vuoden 2009 aikana.¹

Luonnon ja yksilön valintaa

Tiedeuutisissa, kuten muissakin kulttuurisissa esityksissä, on aina mukana myös kulttuuria ja politiikkaa muodin mukaan vaihtelevin painoituksin. Kun 1970–1980-lukujen hyvinvointivaltiossa muotitieteitä olivat sosiologia ja muut yhteiskuntatieteet (Kivivuori 1991), näyttää nykyinen tiedejournalismi suosivan lääketiedettä, luonnontieteitä ja psykologiaa. Vallalla näyttää olevan angloamerikkalainen *science*-käsitys tieteestä, vaikka suomen kielen *tiede* ei yksinomaan luonnontieteisiin viittaakaan. Helsingin Sanomien *Tiede & luonto*-nimitys antaa siis oikeamman kuvan teemasivuston sisällöstä kuin esimerkiksi Aamulehden *Tiede*. Lääketieteen status viestimissä on tosin jo pitkään ollut korkea (Kärki 1998).

Aineistossani painottui erityisesti evoluutioteoria, mikä ilmeisesti ainakin osittain johtui siitä, että vuonna 2009 juhlittiin sekä Darwinin syntymän 200-vuotispäivää että *Lajien synnyn* 150-vuotista olemassaoloa. Vaikuttaakin siltä, että muutaman vuoden takainen huoli suomalaisten evoluutio-osaamisesta (Setälä 2008) on muokkautunut jonkinlaiseksi tiedejournalismin piilo-opetus suunnitelmaksi. Ajatus luonnonvalinnasta tuntuu istuvan hyvin myös nykyiseen poliittiseen ilmapiiriin, samoin yksilöiden valintoja painottava psykologia.

Suurimman tilan sanomalehtien tiedekiinnostuksesta veivät erilaiset ruumiin, mielen ja etenkin ”ylipainon” hallintaan tähtäävät jutut (ks. Harjunen & Kyrölä 2007). Jopa lihavuustartunnasta varoiteltiin: ”Tutkija väittää: ylipaino tarttuu kuin flunssa” (AL 27.1., myös IL 27.1.). (Hetero)seksi ja lisääntymisterveys taitavat olla kesto-suosikkeja: ”Testien ansiosta kuolleisuus eturauhassyöpään laski” (AL 21.1.), ”Runsas seksi lisää syöpäriskiä?” (IL 27.1.).

Keskeistä uutisissa näyttää olevan monisyisten ilmiöiden selittäminen yksioikoisesti. Kulttuuriset ja sosiaaliset tekijät, sen kummemmin kuin aika ja paikkakaan, eivät juuri vaikuta ongelmien määrittelyyn. Esimerkiksi ”Hiljattain julkaistun amerikkalaistutkimuksen mukaan naisten on vaikeampi kontrolloida syömistään nälkäisenä kuin miesten” (AL Valo-liite 31.1.–5.2.). Siis universaalisti, ympäri maailman? Etiopiassa, Tšetšeniassa vai vain jossain päin USA:ta?

Perinteitä ja psykokulttuuria

Siinä missä päivälehdet pyrkivät enimmäkseen ilmastonmuutoksen, geenien ja ruumiin hallintaan, iltalehdet suosivat ruumiin lisäksi myös mieltä, mielellään

numeraalisesti käsiteltynä. Esimerkiksi ”tuoreen selvityksen mukaan joka kymmenes vaikenee tunteista” (IS 23.1.) ja ”joka kymmenes pariskunta elää alkurakkautensa huumassa vielä 20 vuoden yhdessäolon jälkeen” (IS 31.1.–1.2.). Numeronikareiden lisäksi myös psykologit ja filosofit näyttävät tarjoavan vastauksia asiaan kuin asiaan: ”filosofi ja psykologi pohtivat salaamisen syitä ja seurauksia parisuhteessa” (IL 22.1.).

Etenkin iltapäivälehtien suosiman psykologissävyyisen tutkimuksen vahvuus liittyy niin sanottuun psykokulttuuriin, eli ilmiöiden ja ongelmien selittämiseen psykologialla, jonka katsotaan alkaneen Suomessa, kiinnostavaa kyllä, juuri edellisen suuren laman aikoihin. Janne Kivivuoren (1991) mukaan arjen psykologisoituessa sosiologia ja muu ”yhteiskunnallinen” menetti suosiotaan. Naisten kannalta arjen psykologisoituminen on paradoksaalista. Yhtäältä psykokulttuuri on avannut mahdollisuuksia käsitellä aiheita, jotka aiemmin suljettiin ulos julkisuudesta. Toisaalta etenkin iltapäivälehtien yksinkertaiset totuudet kiinnittävät sukupuolet entistä tiiviimmin perinteisille paikoilleen, naiset tunnetöihin ja miehet asiajournalismin puolelle ”oikeisiin” töihin.

Psykologia näyttää olevan kutakuinkin ainoa sanomalehtien tiedeymmärrykseen sopiva ihmistiede. Kasvatus ja koulutus kiinnostavat lehtiä kuitenkin jonkin verran – ovathan ne keskeisiä modernin yhteiskunnan sosiaalistajia, herkästi syyllisyyttä, syytöksiä ja oikeaoppisuuden puolustusta nostattavia teemoja. Tammikuussa 2009 kotiäiti Nina Mikkonen vertasi televisiokeskustelussa lasten päivähoitoa natsien toimiin ja aloitti siten – taas kerran – pitkään velloneen keskustelun äitien paikasta maailmassa. HS:n palstoille apuun hälytettiin (1.2.) kaksi tiedemiestä, filosofian professori Timo Airaksinen ja biologi Markku Varjo. Kuvaavaa on, että tästäkin keskustelusta puuttuivat yhteiskunta, aika, paikka ja konteksti lähes kokonaan. Vastakkain asettuivat yksittäinen, mieselättäjyyden ideaaliin perustuva provokaatio sekä universaaleja ja ylemmydentuntoisia vastauksia tarjoilleet (mies)filosofi ja (mies)biologi. Kiinnostavampaa olisi ollut, jos keskusteluun olisi kutsuttu esimerkiksi kasvatustieteilijöitä, äitiyden ja vanhemmuuden sekä työelämän tutkijoita. Aamulehdessä näin ilahduttavasti tehtiinkin, kun päiväkotien taustaa paikannettiin talouselämän kehitykseen ja teollistumisen alkuvaiheisiin (AL 28.1.).

Muutoin ihmistieteet ja niiden kiinnostuksen kohteet näyttivät ylittävän uutiskynnyksen helpoiten, kun niiden aiheet liittyvät esimerkiksi Suomen (lähi)historiaan – tai muihin ”kansallisiin perinnetieteisiin”, kuten kielitieteeseen. Ihmistieteilijöille näyttää olevan helposti tarjolla jonkinlaisen oikeaoppisuutta vahtivan perinneapolisin paikka: ”Kielipoliisi setvi senssi-ilmoituksia” (HS 20.1.) ja ”Norjan prinsessan nimivalinta puhuttaa” (HS 23.1.). Toinen mahdollinen puhujan paikka on tulkitsijan tehtävässä (vrt. Välvirronen 2001). Esimerkiksi Barack Obaman virkaanastujaisten aikaan äänessä olivat niin Yhdysvaltain historian tutkijat (IS 23.1., AL 21.1.) kuin puheoppineetkin (AL 20.1.).

Myös aiheet journalismin oman tontin reunamilta, kuten medioituminen ja sosiaalinen media, kiinnostavat, mutta jutut päätyvät usein esimerkiksi kotimaan

sivuille, eivät tiedesivuilla. Tieteellä onkin taipumus limittyä ja lomittua lehtien eri osastoihin ja muihin kuin varsinaisiin tiedejuttuihin (vrt. Rydman 2002).

Haasteita tiedejournalismille

Ihmistieteet näyttävät siis kiinnostavan toimittajia vain satunnaisesti, ja silloinkin muilla kuin tiedesivuilla: kulttuurisivuilla, syntymäpäiväuutisissa ja sekalaisten friikkiuutisten joukossa – ja yllättävän usein lähellä kuolinilmoituksia. Yhteiskunnallisista ja kulttuurisista asioista, miten ikinä ne sitten määritelläänkään, keskustelevat tutkijoita useammin poliitikot, kansalaisjärjestöjen edustajat ja taiteilijat. Voi olla, että journalistinen tieto ikään kuin kilpailee nykyisyyttä koskevassa tiedontuotannossa yhteiskuntatieteiden ja humanististen tieteiden kanssa eikä siksi noteeraa niitä näkyvästi. Harmi, sillä Tiedebarometrikin – tosin kyseenalaisine tiedeymmärryksineen – kertoo yleisön kiinnostuksesta ihmistieteitä kohtaan (Tiedebarometri 2007). Nimenomaan yhteiskuntatieteilijöille voisi osoittaa kysymyksen, mistä suuri kiinnostus psykologiseen tietoon johtuu. Toisaalta vaikuttaa siltä, että tiedejournalismi ei tee oikeutta myöskään luonnontieteille, jotka ajautuvat herkästi *Hullu maailma* -palstoille.

Koska sanomalehtien ”tiede” ja ”tieto” perustuvat näkemykseen, että ne ovat tietäjästään irrallisia ja universaaleja asioita, niitä voi siirtää paitsi kolmipiikkikaloista ihmisiin, myös globaalisti paikasta toiseen. Edes paikallisuuteen vahvasti nojaava Aamulehti ei juuri kiinnostu suomalaisten yliopistojen tutkimuksesta vaan kirjoittaa mieluummin kaikenlaisten amerikkalaisten pikkuyliopistojen saavutuksista. Ongelmallista on sekin, että tutkimukseksi nimetään mitä erilaisimmista lähteistä olevia selvityksiä, joita tuottavat paljon muutkin kuin akateemiset tietotehtaat.

Otos on otos, eikä siitä tietenkään voi päätellä sanomalehtien tiedejournalismin koko kuvaa, ainakaan kovin vivahteikkaasti. On muistettava lehtien väliset erotkin: siinä missä Aamulehti näyttää toistavan lempiaiheitaan (esim. rottakokeiden päättelmä ”Juo nuorena, et pääätä aikuisena”, 22.9.; ”Punaviini ja seksi”, 27.10.), Helsingin Sanomat pyrkii moniäänisempään keskusteluun esimerkiksi *Vieraskynä*-, *Sunnuntaidebatti*- ja *HS-raati* -palstojen avulla. Ne päästävät ääneen muuan muassa käsityötieteilijän (27.9.) ja puolustavat myös humanististen oppiaineiden paikkaa muuttuvassa yliopistossa (HS 29.9.). Tiedejournalismin massasta poikkesi esimerkiksi Tiede-sivujen puolen sivun juttu, otsikolla ”Romantiikka hullaantui tieteestä” (HS 3.11.), joka oli oikein inspiroivaa luettavaa. Jutussa esiteltiin Richard Holmesin teos *The Age of Wonder* (2008) ja pohdittiin, miten romantiikka, suuret tunteet ja valistuksen järki kietoutuvat yhteen. Toden totta, maailmalta löytyy tällaistakin tiedeymmärrystä.

Journalistinen ”tiede” vaikuttaa osaltaan siihen, miten ymmärrämme maailmaa ja sitä koskevia isoja kysymyksiä. Siksi sen kannattaisi olla tietoisempi siitä, millaisina inhimillisen tiedon edellytykset, rajat ja mahdollisuudet näyttäytyvät, ja kiin-

nostua tieteestä ihan tosissaan: missä ja kuka sitä tuottaa, millä edellytyksin, millaisin taustaoletuksin ja – etenkin nyt suomalaisen yliopistolaitoksen muutosvaiheessa – kenen rahoituksella. Missä on tiedejournalismin kriittisyys, kun akateemisten tietotehtaiden rahoituspohja muuttuu radikaalisti?

Monipuolinen kiinnostus yhteiskunnalliseen ilmiöön nimeltä ”tiede” asettaa toimittajakoulutukselle suuria haasteita. Pelkona on ollut, että asiantuntemuksen lisääminen heikentäisi suhdetta lukijoihin (Rydman 2002, 24). Haasteet eivät liene kuitenkaan mahdottomia, sillä suuri(n) osa toimittajista käsittääkseni opiskelee jossain vaiheessa yhteiskunnallisia ja humanistisia aineita, jos ei muuta niin viestintää. Hankalin haaste lienee päästä eroon opintoihin usein sisältyvästä ikivanhasta ”käytännön” ja ”teorian” vastakkainasettelusta. Sitä paitsi yhteiskuntatieteellisestä ja humanistisista tieteistä kiinnostuminen voisi auttaa havaitsemaan esimerkiksi ne teknistaloudelliset, psykokulttuuriset, ruumisnormatiiviset ja elämänhallintaan liittyvät diskurssit, jotka aikaamme riivaavat. Silloin niitä voisi jopa vastustaa, parhaiden journalististen perinteiden mukaisesti! Keskusteleavuuden ihanteen nimissä sanomalehtien tiedejournalismi voisi asettua sillaksi luonnontieteiden ja ihmistieteiden, sosiologian ja psykologian, rakenteiden ja yksilöiden välille – ja osallistua näin nykyisyyttä, eli meitä kaikkia koskettavan tiedon muodostukseen.

FM Sanna Kivimäki toimii ma. lehtorina Viestintätieteiden yliopistoverkostossa.

VIITTEET

- 1 Aineistot: 1) Luin ajalla 15.1.–3.2.2009 kaikki mahdolliset ”tieteeseen” ja ”tutkimukseen” viittaavat jutut Helsingin Sanomista, Aamulehdestä, Ilta-Sanomista ja Iltalehdestä. 2) 1.3.–31.5.2009 luin erityisesti päivälehtien tiedesivuja (HS Tiede ja luonto-sivut, AL Tiede-alakerrat). 3) 23.–30.9.2009 etsin etenkin ns. ihmistieteitä kaikkialta Helsingin Sanomista ja Aamulehdestä ja tein satunnaisia havaintoja sen jälkeenkin 1.10.–1.12.2009. Kaikkiaan mappeihin kertyi 514 juttua. Juttujen koko vaihteli kokonaisen sivun täyttävistä, suurista kuvitetuista jutuista yhden lauseen sitaatteihin, joita etenkin AL suosi. Mukaan ei laskettu esim. väitöstiedotteita tai yleisönosastokirjoituksia.

LÄHTEET

- Holmes, Richard (2008). *The Age of Wonder. How the Romantic Generation Discovered the Beauty and Terror of Science*. London: Harper Press.
- Kivivuori, Janne (1991). *Psykokulttuuri*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Kärki, Riitta (1998). *Lääketiede julkisuudessa: Prometheus vai Frankenstein*. Tampere: Vastapaino.
- Kyrölä, Katariina & Harjunen, Hannele (toim.) (2007). *Koolla on väliä! Lihavuus, ruumisnormit ja sukupuoli*. Helsinki: Like.
- Rydman, Jan (2002). Tiede, julkisuus ja media. *Tieteessä tapahtuu* 2002: 3, 22–29.
- Setälä, Vienna (2008). Kehitysoopin julkinen ymmärrys ja populaari evoluutiodiskurssi. *Tiedotustutkimus* 2008: 4, 42–62.
- Väliverronen, Esa (2001). Popularisers, Interpreters, Advocates, Managers and Critics. *Framing Science and Scientists in the Media*. *Nordicom Review* 2001: 2, 39–47. http://www.nordicom.se/common/publ_pdf/34_Valiverronen.pdf (linkki tarkistettu 11.1.2010).

Internet meni jo ohi

Sanna Kivimäen artikkeli palauttaa mieleen ajat, jolloin itse koin syvää närkästystä median tiedesisältöjen heikkoudesta. Väitöskirjassani kuvasin, miten ”median giljotiinissa” tiedetieto teloitetaan irrottamalla se tutkimuksellisesta kontekstista.

Ensin katoaa kuvaus tutkimusmenetelmästä. Sitten julkaisutiedot. Lopulta tieto tekijästäkin häviää. Jäljelle jää nimettömän olennon jossain julkaisema irrallinen tulos, jonka takeeksi riittää, että se on ”tutkimus” ja ”uusi”. Samalla kannetaan vainajana ulos itse tieto, sillä se elää aina tutkimuksellisessa kontekstissa, joka tarvitaan sen laadun arvioimiseksi. Kertomisen riemussa tiedetieto syleillään kuoliaaksi.

Jollain perverssillä tavalla tämä tuo mieleeni rikosnimikkeistöstä kai jo kadonneen kuoliaaksimakaamisen. Sillä tarkoitettiin tappoa, jossa äiti vahingossa kehoilaan tukehduttaa viereensä ottamansa lapsen. Nyt, kun vauvoja ei enää nukuteta vanhempiensa sängyssä, näitä ei onneksi enää tapahdu.

Tuollaista tynkäjuttua voidaan kyllä käyttää huomion kiinnittämiseksi mielenkiintoiseen tieteelliseen keskusteluun, mutta jotta se ei jäisi trivialpursuitiksi, vähintään olisi referoitava tutkimus siten, että kiinnostunut voi hakeutua alkupe räistyön ääreen.

Kritiikissään Sanna Kivimäki siis mielestäni osuu paljolti oikeaan. Silti epäilen, että halli haukkuu tyhjää puuta, josta lintu lähti jo.

Minä tapasin lohduttaa itseäni ajatuksella, että suurin osa median tiedekirjoittelusta ei ole tiedejournalismia, vaan tieteenläheisyydestä tyydytystä saavien hump-paviihdettä. Sitä harjoittaa tieteen ympärillä riekkuva piiri tiedehengareita, joiden kytkentä tieteeseen tai edes oikeaan journalismiin ei ole sen syvempi kuin rokka-reita vainoavan Hengari-Hertan suhde bändin musiikkiin.

Minun ajatuksissani siis kangasteli jonkinlainen ”oikea tiedejournalismi”, jonka vastakohtaa Kivimäki kuvaa. ”Oikeaa tiedejournalismia” olisi sellainen tiedekirjoit-taminen, joka noudattaa journalistisen laadun yleisesti hyväksytyjä kriteereitä.

Toisaalta tällainen ajatus ”oikeasta tiedejournalimista” selvästikin on niin naiivi, että en kehtaa tunnustaa sitä omakseni. Peruutan äskeisen tunnustukseni.

Uutismedia on jo pitkään juossut kahteen vastakkaiseen suuntaan, niin että jossain vaiheessa housut väkisinkin repeävät. Puhutaan laatujournalimista, jota on maailman ilmiöiden entistä kattavampi ja analyttisempi seuranta. Kuitenkin

mediaa täyttää yhä enemmän hömpä, joka hakee tosi-TV-sukupolven kiinnostusprofiilia. Journalismi ja julkaisubisnes ovat lukkiutuneet jaakobinpainiin, jonka tuloksena on journalismin erityislaadun oheneminen.

Nuorukaisena uskoin, että uutismedian tiedejournalismia voi kehittää aiempaa älykkäämmäksi ja kattavammaksi. En usko enää. Sen estävät syvät rakenteelliset syyt, jotka liittyvät sellaisiin asioihin kuin toimittajakoulutukseen, median kulttuuriin ja rahoitusrakenteisiin, jopa yleiseen sivistystasoon ja sen kehitystrendeihin sekä lukuisiin muihin isoihin ja pieniin asioihin.

Toisaalta tutkimuslaitoksen tiedotusvirkamiehen näkökulmasta asia näyttäytyy hieman toisin. Tiedotusmateriaali menee hyvin läpi, mutta ei niin sanotuissa tiedejutuissa, vaan osana yleistä uutisvuota, jos sillä on uutisrelevanssia. Tätä materiaalia Kivimäki ei pohdi, vaikka se on median tiedesisällössä runsas, joillakin tieteenaloilla enemmistönä. Se ei tuota perinteisiä tiedejuttuja, vaan lisätietoja ja näkökulmia muihin aiheisiin. Tämä osa tieteen vuosta mediaan toimii. Siinä tieteellisellä tiedolla on vahva roolinsa, ja minä näen hyvää journalismia joka päivä.

Kriittis-analyttiseen yhteiskunnalliseen ajatteluun ja todelliseen tietoon perustuvan näkökulmanmuodostuksen kannalta tosi-TV-väki on menetetty jo joskus kouluiässä, eikä siihen kannata paljon satsata myöskään tiedejournalistisessa mielessä. Jos uutislehti haluaa palvella näitä tiedettä imitoivilla viihdejutuilla niin sitä vaan. Jokainen yhteiskunta ja aika tarvitsee huvimestarinsa.

Populaaritieteellinen kirjallisuus on maailmalla rikasta, ja tieteistä oikeasti kiinnostunut osaa hakeutua näiden syvällisempien kirjallisten lähteiden ääreen. Nettikirjakaupat ovat siinä suurena apuna. Internetin parhaiden tiedesivustojen kautta saa kontaktin alkuperäisjulkaisuihin ja suoraan tutkijoihin. Tiedetiedon aktiivikäyttäjien joukossa painetun uutismedian etsikkoaika on jo ohi. Internetin erikoistuneet tiedesivustot palvelevat paljon paremmin, enkä näe, että kehitys tässä voi enää kääntyä painetun uutismedian eduksi.

Pikemminkin netin jo nyt ällistyttävän rikas tiederesurssi ja sen ympärille rakentuneet sivustot ja verkostot näyttävät tietä muillekin journalismin alueille, joissa tiettyihin aihealueisiin erikoistuneet palvelut tulevat syömään yleisen uutismedian kulutusta. En usko, että nykyisillä mediataloilla riittää visiota hyödyntää tätä resurssia palvelujen tuottamiseksi, vaan sisältöjen tuottamisessa nähdään pitkän keskittymisen kauden jälkeen uudelleen hajaantumisen vaihe. Se ei voi olla muuta kuin siunaukseksi.

VTT Erkki Kauhanen on tiedejournalisti ja toimii Metsäntutkimuslaitoksen viestintäpäällikkönä.

Kunnon kalajuttu EU-huhu-uutisen harharetket

Kolmas helmikuuta 2009 Helsingin Sanomat (HS) julkaisi uutisen otsikolla ”EU aikoo ryhtyä valvomaan myös vapaa-ajan kalastajien saaliita”. Ingressissä kerrottiin, että ”vapaa-ajan kalastajien pitää 2010 alkaen ilmoittaa yli 15 kilon saaliit. Viranomaiset ihmettelevät, miten asetusta kyetään Suomessa valvomaan”. Uutinen herätti HS:n verkkosivustolla kiivaan keskustelun, jossa enimmäkseen kyseenalaistettiin EU-byrokratian järkevyyttä, mutta myös keskusteltiin laajasti kalastuksesta eri näkökulmista niin Suomessa kuin muualla Euroopassa.

Seuraavana päivänä, 4. helmikuuta, HS jatkoi aiheesta uudella artikkelilla ”Saaliiden syynäämisellä on kannattajiakin”. Ingressin mukaan ”EU:n kontrolli kiukuttaa suurinta osaa keskusteluihin osallistuneista vapaa-ajankalastajista”. Artikkeliki keskittyi haastattelemaan vaasalaista vapaa-ajankalastajaa Jan-Erik Näsmania, joka kertoi kalastusharrastuksestaan. Kuvassa Näsman lapioi avantoa auki taustallaan rantaviivaa ja kaupunkimaisemaa. Kuvatekstin mukaan ”Jan-Erik Näsman ja Beckykoira kalastavat merellä aivan Vaasan keskustan likellä”.

Euroopan komissio tarttui asiaan vielä samana päivänä lähettämällä medialle tiedotteen otsikolla ”Virkistyskalastajille ei kattavaa ilmoitusvelvollisuutta”. Tiedotteen ingressi totesi seuraavaa:

”Toisin kuin suomalaisissa tiedotusvälineissä on viime päivinä väitetty, Euroopan komissio ei ole esittämässä saalismääriä koskevaa kattavaa ilmoitusvelvollisuutta vapaa-ajan kalastajille. Tosiasiassa komission ehdotus EU:n kalastuksenvalvontajärjestelmästä koskee vain suojeltujen, liikakalastettujen lajien vapaa-ajankalastusta avomerellä. Muun muassa väite, jonka mukaan vapaa-ajan kalastajien on vuodesta 2010 alkaen ilmoitettava kaikki yli 15 kilon saaliinsa, on tuulesta temmattu.”

HS julkaisi komission tiedotteeseen pohjaavan uutisen seuraavana päivänä, 5. helmikuuta, otsikolla ”Vapaa-ajan kalastajien saaliiden valvonnasta syntyi tulkin-takiista”. Siinä HS kirjoitti, että vapaa-ajan kalastajien saaliiden valvonnasta olisi syntynyt erimielisyyttä Suomen ja EU:n viranomaisten välille. Lisäksi lehti kertoi itse esittäneensä 15 kg:n väitteen ja referoi komission tiedotetta asiasta sekä haastatteli asiasta vastaavaa virkamiestä maa- ja metsätalousministeriöstä. Virkamies

ei uutisessa kuitenkaan tiennyt, mitä kalalajeja komission ehdotus koskisi. Hän moitti ehdotusta epäselvästi kirjoitetuksi. HS:n mukaan ”Suomessa on väitetty”, että komissio esittäisi vapaa-ajan kalastajille kattavaa saalismäärän ilmoitusvelvollisuutta. Epäselväksi jää, mitä uutisessa mainittu tulkintakiista koski ja mikä viranomaisen väitteen esitti tai minkä viranomaisten välille väitetty kiista syntyi.

Seuraavana päivänä, 6.2., ainakin Hufvudstadsbladet, Aamulehti ja Kaleva julkaisivat uutisen siitä, kuinka EU-komissio rauhoitteli vapaa-ajankalastajia. Osa uutisista oli edelleen ristiriitaisia. Esimerkiksi Savon Sanomat pohti asiaa pääkirjoituksessaan edelleen virheellisen tiedon pohjalta ja EU:n tempauksesta huvittuneena totesi Suomen järvien olevan pikemminkin ali- kuin ylikalastettuja. Komission ehdotus ei todellisuudessa koske sisävesikalastusta lainkaan.

8. helmikuuta Helsingin Sanomien ulkomaantoimittaja kirjoitti kolumnissaan ”Pakkotoimia, kiitos” metelistä, joka ”Euroopan unionin typeryydestä nousi kulu-neella viikolla, kun unionin väitettiin vaativan vapaa-ajan kalastajia raportoimaan yli 15 kilon kalansaaliinsa, mikä olisi sekä älytöntä että mahdotonta”, ja ehdotti, että komissio voisi sen sijaan tehdä jotain järkevää Itämeren pelastamiseksi. Teksti on erikoinen ottaen huomioon, että ilmeisesti HS itse toi asian ensimmäisenä esiin Manner-Suomessa. Samana päivänä Turun Sanomien kolumnisti arvioi uutisankkaa otsikolla ”Kalajuttu satoi Soinin laariin”. Hän totesi ”kalavaleen” olleen niin hyvä juttu, että se todennäköisesti jää elämään kurkkudirektiivin ja muiden tarinoiden joukossa.

Vielä 15. helmikuuta Helsingin Sanomien mielipideosastolla oli kirjoitus, joka oli otsikoitu ”EU ei tajua vapaa-ajan kalastustamme”. Komission Suomen-edustuston päällikön Eikka Kososen vastine ”Saalismääristä ei laajaa ilmoitusvelvollisuutta” julkaistiin HS:ssa kaksi päivää myöhemmin. Kososen vastine lopetti keskustelun aiheesta.

Mistä kalajuttu sai alkunsa?

Mörttinen ja Törnudd (2006) toteavat, että useimmat EU:ta koskevat suomalaiset huhu-uutiset ovat olleet peräisin ruotsalaisesta iltapäivälehistöstä. Niin myös kalajuttu. Uutisketju sai alkunsa ruotsalaisen europarlamentaarikon Nils Lundgrenin kolumnista ruotsalaisessa iltapäivälehdessä Aftonbladetissa jo 15. tammi-kuuta. Lundgren kritisoi komission ehdotusta kalastusdirektiiviksi ja epäili, että pian EU ryhtyy rajoittamaan myös sisävesikalastusta. Lundgrenin kirjoituksen pohjalta ahvenanmaalainen, EU-kriittisenä tunnettu Ålandstidningen julkaisi seuraavana päivänä uutisensa, josta ei käynyt ilmi seikkoja, jotka myöhemmin vääristivät HS:nkin uutisoinnin: luvanvaraisuudessa oli kyse ainoastaan avomerikalastuksesta sekä uhanalaisista kalalajeista, joista Itämerellä esiintyy vain turskaa ja ankeriasta, ja ainoastaan ehdotuksesta, ei valmiista direktiivistä (vrt. HS:n ensimmäisen uutisen ingressi ”Vapaa-ajan kalastajien pitää 2010 alkaen ilmoittaa yli 15 kilon saaliit”).

Ålandstidningen 16.1.2009

HS 4.2.2009

Utisen virheellisyydet oikaiseva komission kirje julkaistiin Ålandstidningessä 23.1. ja kirjeen pohjalta laadittu uutinen Nya Ålandissa samana päivänä. HS:n ensimmäinen uutinen aiheesta ilmestyi vasta 3.2., joten oikaisu olisi ollut hyvissä ajoin molemmissa lehdissä nähtävillä. Omassa uutisessaan HS lainasi kuitenkin kalatalousjohtaja Kari Ranta-ahon radiokommentteja sekä haastatteli niin ammattikiin vapaa-ajankalastajienkin järjestöjen johtohahmoja.¹ Ainakaan Ranta-aho ei ilmeisesti tuntenut komission ehdotusta, koska epäili 15 kilon tulevan nopeasti täyteen, jos kalastajien on otettava kaikki kalalajit huomioon. Haastateltavista moni mainitsi kesämökit ja esimerkiksi turistien kalastusmatkat. Kukaan ei tuonut ilmi, että kyse on ainoastaan avomerikalastuksesta, joka ei kiinnostane enemmistöä suomalaisista mökkeilijöistä.

Ahvenanmaalla kyseinen uutinen kehystyy eri tavoin kuin Manner-Suomessa sekä Ahvenanmaan saaristoluonteen että kalastuksen keskeisen elinkeinomerkityksen vuoksi. Sen sijaan mannersuomalaiselle virkistyskalastus useimmiten merkinnee muuta kuin avomerikalastusta. HS:n uutisesta puuttui myös tieto komission tarkoittamista kalalajeista. Euroopan komission Suomen-edustuston tiedottajan mukaan HS:n uutisesta vastaava toimittaja ei ollut tarkistanut tietojen paikansäilyvyyttä.

Kalastajat käyvät verkkoon

Harhaanjohtavan uutisoinnin vaikutukset näkyivät nopeasti. HS:n ensimmäinen uutinen sai lehden keskustelupalstalla aikaan kiivaan kommenttivyöryn, jossa äänekkäimmin argumentoivat EU-kriittiset keskustelijat, mutta muitakin ääniä

kuultiin. Verkkokeskustelussa tuotiin muutaman kerran esiin, että uutinen ei ollut tosi, mutta faktat eivät saaneet sielläkään jalansijaa. EU-viranomaiset saivat niskaansa suurimman ryöpyä; vain pari keskustelijaa kyseenalaisti median toiminnan uutisoinnissa.

Faircloughin (1997, 70) mukaan mediayleisö muokkaa mediateksteistä tekemistään tulkinnoista systemaattisesti keskusteluja, joiden perusteella heidän tulkintoihin voidaan tarkastella. Valaisen seuraavassa lyhyesti kyseisen verkkokeskustelun diskursseja ja peilaan siten keskustelijoiden reaktioita uutiseen. Esittelen neljä keskeistä, kilpailevaa diskurssia, jotka verkkokeskustelussa erottuvat.

Huumoridiskurssi

Verkkokeskustelijoiden yleisin tapa suhtautua kalajuttuun oli ironinen nauru EU:lle ja kyseiselle direktiiville. Monen keskustelijan puheesta kuului ärsyntyminen EU:ta kohtaan, mutta aihe oli selvästi herkullinen reviteltäväksi. Moni keskustelija suunnitteli pilaantuneen kalalastin lähettämistä Brysseliin terveisten kera.

”EU on opettanut monta ihmeellistä asiaa eläimistä, mm. sen että lehmät pielevät kasvihuonekaasuja. (...) Onkohan kaloilla suolikaasun muodostusta? Jos on, niin silloin on syytä onkia ne ylös ilmakehää pilaamasta.” (Evert the NeveRest 2.2. klo 21.50.)

”Parasta on pojaat että lähdetään jo nyt kädenpesuun turhien sakkujen välttämiseksi. Ettei vaan sormet haisisi ratsiassa sillille.” (Saapasjalka 2.2. klo 22.12.)

Vihadiskurssi

Keskustelusta erottui selvästi myös suuttumus EU:ta kohtaan. Vihasta saivat osansa niin suomalaiset kuin EU-virkamiehetkin. Puheenvuoroissa sätittiin myös suomalaisia EU:n mallioppilaan asemasta. Moni keskustelija totesi, että Suomi noudattaa pilkuntarkasti kaikkia EU:n keksintöjä, kun taas monessa muussa maassa käytetään järkeä asetusten soveltamisessa. Myös EU:n byrokraattien etäisyys Suomesta nousi esiin: he eivät ymmärrä suomalaisia oloja.

”Jos tämä homma jatkuu niin sitten teroitetaan moottorisahan terää ja kirvestä aivan muihin hommiin mihin ne on tarkoitettu -metsästysaseet mukana ja itse astun riviin ensimmäiseksi. Saatana! Omasta järvestä kalastan mitä kalastan!” (Ukko-Tonttu 2.2. klo 21.36.)

”Tällaiset idioottien laatimat säädökset ovat suorastaan lain häpäisyä, koska näiden ansioista Suomenkin laista tulee pelkkä vitsikirja.” (entinen lainkuulijainen kansalainen 3.2. klo 7.07.)

Ymmärtävä diskurssi

Moni keskustelija kommentoi eri maiden kalastuslainsäädäntöä, ja kalakantojen maailmanlaajuinen väheneminen nähtiin ongelmaksi. Direktiiviä ymmärtävät keskustelijat olivat vähemmistössä, mutta moni näki ehdotuksessa silti hyvääkin, tosin väärin faktojen perusteella.

”Monilla on esim. kuhaa satoja kiloja pakastimessa ja sitä yritetään myydä tai lahjoittaa. Kalaa tulee usein helposti ja paljon. Pitää osata tyytyä siihen, mitä itse syö. Muuten sotkee kalamarkkinat.” (Kontulainen 2.2. klo 22.09.)

”Järkihän tuossakin suunnitelmassa pitää olla, mutta parhaassa tapauksessa 5-10 vuoden päästä Suomenkin kalakannat ovat aivan eritasolla kuin nykypäivänä. Itse ilmoitan vieheillä saadut jalokalani tilastoihin ihan vapaaehtoisesti ja kannatan kantojen tarkempaa seuraamista.” (Tuomas 2.2. klo 22.25.)

Epäilevä diskurssi

Keskusteluun mahtui myös kriittisiä ääniä, joskin ne olivat valtavirtaa vaimeampia. Epäilevät kommentit voidaan jakaa toisaalta EU:n politiikan ja viestinnän tarkoitushakuisuuden arvosteluun, toisaalta mediatiedon oikeellisuuden epäilyyn.

”Mutta kuitenkin välillä tulee mieleen, onko näiden kurkkujen käyryys- ym juttujen paisuttelu ihan tarkoitushakuista.. aika paljon isompia juttuja menee läpi ilman mitään vinkunaa.” (eppu 2.2. klo 22.16.)

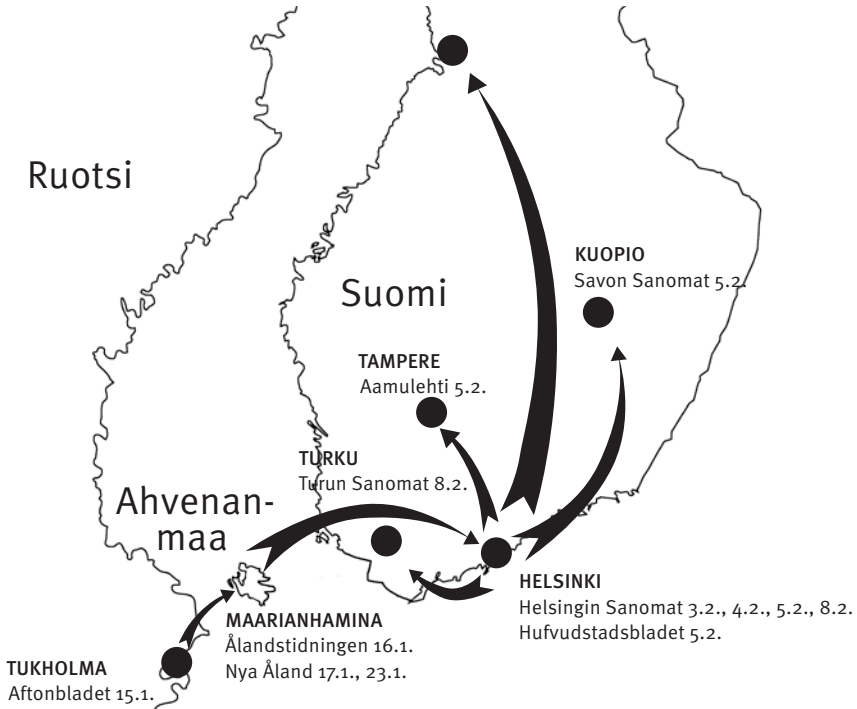
”Jotenkin toivoisi, että 'laatulehti' Hesari olisi tuonut edes jonkun näistä taustatiedoista esille uutisessaan Nyt siitä sai sen kuvan, että asia tosiaan koskisi ahvenien pyyntiä Päijänteellä ja että se olisi jo voimassa olevaa oikeutta.” (Heka 3.2. klo 11.36.)

Keskustelussa kiinnittää huomiota mediakritiikin vähäisyys, vaikka on selvää, että uutisen oikeellisuutta voi arvioida vain, jos asiasta on mahdollisuus saada lisätietoa jostakin muualta. Keskustelija Heka esitti kahteenkin kertaan (3.2. klo 11.36 ja 4.2. klo 9.52) jutun faktat, mutta kukaan ei reagoinut niihin. Laajassa keskustelussa muutama puheenvuoro toki hukkuu helposti, mutta keskustelijoiden kiusaus heittää lisää vettä kiukaalle saattaa olla suurempi kuin pyrkimys ottaa selvää asian yksityiskohdista. Moni keskustelijoista puhuu juuri järvi- ja jokikalastuksesta, vaikka direktiivi koskisi voimaantullessaan ainoastaan avomerikalastusta. Ehdotuksen mainitsemista kalalajeista ei keskustelussa ole juuri puhetta.

Oikaisu-uutiseen liittyvässä keskustelussa huomiota herättää puolestaan viranomaisten syytely virheestä. Tosin niin HS:kin asian kehysti. Edelleenkin median vastuuta uutisoinnin totuudellisuudesta ei epäilty tai sitä ei pidetty merkityksellisenä, vaikka HS:n oikaisu-uutisesta olisi voinut ainakin rivien välistä lukea, että sen ensimmäinen uutinen ei ollut faktatiedoiltaan kunnossa.

Jälkimainingeissa

Olen tässä artikkelissa seurannut kalajutun – ruotsalaisen iltapäivälehdhen kolumnista alkaneen uutisankan – matkaa Ruotsista Ahvenanmaan päivälehtiin, sieltä Helsingin Sanomiin ja edelleen muihin suomalaisiin päivälehtiin sekä pohtinut lukijoiden reaktiota uutiseen ja EU:hun HS:n verkkokeskusteluissa ilmenevissä diskursseissa. Huhu-uutinen otettiin verkkokeskustelussa todesta, ja se nosti moraalisen närkästyksen yleisössä. Media kehystää uutisaiheensa aina tavalla tai toisella, ja kalajutun kehystys oli faktojen puuttuessa eriskummallinen. Se vääristi tiedonkulkua ja aiheutti lukijoissa väärään tietoon perustuvan moraalisen reaktion EU:ta kohtaan, mikä purskahti rajusti esiin verkkokeskusteluissa. Pidän kalajuttua tyyppillisenä EU-huhu-uutisena, joka leviää nopeasti ja koskettaa kansalaisten oikeudentajua sekä vaikuttaa kansalaisten käsitykseen EU:sta ja koko poliittisesta järjestelmästä.

Media avaa yleisölleen ikkunoita eri uutisaiheisiin ja sulkee niitä jälleen, kun aiheessa ei enää riitä kiinnostavaa seurattavaa. Yleisön mahdollisuus vaikuttaa aiheisiin ja niiden käsittelyyn tai ikkunasta avautuvan uutismaiseman tarkastelemaan ennen ikkunan sulkeutumista on varsin rajallinen. Ilman omakohtaista, muilta kanavilta saatua tietoa yleisöllä ei ole juurikaan mahdollisuutta edes arvioida uutisoinnin totuudellisuutta tai näkökulmaa. Asia on otettava annettuna, siten kuin se on tarjoiltu.

Miksi kalajuttu tarjoihti näin? Ruotsalaismeppi Nils Lundgrenin avaus aiheesta oli kolumni, jolla hän luultavimmin käynnisti EU-vaalikampanjansa. Media lähti kampanjaan mukaan tarkistamatta faktoja ja esitti hänen mielipiteensä faktatietona. Kansalaiset kokevat EU-utisoinnin kaukaiseksi ja itseään koskemattomaksi, ja toimittajillekaan EU-prosessien avaaminen ei ole helppoa, varsinkaan kiireessä (Mörä 2008). Siten uutinen pääsi etenemään ja kasvamaan huhuksi, joka saattaa jäädä yleisön mieleen elämään totuutena. Se taas vaikuttaa kansalaisten kuvaan EU:sta.

Mörttisen ja Törnuddin (2006, 389) mukaan ”erilaiset huhut ja kauhutarinat Bryselin byrokraattien tehtailemista kielloista ja päättömistä direktiiveistä” vaikuttavat voimakkaasti monissa EU-maissa. He ovat kuitenkin sitä mieltä, että Suomessa ei tällaisia perättömiä juttuja ole ollut paljon. Viime vuosien tutuimpia EU-huhu-uutisia suomalaisille ovat olleet ainakin käyrät kurkut kieltävä direktiivi, lakritsiippiukiello sekä tervankäyttökielto. Tyypillistä uutisille on, että niiden koetaan koskettavan kielteisesti jotakin suomalaisen kulttuuriin kuuluvaa, suomalaisille tärkeää ja tunteita herättävää. EU-päätäjät eivät ymmärrä suomalaista kulttuuria ja toimivat siksi Suomen vahingoksi.

Mediassa juttujen lainaaminen taustoja tarkastamatta ei ole tavatonta. Loka-kuussa (Ylen verkkouutiset 12.10.) kerrottiin viiden suomalaislehden saaneen langettavan päätöksen Julkisen sanan neuvostolta jutussa, jossa Helsingin Sanomat uutisoi virheellisesti Kela koskevasta Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen päätöksestä ja muut lehdet siteerasivat HS:ää. Onko HS:n rooli liian suuri, jos maakuntalehdet eivät välitä tarkistaa siltä lainaamia uutisia? HS:n vastuu uutislähteistään on toki yhtä suuri. Wiion (2006, 60) mukaan on tyypillistä, että heikommat viestimet käyttävät aineistonaan vahvempia viestimiä. Helsingin Sanomien poikkeuksellinen valta-asema Suomessa korostaa sen vastuuta uutisvälityksen totuudellisuudesta. Toisaalta myös maakuntalehdet ovat tietenkin itsenäisesti vastuussa lähteidensä tarkastamisesta.

Langettavan päätöksen julkistamista seuraavana päivänä (HS 25.10) Sanoma Newsin toimitusjohtaja Mikael Pentikäinen ja HS:n toimittaja Tuomo Pietiläinen kirjoittivat juttujen lainaamisesta HS:n sunnuntain mediapalstalla otsikoiden ”Vain media itse voi lopettaa juttuvarkaudet”. He ehdottivat Julkisen sanan neuvostolle, että Journalistin ohjeita tarkennettaisiin siltä osin, kuin ne koskevat juttujen suoraa lainaamista ja alkuperäislähteiden merkitsemistä.

Post scriptum

En ota tässä tekstissäni kantaa itse kalastusdirektiiviin, vaan olen tarkastellut kalajuttua sillä perusteella, kuinka se suomalaisille lehdenlukijoille tarjoihti. Artikkelini aineisto koostuu 15 lehtijutusta, joista yksi on ruotsalainen, kolme ahvenanmaalaisia ja 11 mannersuomalaisia, kahdesta Euroopan komission ulkoisesta tiedotteesta sekä kahdesta Helsingin Sanomien verkkokeskustelusta (N=130; N=11). Kes-

kusteluista ensimmäinen ja laajempi liittyi HS:n ensimmäiseen uutiseen aiheesta 3.2., toinen saman lehden "oikaisu-uutiseen" 5.2. Kalastusdirektiivistä uutisoitiin ilmeisesti myös sähköisissä viestimissä alkuvuodesta 2009, mutta niiden jutut eivät ole tämän artikkelin aineistossa.

Kalastusdirektiivi nousi uudelleen otsikoihin lokakuussa 2009, jolloin HS julkaisi aiheesta uutisen otsikolla "EU uhkaa valvoa tiukasti vapaa-ajan kalastajia". Asia oli edelleen valmisteluaiheessa, mutta tekstistä kävi ilmi, että suunnitelma koskisi merellä kalastusta veneestä. HS:n kuvassa mies kalastaa ongella seisten kalliolla. Kuvateksti kertoo: "Mies kalassa Helsingissä. Vapaa-ajan kalastuksesta voi tulla EU:n valvonnan alaista".

HS 20.9.2009

KTM Annamari Huovinen valmistelee Helsingin kauppakorkeakoulussa väitöskirjaa EU-politiikasta suomalaismediassa.

VIITTEET

- 1 Kyseessä oli Varsinais-Suomen TE-keskuksen kalatalousjohtaja Kari Ranta-ahon antama haastattelu Ylen Radio Äbolandille. HS:n haastattelemiin henkilöihin kuului mm. Suomen ammattikalastajien liiton toimitusjohtaja Kim Jorda ja Suomen vapaa-ajankalastajien keskusjärjestön toiminnanjohtaja Ilkka Mäkelä.

LÄHTEET

- Fairclough, Norman (1997). *Miten media puhuu*. Tampere: Vastapaino.
- Mörä, Tuomo (2008). *Miksi Euroopan unioni ei kiinnosta kansalaisia*. Teoksessa: Katajamäki, Heli, Merja Koskela & Suvi Isohella (toim.). *Lukija- ja käyttäjälähtöinen viestintä. Viestinnän tutkimuksen päivät 2007*. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 152. 60–69.
- Mörttinen, Matti ja Törnudd, Nina (2006). *Suomi, EU, kansalaismielipide ja media*. Teoksessa: Stubb, Alexander (toim.). *Marginaalista ytimeen. Suomi Euroopan unionissa 1989–2003*, 384–401.
- Wiio, Juhani (2006). *Media uudistuvassa yhteiskunnassa. Median muuttuvat pelisäännöt*. Sitran raportteja 65. Helsinki: Sitra.

Uutisia taiteesta – vaikka väkisin? Katsaus kulttuurijournalismin kriisikeskusteluun

Alkuvuonna 2009 lehdistössä ryöpsähti käyntiin pessimistissävytteinen kolumnikeskustelu, jonka lähtöajatuksena – ja johtopäätöksenä – oli, että kulttuurijournalismi on kriisissä. Debatti kulttuurijournalismin kuolemasta¹ käynnistyi, kun Aamulehden vastaava päätoimittaja Matti Apunen totesi kolumnissaan (AL 21.3.), että ”kulttuuritoimitusten uhon ja suuruuden aika” on päättynyt. Kulttuurijournalismista on Apusen mukaan tullut ”säyseä taiteen sisäinen osasto, joka tuottaa kritiikkipalveluja”. (Keskustelusta tarkemmin ks. Jaakkola 2010 ja Hellman & Jaakkola 2009.) Suomen Tietotoimisto STT ilmoitti puolestaan lokakuussa 2009 lopettavansa vuosituhannen vaihteessa perustetun kulttuuritoimituksensa kokonaan. Tämä asia on ilmestynyt asialistalle aina aikaisemminkin taloudellisen tilanteen kiristyessä. Käänteet olivat omiaan nostattamaan huolestunutta puhetta kulttuurijournalismin rappiosta: pinnallistumisesta, viihteellistymisestä, asiantuntemuksen heikkenemisestä ja kritiikin alasajosta.

Kouliintuneimmat kulttuurikeskustelijat² eivät moisesta hätääntyneet, sillä kulttuurijournalismin olemassaolo on kyseenalaistettu säännöllisesti kulttuuri-osastojen perustamisesta 1960-luvulta lähtien: on vaadittu niin kulttuuri-osastojen popularisoimista, demokratisoimista kuin lopettamista (Kytöhonka 1968, Hurri 1992). Kun korkean ja populaarin, eli matalan, kulttuurin rajat ovat alkaneet ”vuotaa” (Lehtonen 1999) ja taide on menettänyt autonomiaansa muun muassa kaupallistumalla (Kuspit 2004, Cramerotti 2009), kriisipuhe on ollut lohdullinen tapa käsitellä muutosta vaativaa kuohuntaa (Holton 1990). Kovin pitkälle kriisin puinnissa ei kuitenkaan ole päästy. Matti Apunen totesi Journalisti-lehden (11/09) kommenttipuheenvuorossaan, että konkreettisia linjauksia kriisiin havahtuminen ei (tälläkään kertaa) tuottanut. Vaikka ”pomo-Mattia” haastateltiin aiheesta useita kertoja, kukaan ei kuulemma ”halunnut keskustella tulevaisuuden kulttuurijournalismista”.

Miten siis päästä kriisitoteamusta pidemmälle? Nähdäkseni kriisikeskustelun anatomia voidaan pelkistää kahteen polttavaan joko–tai-kysymykseen. Ensinnäkin kyse on niinkin perustavanlaatuisesta ongelmasta, kuin mitä kulttuuri on.

Keskustelujen taustalla häilyy kysymys, pitäisikö kulttuuriraportoinnin pohjaksi omaksua suppea (ja elitistinen) korkeataiteellinen vai laaja (ja demokraattinen) massakulttuurinen kulttuurikäsitelmä, joka kattaisi taiteen lisäksi populaarikulttuurin keskeiset ilmiöt ja tapahtumat. Ongelmana on eritoten se, etteivät nämä kaksi vaihtoehtoista ääripäätä ole tavanneet mahtua samaan kulttuurijournalismin määrittelyyn. Esimerkiksi kulttuuritoimittaja Paula Holmila totesi Helsingin Sanomien kirjoituksessaan ”Kulttuurijournalismi on kriisissä” (HS 24.11.), että laaja kulttuurikäsitelmä on järjestään osoittautunut korkeakulttuurivihamieliseksi. Kun toimittaja kurottua massojen suosiman kulttuurin puoleen, hän tulee helposti sivuuttaneeksi taiteen ja halveksuneeksi taidekulttuuria.

Sisällön lisäksi kyse on ollut journalistis-metodisesta ongelmasta, toisin sanoen siitä, pitäisikö kulttuurista kertoa kritiikin vai uutisen lajityypille ominaisin keinoin. Keskustelijoiden rintama on ollut miltei yksimielinen siinä, että kritiikki on joutunut tai ainakin joutumassa uhanalaiseen asemaan, kun uutisjournalistiset mallit ovat saaneet entistä enemmän jalansijaa. Kritiikin kriisi -keskustelu ei ole vain Suomelle ominainen ilmiö, vaan kritiikin tilasta on oltu viime vuosikymmenen aikana korostuneen huolestuneita myös muualla (ks. esim. Yhdysvalloissa mm. Berger 1998, Rubinstein 2006; Ruotsissa Efter kritiken -blogiyhteisö³).

Kritiikki vai uutinen -kiistassa ja taide vai populaarikulttuuri -kädenväännön takana on kaksi leiriä: esteettisesti suuntautunut kriitikkoperinteeseen tukeutuva asiantuntijakirjoittaja- ja lukijakunta, joka samastuu taiteen tekijöihin ja kokijoihin, ja uutisperinteestä ammentava journalistinen koulukunta, joka ei pidä taidetta niin pyhänä, ettei sen käsittelemiseen voisi kehitellä erilaisia totutusta poikkeavia-kin lähestymistapoja. Puolustaessaan omia valta-asemiaan eri leirit eivät useinkaan syystä tai toisesta kykene vuoropuheluun.

Vain yksi mahdollinen kulttuuri?

Sanomalehtien kulttuuritoimitukset ovat omaksuneet korkeataiteen kulttuurikäsitöksensä perustaksi (Hurri 1993). Samaan tapaan myös Ylen kulttuuriuutiset on muotoutunut taidepainotteiseksi, ja niin ikään STT:n kulttuuritoimituksessa eroteltiin toisistaan taiteen aiheisiin keskittynyt kulttuuri- ja populaarikulttuurista raportoiva viihdeosasto. Tämä on jokseenkin merkittävää, sillä journalistisen ajattelun painopiste on enemmistön puolella. Edistääkseen demokratiaa ylläpitävää kansalaiskeskustelua journalismi ei voi ajautua marginaaliryhmien maailmankuvan rakentajaksi. Kaikille kansalaisille suunnattu sanomalehti ja elitistinen taide sopivat melko huonosti yhteen, koska joukkoviestimet suuntaavat sanomansa periaatteessa rajoittamattomalle yleisölle, mutta taide ei ole lähtökohdiltaan suurten joukkojen ajanvietettä. Moderni kulttuurijournalismi on siis kärjistetysti katsoen toiminnut sellaisen ajatuksen varassa, että pienen kansanosan maailmankuvaa on pyritty välittämään koko kansalle.

Kulttuurijournalismi on kulkenut käsi kädessä korkeakulttuurisen taidemaailman kannattaman taidekäsityksen kanssa. Toisin sanoen kulttuurijournalismi on ollut osa tämän käsityksen muodostamisen kenttää. Etenkin sanomalehtien kulttuurijournalismi on ensin itse muodostanut kohteensa taidepuheen avulla ja pyrkinyt sitten suojelemaan ja vahvistamaan tuota korkeakulttuurista linnaketta. Kulttuurin teoria, etunenässä Frankfurtin koulukunnan edustajien Theodor Adornon ja Max Horkheimerin (2004) populaarikulttuuria halveksivat näkemykset kulttuuri-teollisuudesta, on samaan aikaan edistänyt korkeataiteen paikkaa ja ajanut populaarikulttuuria alempiarvoisempaan asemaan – joskin myöhempi akateeminen keskustelu on pyrkinyt voimallisesti puolustamaan populaarikulttuurin asemaa. Vahvan taidepainotuksen taustalla voi toki osittain nähdä myös sivistyksellisiä valistuksellisia tavoitteita ja viestinten pyrkimystä ylläpitää laatumediaimagoa.

Kulttuurin kerrokset ovat kuitenkin liian vähän esillä itse raportoinnissa. Kun julkisuudessa puhutaan kulttuurista, sen oletetaan olevan jokin yhtenäinen kimpale täysin vailla ymmärrystä taiteen sosiaalisista hierarkioista, joiden varassa koko kenttä toimii. Taidekentän asemanhaltijoiden näkökulmasta katsottuna on suorastaan hupaisaa lukea yleistoimittajien juttuja amatööritaiteilijoista, jotka nostetaan jalustalle suurina tekijöinä taiteilijamyytistä ammentamalla. Samaan aikaan korkeakulttuurin luojat tekevät kaikkensa välttääkseen tulemista käsitelystä arjen kehyksessä. ”Vakavan” taiteen tekijät katsovat journalistien arkisten näkökulmien latistavan ja vähättelevän heidän työtään. Jotkut taiteilijat jopa kieläytyvät antamasta haastattelua tai kertomasta työstään etukäteen journalistisen esitystavan mukaista ennakkojuttua varten vetoamalla juuri siihen, etteivät he halua latistaa työtään selittämällä teoksia puhki – ja samaan aikaan esteettisen esitystavan mukaisen arvion katsotaan olevan suoranaisten toimituksen velvollisuus.

Olisikin syytä ymmärtää paremmin taiteen ominaisluonne: se on taiteen rakastajien ja faniyhteisöjen ylläpitämä ja uusintama kenttä, joka rakentuu yksilöllisten kokemusten ja suhteiden varaan. Asettuessaan kentälle – ja niin toimittaja tekee aina lausueessaan jotain, mikä koskee kentän sisältöä – toimittaja saa helposti otsaansa ymmärtämättömän leiman, ellei hänellä ole symbolisen pääoman avulla rakennettua arvioijan asemaa. Taloudessa tai politiikassa toimittaja voi ohittaa kyseisten erityisalueiden sisäiset käsitykset ja rakentaa aiheesta täysin itsenäisen, mahdollisesti alan näkemysten kanssa ristiriidassa olevan käsityksen. Tämä on yleisjournalismissa jopa äärimmäisen toivottavaa, ja sitä kutsutaan kriittisyydeksi. Sen sijaan taiteessa tekijöiden ja sisällön välillä on niin intiimi ja vakiintunut side, että se vaikuttaa siihen, mitä mielletään taiteeksi tai kulttuuriksi. Tällaista tunnepi-toista taiteenharrastajien (ransk. *amateur* > amatööri, rakastaja) yhteisöllisyyttä ei ole esimerkiksi taloudessa tai politiikassa, joissa keskeistä ei ole aihealueen määrittely. Jotta välttyttäisiin konflikteilta, loukkaantumisilta ja väärinymmärryksiltä, kulttuuritoimittajan pitäisi aina osoittaa kohteensa paikka kulttuurin monimuotoisella kentällä. *Kenen* kulttuurista puhutaan, kun puhutaan kulttuurista?

Faktat vai kokemukset edellä?

Suomessa angloamerikkalaisen liberaalin lehdistöteorian mukaiset ajatukset ovat johtaneet hyvin uutisjournalistiseen käsittelytapaan. Sisältöjä tuotetaan uutisen ehdoilla, olipa kyseessä sitten maantieteellisesti tai temaattisesti määritelty aihealue. Tämä sopii median muuhun linjaan: uusi, tarkistettu ja paikkansapitävä tieto koetaan paremmaksi kilpailuvaltiksi kuin yhden ihmisen henkilökohtainen, horjuva näkemys. Jos katsotaan kulttuurijournalismin kehitystä kulttuuriosastojen perustamisesta 1960-luvulta alkaen, uutisjournalistinen ajattelutapa näyttää pikkuhiljaa korostuneen kulttuurijournalistien ammattiajattelussa ja toiminnassa. Suomalaiset kulttuuriosastot ovat olleet 1970-luvulta saakka huomattavan autonomisia yksiköitä. Niillä on ollut oma esimies(portaansa) ja varsinaisista uutistoitimuksista suhteellisen riippumaton, joskus jopa virallisen linjan kanssa ristiriitainen toimintapolitiikka. 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana myös kulttuurijournalismi on kuitenkin alettu nähdä yhä enemmän uutisten tavoittelun alueeksi. (Hellman & Jaakkola 2009.)

Miksi kulttuurista silti yritetään kaikin voimin kertoa juuri uutisformaatin avulla? Monia kulttuurin kysymyksiä leimaa näennäinen tapahtumattomuus. Suurin osa kulttuurin kentän tapahtumista on Daniel Boorstinin (1977) sanoin *pseudotapahtumia*, varta vasten järjestettyjä ja hyvin ennakoitavissa olevia tilaisuuksia, kuten näyttelyitä, konsertteja, julkistuksia ja esityksiä. Keskeistä ei ole, että jokin asia tapahtuu, vaan se, mikä on tuon tapahtuman merkitys. Pelkkiä rakenteita, kuten tukisummaa, myyntilukuja ja katsojamääriä, hahmottelemalla kulttuurista piiryy varsin kolkko ja yksipuolinen kuva. Kulttuuri elää kokemisessa, tulkinnassa ja suhteuttamisessa. Tuo kokeminen on luonteeltaan yksityistä, vaikka sisällöt käsittelevätkin yhteisiä teemoja ja kysymyksiä.

Yksinkertaistetusti ajatellen taiteen tehtävä on herättää kysymyksiä, kun taas journalismi etsii vastauksia (Cramerotti 2009, 43). Television kulttuuriuutisten ja tietotoimiston sähkeuutisten kaltaisissa lyhytformaateissa uutista hedelmällisemmäksi saattaisivat osoittautua lyhyet arviot tai reportaasit. Paikan päälle olisi ehkä sittenkin järkevää lähettää taiteen haasteisiin hanakasti tarttuva kriitikko-reportteri, joka paitsi raporttoisi ja kertoisi uutisen vaatimat taustatiedot journalistisesti kunnianhimoisessa muodossa, myös tulkitsisi ja arvioisi kokemaansa. Uutistoiminnan malli voisi toimia enemmänkin työvälineenä tiedon hankinnassa.

Kulttuurijournalismin kriisi jatkuu

Jos kulttuuri on vapaaehtoista osallisuutta, ei ole yhtä ainoa vastausta siihen, mistä, miten ja kenelle joukkoviestinten kulttuurijournalismin tulisi puhua – se on tuomittu tasapainottelemaan erilaisten osayleisöjen välissä ikuisesti vaillinaisena. Koska kulttuuri on vapaaehtoisesti valittavissa eikä velvoittavaa kuten kan-

salaisuus, kulttuuri ei ole demokratisoitavissa, eikä siitä kertovia tapoja ole syytä jähmettää liian yksioikoisiksi. Näin ollen kädenvääntö uutismaisten ja arvioivien raportointitapojen sekä korkeakulttuurisen ja populaarikulttuurisen lähestymistavan välillä ei ole poikkeustila vaan sisäänrakennettu jännite, joka on läsnä vaste-deskin (ks. myös Hurri 1993, 54).

Kulttuurijournalismin suunnan ratkaisevat esteettisen ja journalistisen ajattelutavan edustajien väliset valtasuhteet. Mediataloissa, joissa ratkaisut tehdään, on pääosin journalistisen osakulttuurin edustajia. Keskeinen kysymys on, ymmärretäänkö journalistisia uutistoiminnan malleja vahvistavissa toimituksissa hyödyn-tää esteettisen osakulttuurin edustajien potentiaalia. Etenkin sähköisissä välineissä kulttuuriraportointi on tällä hetkellä kovin uutiskeskeistä.

Jotta kulttuurijournalismin journalistisen ajattelun peruskiveksi vakiintuisi uutiskysymyksen ”mitä on tapahtunut” oheen esteettisesti latautunut kysymys ”mitä tapahtumista voi ajatella”, tarvitaan kulttuuriuutisjournalistien lisäksi vahväänisiksi kirjoittajiksi kulttuurin asiantuntijoita: kriitikoita, tulkitsijoita, esseis-tejä ja tutkijoita. Toimitus, joka hirttäytyy uutiseen ja kapeaan journalismikäsitykseen, menettää heidät – ja näin myös taidekentän luottamuksen ja tärkeän osan kulttuurin olemuksesta.

YTL, FM Maarit Jaakkola työskentelee lehtorina (ma.) Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella.

VIITTEET

- 1 Kyse oli paitsi lehtikirjoittelusta, myös useista keskustelutilaisuuksista, joissa ”kulttuurijournalismin kuolemaa” tai ”loppua” käsiteltiin: muiden muassa Tampereen yliopiston journalistiikan vierailuprofessori Heikki Hellman piti lähtiäsluentonsa 28.4.2009 otsikolla Kulttuurijournalismin kuolema? (http://www.hssaatio.fi/Kulttuurijournalismin%20kuolema_Heikki%20Hellman.pdf), ja media-alan vuotuisilla messuilla Mediapäivillä Helsingissä keskusteltiin 3.4.2009 otsikolla Kulttuurin kuolema (keskustelemassa Aamulehden päätoimittaja Matti Apunen, Helsingin Sanomien kirjallisuuskriitikko Mervi Kantokorpi, Aamulehden kulttuuri- ja ihmisoikeustoimittaja Maila-Katriina Tuominen ja Heikki Hellman).
- 2 Esim. Markku Koski: ”Suursiivousta kulttuurisalongissa”, HS 3.5.2009.
- 3 <http://efterkritiken.blogspot.com> (luettu 28.12.2009).

LÄHTEET

- Berger, Maurice (toim.) (1998). *The crisis of criticism*. New York: New York Press.
- Boorstin, Daniel (1977). *The image. A guide to pseudo-events in America*. New York: Atheneum.
- Cramerotti, Alfredo (2009). *Aesthetic journalism. How to inform without informing*. Bristol: Intellect.
- Hellman, Heikki & Jaakkola, Maarit (2009). ”Kulttuuritoimitus uutisopissa. Kulttuurijournalismin muutos Helsingin Sanomissa 1978–2008”. *Media & viestintä* 32:4, 24–42.
- Holton, Robert J. (1990). ”Problems of crisis and normalcy in the contemporary world.” Teoksessa Alexander, Jeffrey C. & Sztompka, Piotr (toim.) *Rethinking progress. Movements, forces and ideas at the end of the twentieth century*. Lontoo: Routledge.

- Horkheimer, Max & Adorno, Theodor W. (2004). Kulttuuriteollisuus valistuksen joukkohuijauksena. Suom. Veikko Pietilä (alkuperäinen 1947). Tiedotustutkimus 27:4-5, 9-37.
- Hurri, Merja (1992). "Tarvitseeko kulttuuri toimittajia?" Kritiikin uutiset 43:3, 5-7.
- Jaakkola, Maarit (2010). Kulttuurispecialistista kulttuurigeneralistiksi? Kulttuurijournalistisen professionalismin muutos, esimerkkinä Helsingin Sanomien kulttuuriolosasto. Tiedotusopin lisensiaattityö. Tampereen yliopisto.
- Kuspit, Donald (2004). The end of art. New York: Cambridge University Press.
- Kytöhonka, Arto (1968). "Alas kulttuuriolosastot!" Manifesti 1/68. Helsinki.
- Lehtonen, Mikko (1999). "Vuohet, lampaat, paimenet: korkea ja populaari kulttuuri myöhäismodernissa maailmassa." Teoksessa Koivunen, Hannele & Kotro, Tarja (toim.). Kulttuuriteollisuus. Helsinki: Edita.
- Rubinstein, Raphael (toim.) (2006). Critical mess. Art critics on the state of their practice. Lenox: Hard Press Editions.

Suomalainen maskuliinisuus

Kuningaskotkan kosteat kisareissut Miesurheilijat ja alkoholi mediassa

Vuoden 2009 viimeisinä päivinä luettiin iltapäivälehdistä ikävä urheilu-uutinen. Nuorten jääkiekkomaajoukkueen valmentaja Hannu Jortikka oli nähty turkulaisella nakkikioskilta pahasti päihtyneenä. ”Sekava Jortikka kaatuili pakkasyössä – sivulliset auttoivat” otsikoi Iltalehti nettisivullaan maanantaina 21.12.2009. Rakeisessa kännykkäkuvassa jääkiekkovalmentaja roikkui polvillaan maassa kahden saattajan kannattellessa häntä käsivarsista. Valmentajan housut olivat valahtaneet puolitankoon.

Seuraavana päivänä 22.12. Jortikka kommentoi Iltalehdessä, ettei näe itseään nuorison roolimalliksi ja katsoi siten saavansa viettää vapaa-aikaansa missä ja miten tahtoi. Samaa mieltä taisivat olla monet muutkin. Kansalaiskeskustelua ei aiheesta syntynyt eikä esimerkiksi Helsingin Sanomat tarttunut aiheeseen lainkaan. Jortikan yöllisen alennustilan ikuistaminen iltapäivälehden sivulle on tympä esimerkki juoru- ja iltapäivälehtien veriseksi muuttuneen irtonumerokilpailun ja kännykkäkameroiden mahdollistamasta käyttäyskulttuurista, jonka takia jokainen vähänkään nimekäs henkilö on vaarassa tulla kuvatuksi nolossa tilanteessa ja nostetuksi moraalista paheksuntaa huokuvaan otsikoihin. Jortikan anteeksipyytelemätön asenne ja asema nuorten jääkiekkoilijoiden valmentajana pakottavat kuitenkin kysymään, miten urheiluväen alkoholinkäyttöön suomalaisessa mediajulkisuudessa ylipäätään suhtaudutaan. Pohdin tätä kysymystä tarkastelemalla elokuussa 2009 ilmestynyttä, mäkihyppääjä Janne Ahosesta kertovaa kirjaa *Kuningaskotka* (Teos 2009) ja sitä ympäröintä lehtikirjoittelua.

Alkoholi on olennainen osa urheilun voitonhetkien kuvakieltä. Voitonmaljat, jotka aiemmin kipattiin yleisön katseilta piilossa, juodaan nykyään toreilla ja tv-kameroiden edessä kaiken kansan nähden (vrt. Pyykkönen & Vasara 1999). Urheiluun liittyvästä alkoholikulttuurista kirjoittaneet liikuntatieteilijät Harri Heinonen ja Petri Godenhjelm (2000) huomauttivat urheiluun liittyvän alkoholinkäytön tabuluonteesta hölymisyksestä jo vuosikymmen sitten. Olutsponsoreista ja urheilijoiden alkoholinkäytöstä on tullut näkyvä osa urheilun kertomusta, ja myös huippu-urheilu on alkanut sanoutua irti raittiuden ideologiasta.

Kuvat: YLE.

Elokuussa 2009 saatiin lukea, että alkoholi on olennainen osa paitsi voitonjuhlaa myös tappioista ja turhautumista toipumista. Ilta-Sanomien urheilutoimittajan Pekka Holopaisen laatimassa *Kuningaskotka*-kirjassa kuvataan värikkäin sanankääntein kisamatkoihin liittyviä kommelluksia ja vapaa-ajanviettoa, joka toisinaan tarkoitti kaljanjuontia hotellihuoneessa tai alppikylien kapakoissa.

”Liikkeellä ollaan mäkihyppysäkin aina huippu-urheilupää edellä, mutta joskus vaan jätkäporukka vie mennessään. En ole mikään enkeli, ja vaikka hauskaa on aina ollut, niin toivottavasti jälkipolvet älyvät toimia näissä hommissa fiksummin.” (*Kuningaskotka*, s. 189).

Kirja kertoo Etelä-Koreassa säätilan vuoksi peruuntuneen osakilpailun vaihtuneen baarikierrokseen, joka päättyi Janne Ahosen ja Risto Jussilaisen pidätykseen. Kesäleirillä Italiassa Janne Ahosen ja Jussi Hautamäen puolestaan kerrotaan samuneen viskipullon tyhjennettyään ”julkiselle paikalle kaulakkain” ja päätyneen paikallisten santarmien herättelemiksi. Kirjassa kerrotaan myös, että Ahonen hypäsi Slovenian Planicassa 2005 ja Puolan Zakopanessa tammikuussa 2008 pide-tyissä kilpailuissa edellisyön juominkien jäljiltä pahasti krapulaisena. Planican ennätyspitkä hyppy päättyi kaatumiseen, mutta Ahonen kieltäytyi sairaalahoitosta, koska arveli veren alkoholipitoisuuden käyvän tutkimuksissa ilmi. Joukkueen päävalmentaja Tommi Nikunen vahvistaa kirjassa väitteet juopottelusta kilpailureissuilla.

”Osa [joukkueesta] oli [aamulla] vielä ihan kännissä ja Ahonen kaikilla tavoin pahimmasta päästä.[...] Silloin teki mieli kertoa toimittajille ihan suoraan, että muuten olisi [Zakopanessa] voinut mennäkin hyvin, mutta kun pojat hypäsivät juovuksissa.” (*Kuningaskotka*, s. 185.)

Lajia seuraavalle yleisölle kirjan paljastukset eivät liene yllätys. Mäkihyppääjien juopottelusta on uutisoitu tämän tästä jo useiden vuosikymmenien ajan. Kuten urheilun ja alkoholin suhteesta 1900-luvulla kirjoittaneet Teijo Pyykkönen ja Erkki

Vasara (2000) huomauttavat, mäkimiehet ansaitsivat oman lukunsa nautintohakuisen urheilun tarustossa. *Kuningaskotkassa* esitetään loiventaviksi asianhaaroiksi, että toisin kuin monissa muissa lajeissa, mäkihypyssä suoritus kestää vain muutaman sekunnin eikä hyppääminen kuormita rajusti hengityselimiä tai sydänlihasta. Kirjassa viitataan myös lajin uskallusta vaativaan erityisluonteeseen, jonka johdosta lajin huiput ovat ihmisinä ”omaa rotuaan”.

”Hyppääjien omarotuisuuteen voi tutustua vaikka nousemalla Planican lentomäen torniin ja pohtimalla, mistä summasta suostuisi liukumaan sukset jalassa ränniin. Sitten voi miettiä, ovatko tällaisen ammatin valinneet miehet missään muissa-kaan asioissa keskittien tallaajia [...]” (*Kuningaskotka*, s. 186)

Kuningaskotkan juopottelupaljastukset nostivat mäkihyppääjien alkoholinkäytön jälleen kerran uutisotsikoihin. Ahonen harmitteli kirjan julkistamistilaisuudessa muutamaa yksittäiseen juomista koskevaan mainintaan kohdistuvaa mielenkiintoa ja totesi, että ”on se ihme jos ei mies kerran puolessa vuodessa vedä känniä päälle” (IL 3.8.). Sekä kirjassa että kirjaa koskevissa lehtijutuissa toistui ajatus humalajuomisesta olosuhteisiin nähden ymmärrettävänä miehisenä toimintamallina.

Useassa kirjoituksessa huomio kiinnittyikin juomisen sijaan Ahosen julkisuuskuvaan ja todellisen persoonan väliseen suhteeseen. Esimerkiksi Helsingin Sanomissa (4.8.) kirjan todettiin tuovan esiin, että ”julkisuuskuvaltaan puhtoinen” Ahonen ei ollutkaan mikään ”pyhäkoulupoika”.¹ Ilta-lehdessä puolestaan luonnehdittiin kirjan paljastavan ”silkkisen maineen omaavasta Ahosesta” ”villin puolen” (IL 3.8.). Muotoilut viestivät suomalaisen urheilu- ja alkoholikeskustelun sekä urheilujournalismin puhe- ja ajattelutapojen sukupuolittuneisuudesta. Kehykset, sanamuodot ja suhtautumistavat olisivat arvatunkin olleet toisenlaisia, jos vastaavia kertomuksia saataisiin lukea vaikkapa taitoluistelijoiden Laura Lepistön, Kiira Korven ja Susanna Pöykiön kisamatkoilta.

Mäkihypyn maskuliininen projekti

Ahosen kirjan ykkösuutiseksi nostettiin Planican krapulahyppy. Aamulehti (5.8.) kommentoi tapausta jopa pääkirjoituksessaan: ”Vaikka jätettäisiin sivummalle moraalinen paheksunta tällaisten urheilijoiden antamasta väärästä roolimallista, heidän pitäisi ajatella edes sitä, että heidän työmaallaan juopottelu on hengenvaarallista”, lehdessä todettiin. Juopottelupaljastusten synnyttämät kohuotsikot harmittivat Ahosta siinä määrin, että 6.8. Ilta-Sanomissa mäkimies moitti jo toimittajia liioittelusta ja kehotti lukemaan kirjan tarkemmin.

Krapulahypyn lisäksi kirjasta olisi tosiaan irronnut paljon muitakin kohuotsikoiksi ja julkisuuden puheenaiheiksi soveltuvaa. Kirjassa viitataan esimerkiksi mäkihypyn maajoukkueessa vallitseviin kiusaamisen ja mopotuksen pitkiin perin-

teisiin. Ilmi tulee, että ensimmäiset känni- ja seksikokemuksensa Janne Ahonen hankki 15-vuotiaana nuorten MM-kisoissa valmentajan sallivan silmän alla. Kiinnostavia otsikoita olisi voinut syntyä myös kirjan kuvaamista huippu-urheilun ja miesten väkivaltakulttuurin välisistä yhteentörmäyksistä.²

Kuningaskotkan kuvaama mäkihyppy vaikuttaa kaiken kaikkiaan perin miehiseltä projektilta. Harri Heinonen ja Petri Godenhjelm (2000) viittaavat urheilun, humalajuomisen ja 'hegemonisen maskuliinisuuden' välisiin yhteyksiin.³ Pojat sosiaalistuvat jo urheiluvallennuksessa moniin kulttuurisesti miehisiksi ymmärrettyihin menettelytapoihin: suorittamiseen, kivun sietämiseen, tunteiden hallitsemiseen ja fyysiseen ylemmyyteen (Tiihonen 1994, 245–246). Kuten Heinonen ja Godenhjelm (2000, 24–25) huomauttavat, myös humalajuominen ilmentää suomalaisessa kulttuurissa usein urheilusuorituksiin vertautuvaa sietokykyä ja miehekkyyttä.

Kuningaskotkassa kuvataan lukuisin esimerkein Janne Ahosen poikkeuksellisen kovaa kivunsietokykyä. Ahosen kerrotaan esimerkiksi ommelleen vesijettonnettomuudessa ruhjoutuneen peukalonsa itse kuntoon karhunlangalla. Kirjan mukaan Ahosen sukupolven miehet on ”nuorina karaistu todella koviksi. Silloin kilpailtiinkin oloissa, joissa ei nykyään missään nimessä edes harjoiteltaisi”. Esimerkiksi poikkeuksellisesta itsehillinnästä sopivat myös mäkikotkan ankarat laihdutusmenetelmät. Ilta-Sanomat (3.8.) siteerasi *Kuningaskotkaa* Ahosen kolmen viikon dieettejä käsittelevässä uutisessa:

”– Laihduttaessani join vain kahvia ja energiajuoma Tehoa, jotta sain diureetit jylläämään ja kusen lentämään. Ei varmaan kuulosta järkevältä, mutta oli parempi kärsiä kolme viikkoa kuin 12 kuukautta.”

Maskuliinisuuden projektiin liittyy myös tunteiden tukahduttaminen. Kuten Arto Jokinen (2000) on todennut, hegemonista maskuliinisuutta tavoitellessaan miehet kehittävät ikään kuin panssarin itsensä ja tunteidensa väliin. Pidättyväisyys, eleettömyys, hymyttömyys ja tunteiden ilmaisemisen vältteleminen ovat olleet olennainen osa myös Janne Ahosen mediapersoonaa. Poikkeuksen Ahosen ”sfinksimäiseksi” luonnehditusta mediaolemuksesta muodosti uran lopettamispäätöstä käsittelevä lehdistötilaisuus, jossa Ahonen liikuttui kyyneliin.

”Aloin siinä lukea ja arvasin heti, että itkun puolelle tämä menee. [...] Olen itkenyt paljonkin mutten ikinä, ikinä median edessä. Ja nyt, kalkkiviivoilla, piti sekini tapahtua.” (*Kuningaskotka*, s. 25.)

Vaikka Ahosen julkista tunteenpurkausta muistellaan poikkeustapauksena, karskin miehiä kyneleitä on suomalaismediassa vuodatettu säännöllisin väliajoin aina 1960-luvun puolivälistä lähtien. Etenkin alkoholinkäyttöä koskevat tunnus-
tukset ovat tarjonneet miesten liikutukselle runsaasti tilaa suomalaismediassa. Lajityypin pioneerina voi pitää iskelmätahti Olavi Virtaa, jonka liikuttuneissa tunnelmissa annettu henkilöhaastattelu ”Mestari’ itkee hymyillen” ilmestyi Hymyssä

lokakuussa 1966.⁴ Alkoholinkäyttöä koskevilla tunnustuksilla on suomalaisessa julkisuudessa terapeuttisesti miesten julkiseen persoonaan liittyvien odotusten aiheuttamia paineita. Juomistaan tilittivät 1960-luvulla julkisesti niin olympiakisoissa menestynyt mäkihyppääjä Hemmo Silvennoinen⁵ kuin apurahansa viinaan käyttänyt kirjailija Pekka Kejonen.⁶ 1970-luvun puolella alkoholiongelmistaan avautuivat myös kirjailijat Pentti Saarikoski ja Timo K. Mukka.

Viinaan sortuneiden iskelmätahtien Olavi Virran, Unto Monosen, Rauli Badding Somerjoen ja Irwin Goodmanin tähtikuvia analysoineen musiikintutkijan Marko Ahon (2003) mukaan alkoholikäytön keskeistä asemaa miesten julkisessa tunnepuheessa selittävät siihen kiinnittyvät auktoriteettivastaisuuden, kapinallisuuden ja jopa poliittisen radikalismien merkitykset. Aho viittaa myös humalajuomiseen liittyvään itsesääliin ja melankoliaan suomalaisten miesten myönteisen itsemäärityksen välineenä. (Aho 2003, 156–158.) Alkoholiaiheiset tunnustukset ovatkin suomalaisessa julkisuudessa tarjonneet soveliaan ja säädyllisen kehyksen miesten julkisille tunneilmauksille.

Omassa väitöskirjatutkimuksessani olen kiinnittänyt huomiota median rooliin suomalaisten julkisimpien heikkouden näkyväksi tekemisessä ja esillä pitämisessä. Miesten viinaan liittyvien, enemmän tai vähemmän traagisten sortumistarinoiden toistuminen vuosikymmenestä toiseen kyseenalaistaa ajatuksen miehisestä heikkoudesta pelkästään negatiivisena piirteenä. Miehisen heikkouden jatkuva ajankohtaisuus kielii pikemmin siitä, että heikkouden ilmaisuihin liittyy myös voimaantumisen ulottuvuuksia. Anu Koivunen (2003, 204) kysyykin, onko miehistä heikkoutta korostava julkinen puheenparsi ollut auttamassa sivuuttamaan vaatimukset sukupuolten välisen tasa-arvon edistämisestä. Urheilujulkisuuteen sovellettuna tämä voisi tarkoittaa naisurheilijoiden edelleen huomattavasti miehiä pienempiä resursseja – ja pienempää huomioarvoa mediassa. (Itkonen et al. 2008.)

V-tyyliä suorassa lähetyksessä

Avainhenkilöitä huippu-urheilijoiden julkisuuskuvan rakentamisessa ovat urheilusta raportoivat toimittajat. Jyväskylän yliopistossa vastikään tehdyssä tutkimuksessa (Itkonen et al. 2008) on selvitetty urheilutoimittajien suhdetta urheilun julkisuuskuvaan. Tutkimuksessa viitataan urheilutoimittajien työhön kohdistuviin ristiriitaisiin paineisiin. Urheilutoimittajilta odotetaan samanaikaisesti sekä objektiivisuutta, kriittisyyttä, kansallismielisyyttä, urheilun ja joukkueiden puolustamista että fanien näkökulman edustamista. Työn ristiriitoihin lukeutu-

vat myös monet suurelle yleisölle tuntemattomat säännöt ja periaatteet, joiden asettamien ehtojen varassa urheilutoimittajat joutuvat toimimaan. Tällaisia ovat esimerkiksi tv-yhtiöiden vaatimukset haastatella mäkihyppääjiä heti hyppysuorituksen jälkeen. *Kuningaskotkassa* kuvataan tapausta, jossa Ylen tv-haastattelijan Riku Riihilahden epäkiitollisena tehtävänä oli haastatella Janne Ahosta suorassa lähetyksessä heti pieleen menneen suorituksen jälkeen. Harmistunut Ahonen ei suostunut kommentoimaan vaikutelmiaan Riihilahdelle yksitavuisia murahduksia kummemmin. Haastattelun kerrotaan synnyttäneen tv-yleisön keskuudessa voimakasta suuttumusta. Ylen puhelinpalaute ruuhkautui ja Riihilahden sähköpostiin tulvi yli tuhat kiukkuista sähköpostiviestiä. Jopa presidentti Halosen kerrotaan ripittäneen toimittajaa siitä, että urheilijalle ei annettu aikaa toipua pettymyksestä ja koota itseään.

Toinen ikävä tapaus Riihilahden komennuksella sattui, kun Ahonen kommentoi kehnoa sijoitustaan suorassa lähetyksessä v-sanoilla ryydittäen. Opetushallituksen pääjohtaja nuhteli Ahosta julkisesti ja kehotti hakemaan pettymykselleen muita purkautumisreittejä kuin kiroilun suorassa tv-lähetyksessä. *Kuningaskotkassa* Ahosen kielenkäyttöön suhtaudutaan ymmärtäväisesti. ”Jos suomalaista, syvästi pettynyttä ja itsensä tiukille laittanutta miestä oikein opetushallituksen suulla kehoitetaan hakemaan pettymykselle vaihtoehtoja purkautumisreittiä, niin mikähän se mahtaisi olla?” kirjassa kysytään. Jos mäkihyppy näyttäytyy kirjan perusteella perin maskuliinisenä projektina, sitä tuntuu olevan myös urheilusta raportoiminen.

Jyväskyläläisten liikuntatieteilijöiden tekemässä tutkimuksessa (Itkonen et al. 2008, 71) todetaan urheilumedian olevan edelleen vankasti miesten hallinnoimaa kulttuuria. Tutkimukseen vastanneista toimittajista ainoastaan 11 prosenttia on naisia. Tämä vastaa tutkijoiden mukaan myös Urheilutoimittajain liiton jäsenistön sukupuolijakaumaa. Sen lisäksi, että valtaosa urheilutoimittajista on miehiä, kansallisessa mediassa korostuu miesten lajien seuranta. Tutkimukseen vastanneiden urheilutoimittajien näkökulmasta kiinnostavimmiksi nimettyjen lajien, jääkiekon ja jalkapallon, seurannassa keskitytään lähes kokonaan miesurheiluun. Naisurheilun osuus jää marginaaliseksi, kun urheilumedia keskittyy maskuliinisen urheilusankaruuden rakentamiseen, tutkijat toteavat.

Maskuliinisen urheilusankaruuden rakentamisen projekti näkyy myös tutkimuksen tuloksissa. Tutkimuksen mukaan urheilutoimittajat näkevät urheilun eriytyneen yhtäältä ammattimaiseen huippu-urheiluun ja toisaalta kuntoliikuntaan sekä lasten ja nuorten urheiluun. Huippu-urheilu nähdään osaksi kansainvälistä viihdeteollisuutta, jota markkinat säätelevät, kun taas lapsi- ja nuorisourheilun urheilutoimittajat mieltävät kasvatusinstituutioksi. Lapset ja nuoret eivät ole urheilumedian kannalta kiinnostavia, vaan lasten ja nuorten urheilun paikka mediassa on siellä, missä käsitellään kasvatuskysymyksiä.

Olisi kiinnostavaa kuulla urheilutoimittajien näkemyksiä myös siitä, miten markkinavetoinen viihdeteollisuus ja kasvatuskysymykset käytännössä erotetaan

toisistaan. Miten nuorisourheilun kasvatukselliset periaatteet ja toistuvat uutiset miesurheilijoiden juopottelusessioista sopivat yhteen? Miten erotetaan toisistaan nuorten jääkiekkomaajoukkue ja ympäröivä grillijonossa toikkaroiva nuorten jääkiekkomaajoukkuevalmentaja?

Kansallisista lähtökohdista käytyyn keskusteluun huippu-urheilun, alkoholin ja median suhteista saataneen jatkossa kansainvälistä perspektiiviä. Janne Ahosesta kertova *Kuningaskotka* käy lehtitietojen mukaan hyvin kaupaksi myös Saksassa.

FM Laura Saarenmaa viimeistelee Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella väitöskirjaa suomalaisen julkisjournalismin kehitysvaiheista.

VIITTEET

- 1 Ahosen ja kumppaneiden alkoholinkäyttöä koskevat julkitulot nimettiin useissa lehtikirjoituksissa 'tunnustuksiksi'. Olen toisaalla (Saarenmaa 2005; Saarenmaa 2007; Kujansivu ja Saarenmaa 2007) käsitellyt median tapaa nimetä julkisuuteen tuotettuja puheenvuoroja "tunnustuksiksi" ja kiinnittää puheteot samalla tiettyihin merkitysulottuvuuksiin. Tunnustuksen merkitysulottuvuudet viittaavat yksilön psykiseen kriisitilanteeseen sekä yksilön ja yhteisön välisten ristiriitojen synnyttämiin paineisiin. Samalla tunnustetut teot alkavat näyttäytyä sinänsä ymmärrettävinä. Olen kiinnittänyt huomiota myös siihen, että tunnustaminen mediassa tarkoittaa miesten ja naisten kohdalla eri asioita.
- 2 Kirjassa kerrotaan, että Ahonen pahoinpideltiin sairaalakuuntoon kapakkareissulla Lahdessa vuonna 2005. Tapauksen tultua julkisuuteen kerrotaan "kansainvälisen moottoripyöräjärjestön" edustajan ottaneen yhteyttä Ahoseen ja tarjonneen apua kostotoimissa.
- 3 Miestutkijat viittaavat R.W. Connellin (1995) hegemonisen maskuliinisuuden käsitteellä mieheyteen liitettyihin ihanteisiin ja ideaaleihin. Hegemonisen maskuliinisuuden käsitteellä on pyritty avaamaan valkoisten, keskiluokkaisten heteromiesten kulttuurisia ja yhteiskunnallisia valta-asemia suhteessa naisiin ja toisiin miehiin.
- 4 Jorma K. Virtasen kirjoittaman henkilöhaastattelun kärkenä oli Virran vakava sairaus, mutta sairauden varjolla käsiteltiin myös laulajan suhdetta alkoholiin ja laulajauran traagisiin loppuvaiheisiin. Hymy 10/1966, 10, 26–27, 28–29.
- 5 (Ei kirjoittajaa): Siipensä katkaissut mäkikotka: urani päättyi viinapulloon Hymy 3/1969, 81, 82–83, 84–85.
- 6 Jorma K. Virtanen (kirj.): "Turha tällaisille kuoleville jätkille on enää apurahoja antaa" Hymy 1/1967, 30–31, 33, 34–35.

LÄHTEET

- Aho, Marko (2003). Iskelmäkuninkaan tuho. Suomi-iskelmän sortuvat tähdet ja myyttinen sankaruus. Helsinki: SKS.
- Connell, R. W. (1995). Masculinities. Berkeley: University of California Press.
- Heinonen, Harri & Godenhjelm, Petri (2000). Ohranjyvä silmässä. Suomalaiset urheiluyhteisöt ja alkoholi. Jyväskylä: Liikunnan sosiaalitieteiden laitos.
- Jokinen, Arto (2000). Panssaroitu maskuliinisuus. Mies, väkivalta ja kulttuuri. Tampere: Tampere University Press.

- Itkonen, Hannu; Ilmanen, Kalervo; Matilainen, Pertti & Jaskari, Liina (2008). Media urheilun tulkkina ja tekijänä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Liikuntatieteiden laitos.
- Koivunen, Anu (2003). Performative Histories, Foundational Fictions. Gender and Sexuality in Niskavuori Films. Helsinki: SKS.
- Kujansivu, Heikki & Saarenmaa, Laura (2007). Tunnustus ja todistus omaelämäkerrallisen esittämisen muotoina. Teoksessa: Kujansivu, Heikki & Saarenmaa, Laura (toim.). Tunnustus ja todistus. Näkökulmia kahteen elämän esittämisen tapaan. Helsinki: Gaudeamus, 7–20.
- Pyykkönen, Teijo & Vasara, Erkki (1999). Viinamäen urheilumiehet. Urheilu ja raittius 1900-luvulla. Impulssi nro. XVI. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisuja.
- Saarenmaa, Laura (2007). Tunnustava sukupuoli: Pamela ja Justine puhemylyssä. Teoksessa: Kujansivu, Heikki & Saarenmaa, Laura (toim.). Tunnustus ja todistus. Näkökulmia kahteen elämän esittämisen tapaan. Helsinki: Gaudeamus, 85–103.
- Saarenmaa, Laura (2005). Käsi sydämellä, povi paljaana. Iltapäivälehtien kansikuvatyttöjen avomieliset tunnustukset. Teoksessa: Nikunen, Kaarina; Paasonen, Susanna & Saarenmaa, Laura (toim.). Jokapäiväinen pornomme. Media, seksuaalisuus ja populaarikulttuuri. Tampere: Vastapaino, 113–135.
- Tiihonen, Arto (1994). Urheilussa kilpailevat maskuliinisuudet. Teoksessa: Sipilä, Jorma & Tiihonen, Arto (toim.). Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan. Tampere: Vastapaino, 229–251.

”Mies” ei ole pronomini – vaikka siltä saattaa näyttää

”Flavio Briatore oli yksi formula 1 -varikon mahtavimmista ja menestyneimmistä miehistä. Mutta sillä ei ole enää merkitystä. *Mies* paljastui huijariksi. *Miestä* ei tarvitse sääliä. Tallipäällikkö, joka todistettavasti manipuloi formula 1 -kisan tuloksen, kuuluu pannaan loppuiäkseen.”¹ (HS 17.9.2009, kursivointi LMR.)

Ote Helsingin Sanomien urheilu-uutisesta on erinomainen esimerkki erikoisesta ilmiöstä, joka näyttää yleistyneen suomalaisessa journalismissa viime vuosina: mies-sanaa käytetään tämän tästä hän-pronominin, henkilön nimen tai toimija-luonnehdinnan, esimerkiksi ammattinimikkeen, sijaan.

Nainen-sanan yhteydessä vastaavaa tapahtuu erittäin harvoin.² Väitän, että journalistit korostavat ja tukevat miesten toimijuutta tällä ehkä tiedostamattomallakin keinolla. Väitän myös, että mies-sanan pronominaalista käyttöä tapaa erittäin usein asiayhteyksissä, joissa toimijan sukupuolella ei sinänsä olisi merkitystä toiminnan laadun ja toiminnasta kertomisen kannalta. Ilmiö on suomalaisen nykykulttuurin sukupuolittavien käytäntöjen kannalta tärkeä – etenkin ilmeisen huomaamattomuutensa ja luonnollistumisensa vuoksi.

Tarkastelen seuraavassa mies-sanan pronominaalista käyttöä esimerkkiaineistonani elo-marraskuussa 2009 Helsingin Sanomissa julkaistuja urheilu-, kulttuuri- ja kotimaanosaston uutisia sekä henkilöjuttuja ja muistokirjoituksia.³ Usutan luki-joita mies-sanan toisteisen käytön tarkkailuun myös muissa medioissa, sillä todistusaineistoa löytyy helposti. Olen valinnut Helsingin Sanomat tarkasteluni kohteeksi sen journalistisen valta-aseman ja vaikuttavuuden vuoksi: pronominaalinen mies-sanan toistelu Helsingin Sanomien sivuilla voi legitimoida käytäntöä journalismissa laajemminkin.

Sukupuolentutkimuksen lähtökohtiin on jo pitkään kuulunut ajatus kielenkäytön olennaisesta merkityksestä sukupuolten sosiokulttuurisessa muotoutumisessa. Suomen kieltä on tavattu pitää suhteellisen sukupuolineutraalina, sillä yksi kielen erityispiirteistä on kolmannen persoonan hän-pronominin suvuttomuus: sillä ei ole feminiini- ja maskuliinimuotoa.

Jokinen 2010) painottavasta urheilujournalismista populaarikulttuuria käsittelevän viihdejournalismin kautta myös uutisjournalismiin. Mies-sanan runsas pronominaalinen ja affirmatiivinen viljely on ollut jo pidempään tuttua television ja radion urheiluselostuksista ja -kommentaaareista. Mies on laukonut maaleja, ollut oikeassa tai väärässä paikassa kentällä tai ostettu kalliilla joukkueesta toiseen. Nyt näyttää siltä, että käytäntö on asettunut myös painettuun journalismiin. Urheiluteksteissä tyypillisiä ovat seuraavanlaiset ilmaisu:

”Kilpaileminen on aina hauskaa. Sitä vain alkaa vaatia itseltään liikaa, vaikka pitäisi nauttia siitä, että pystyy taas kilpailemaan”, mies naurahtaa.

--

”Lähdin juoksemaan, koska oli oman seuran juhlakisat. En asettanut mitään aikatavoitetta. On tietysti aina mukava juosta ja voittaa”, Lahtio sanoo. Miehen seuraava etappi on ensi viikonlopun Suomi–Ruotsi-maastelu. (HS 26.8.)

Helsingin Kisaveikkojen 100-vuotisjuhlien tiimoilta tehty juttu kertoo vakavasta sairaudesta toipuneesta kuulantyohtajasta Conny Karlssonista ja mainitsee ohimennen myös edelleen aktiivisesti urheilevan Mikko Lahtion osallistumisesta juhlakisoihin. Kummankin yhteydessä käytetään mies-sanaa pronominin paikalla ja Lahtion tapauksessa kirjoittaja pääsee sen avulla myös possessiivisuffiksin, eli omistusliitteen, käytöstä. Sen sijaan, että jutussa lukisi ”Hänen seuraava etappinsa”, on tekstiin valikoitunut ”miehen seuraava etappi”. Mies-sanan toistolla on vahvistava, tukeva ja hyväksyvä merkitys. Sukupuolentutkijana luen miehen pronominaalista käyttöä tässä yhteydessä keinoksi, jolla ehkä tiedostamatta painotetaan sitä, että sairaus tai vähemmän vakavaan kisaamiseen osallistuminen ei tee urheilijan henkilökuvulle haittaa. Urheilun kilpailullisuuden kontekstissa tämä on kiinnostava eettinen kannanotto, mutta ei edellytä sukupuolen painottamista.

Kuten aiemmin totesin, urheilujournalismi ei ole ainoa alue, jolla ’mies’ kukoistaa affirmatiivisena uuspronomininä. Ilmiö on juurtunut myös kulttuurijournalismin teksteihin. Helsingin Sanomat vahvistaa esiteltyjen miestoimijoiden sukupuolta, ovatpa nämä sitten kirjallisuuden, filosofian tai kuvajournalismin edustajia. Esimerkiksi Paavo Haavikon elämäkertaa valottava teksti on alaotsikoitu: ”Paavo Haavikon kohutusta elämäkerrasta käy ilmi, että myyttisen ulkokuorensa takana mies suri jatkuvasti puolisonsa kuolemaa.” (HS 27.9.) Haavikon ja Tuomas Anhavan kohtalokkaasta riidasta kerrottaessa loppukaneetti kuuluu: ”Miehet eivät puhuneet enää koskaan.” Kirjoittaja olisi vallan mainiosti voinut käyttää myös he-pronominia, koska lukijoille lienee selvää, mitä sukupuolta Haavikko ja Anhava edustavat. Nyt tekstiin on kuitenkin valikoitunut ratkaisu, joka painottaa Haavikon ja Anhavan sukupuolta, ja ainakin minussa lukijana heräsi ihmetys, onko mykkäkoulussa jotain erityisen miehistä.

Pronominaalinen mies näyttää tarttuneen myös joidenkin kirjailijoiden tyyliin. Helsingin Sanomiin uudesta Koljatti-kirjasta haastateltu Jari Tervo toteaa päämi-

nisteri Vanhasesta: "Mies vaikuttaa käräjäherkältä, enkä tiedä hänen kirjallisesta sivistyksestään." (HS 4.9.) Olisiko Tervo vastannut vaikkapa presidentti Halosesta "Nainen vaikuttaa käräjäherkältä"? Mies-sanan pronominaaliselle käytölle Tervon puheessa on monia tulkintamahdollisuuksia. Yksi on se, että Tervo ilmeisestä kriittisyydestään huolimatta rakentaa "miehellä" jonkinlaista homososiaalista silttaa, miessidosta, itsensä ja pääministerin välille. Tai ehkä hän toistaa median tapaa tuoda esiin sitä, että Vanhanenkin on paitsi pääministeri, myös ihminen – jolloin kyseessä on geneerinen mies-sanan käyttö. Ajatuskoe, jossa Vanhasen paikalle asetettaisiin Halonen, tuo kuitenkin esiin naisen-sanan outouden pronominaalisessa käytössä. Sitä ei ylipäänsä näe vastaavassa yhteydessä Helsingin Sanomien sivuilla. Syksyn 2009 aikana minun lukijansilmiini ei ole osunut yhtäkään tapausta.

Filosofi Pekka Himasenkin mieheydestä muistutetaan hänen "henkisen kukoistuksen käsikirjoitus"-hankettaan tarkastelevan uutisen yhteydessä olevassa kommenttitekstissä. Himasen asemaa ja käsikirjoituksen virallista toimeksiantoa selvästi ironisoiva kommentti päättyy toimittajan hirtehiseen ja itserefleksiiviseenkin toteamukseen:

"On varma, että moni kolumnisti pystyy tälläkin kertaa irvailemaan itselleen sievoiset kirjoittajapalkkiot. Mutta hei, ei vaivuta heti alarekisteriin, vaan annetaan miehen ensin kirjoittaa pelastusohjelmansa." (HS 2.9.)

Olisiko teksti menettänyt tehoaan, jos miehen tilalla olisi ollut sukupuolineutraali "hän"? Täytyykö miessukupuoli mainita erikseen uutiskontekstissa, jossa Rosa Liksomia lukuun ottamatta kaikki muut nimeltä mainitut henkilöt, edustavatpa nämä sitten valtiovaltaa tai taidetta, historiaa tai nykypäivää, ovat miehiä? Ratkaisu on tuskin tietoinen, mutta sukupuolentutkijassa juuri tämä mahdollinen tiedostamattomuus herättää kysymyksiä.

Mies-sanan käyttö on henkilöprofiilijuttujen otsikoinnissa toistuvaa, etenkin rakenteella "Mies, joka..." (esim. "Mies, joka viipaloi taloja", HS 28.10.; "Mies, joka optimoi salit täyteen", HS 31.10.) Myös hän-pronominin korvaamista "miehellä" esiintyy otsikoissa. Sen sijaan, että toimittaja kirjoittaisi: "Red Piano on Elton Johnin viihdyttävien show vuosiin", tai "Elton Johnin Red Piano on hänen viihdyttävien showsa", muodoksi valikoituu: "Elton Johnin Red Piano on miehen viihdyttävien show vuosiin." (HS-verkkolehti 11.10.) Elton Johnin, populaarikulttuurin valtavirusta tunnetun artistin, sukupuoli on jo lukijoiden tiedossa. Sukupuoli käy kertaalleen ilmi myös poptähden nimestä. Se ei myöskään välttämättä ole tekijä shown viihdyttävyydessä. Miksi siis vahvistaa sitä ikään kuin kaksinkertaisella esiin kirjoittamisella? Itse asiassa mieheyden korostaminen on kiinnostavaa, kun kirjoitetaan juuri Elton Johnista, jo pitkään avoimesti homona esiintyneestä, glitterillä camp-tietoisesti koreilevasta artistista. On mahdollista, että Elton Johnin korostettu "miehistäminen" oikeuttaa innostumista homotähden suorituksesta.

”Mies” yltää myös nekrologeihin tavalla, jolla ”naista” ei näe käytettävän. Näin tapahtuu esimerkiksi valokuvaaja Jukka Uotilan muistokirjoituksessa:

”Uotila kokeili parina kesänä myös puisto- tai torikuvaaajan työtä. Kamera kulki vapaallakin usein miehen matkassa.

--

Tulevaisuuden haaveet ja uudet valokuvaukseen liittyvät suunnitelmat eivät pystyneet pelastamaan miestä nopeasti etenevältä masennukselta.” (HS 28.10.)

Tässä esimerkissä pronominaalinen mies-sanon käyttö kytkeytyy juuri kriisiin: sairauteen ja kuolemaan. Miestoimijuutta vahvistetaan näin jopa kuoleman jälkeen.

Talouselämän miestoimijoita esiintyy edelleen mediassa taajemmin kuin naisia. Niinpä tuntuu tarpeettomalta vielä korostaa heidän mieheyttään esimerkiksi seuraavaan tapaan: ”Ruotsin pääministerin Fredrik Reinfeldtin olemuksesta paistaa, että finanssikriisi ja vaikeat ilmastoneuvottelut syövät miestä.” (HS 30.8.) Kyseessä on myös sanonta, jolle ei löydy sukupuolisymmetristä vastinetta – vai onko kuultu missään yhteydessä, että mikään seikka söisi naista?

Epäsymmetrinen valta-asetelma miesten ja naisten välillä on evankelisluterilaisen kirkon piirissä tunnettu tosiseikka. Niinpä piispojen valinta on edelleen mitä suurimmassa määrin sukupuolikysymys. Silti ”mies” pronominaalisessa käytössä tuntuu uutistekstissä pikemminkin luonnollistavan sukupuolijärjestystä kuin kyseenalaistavan sitä:

”Helsingin piispan Eero Huovisen, 65, eroilmoitus tuntuu yllättäneen hiippakunnan, ja hänen seuraajakuvioidensa rakentelu on alkutekijöissään. Miehen uumoiltiin jatkavan vuoteen 2014, jolloin hän täyttää 70 vuotta eikä voi jatkaa piispana pitempään.” (HS 17.11.)

Mies-sana vaikuttaa myös vahvistavan käsitystä Huovisen vahvasta toimijuudesta. Saman kirjoittajan uutisoidessa Porvoon hiippakunnan piispanvalintaa ”mies” toistuu tekstissä naispappeutta vastustavan Henrik Perretin kantojen esilletuomisen yhteydessä:

”Mies itse kertoo etsivänsä virkakysymyksessä kompromissia, joka tyydyttäisi kaikkia osapuolia.

Jopa Perret’n ehdokkuuden perään on kysely: miten mies voi olla ehdolla, kun hän ei voisi hoitaa piispan kaikkia velvollisuuksia.” (HS 2.9.)

Mieheyden painokas esilläpito tuntuu tässäkin yhteydessä miestoimijuutta vahvistavalta sen sijaan, että media tarkastelisi kriittisesti mies–nais-valtaepätasapainoa myös omassa kielenkäytössään.

Sukupuolten välisten valtasuhteiden tilaa saattaisi pyrkiä kyseenalaistamaan otsikko ”Yhden miehen valtakeskittymä” (HS 18.11.), jota käytettiin Kiasman johtajan Berndt Arellin erohaastatteluun liittyvässä kommentissa. Samassa yhteydessä

mieheyteen kuitenkin liitetään myös kosolti positiivisia piirteitä: museobyrokratian kerrotaan käyneen ”idearikkaalle miehelle ajan mittaan turhauttavaksi”, ja painokkaana loppukaneettina kuvataan, kuinka Arell on ollut ”sopiva mies” ravistelemaan Opetusministeriön toimeksiannosta taidemaailman kuvioita.

Mies-sanan toistelemisen siis elää ja toimii valtavirtajournalismin kentillä huomaamatonta hyväksyntää tuottavana kielellisenä käytäntönä. Tarkoitukseni ei ole ollut esittää, ettei mieheydestä pitäisi puhua, vaan pikemminkin tehdä näkyväksi journalismin kieleen juurtunutta epäsymmetristä sukupuolen merkitsemistä. ”Miehen” pronominaalinen käyttö kääntää päälaelleen sen suomen kieleen aiemmin liittyneen piirteen, että sukupuoli hahmotettaisiin relevantimmaksi piirteeksi naisessa kuin miehessä (Karppinen & Engelberg 2007). Tämä tapahtuu tavalla, joka tuottaa kielen käyttöön vain lisää sukupuolten välistä epätasapainoa. En todellakaan ehdota journalismiin ”korjaavaa” elettä, jossa nainen-sanaa alettaisiin viljellä vastaavalla tavalla. Sen sijaan voisi olla suotavaa, että journalistit pohtisivat entistä tarkemmin, millaisia ilmaisumahdollisuuksia tarjoaa kieli, jossa sukupuolta ei jatkuvasti tarvitse tuoda esiin.

FT, dosentti Leena-Maija Rossi toimii Helsingin yliopistossa sukupuolentutkimuksen yliopistonlehtorina. Hän on taiteen ja mediakulttuurin tutkija, joka on julkaissut muun muassa televisiomainontaa analysoivan teoksen *Heterotehdas* (2003, 2. p. 2005).

VIITTEET

- 1 Kyseinen HS:n juttu on kiinnostavan ristiriitainen myös muiden mieheyteen liittyvien kysymysten suhteen. Kirjoittaja kuvaili Briatoren käyttäytymisen ongelmia yhtäältä suhtautumalla machouteen kriittisesti, toisaalta esittämällä homouden vanhakantaisesti ongelmallisena: ”Myös hänen vastahyökkäyksiensä tyyli, kuten vihjailu, että Piquet on homo, oli jopa Briatoren mittarilla harvinaisen paljon vyörajan alapuolella.” Seksuaalisuuden esittämistä kriittisesti tarkkailevana tutkijana toivon, että asia olisi esitetty vaikkapa näin: ”Briatoren vihjailut Piquetin oletetusta homoudesta ovat nekin vanhakantaisia.” 2000-luvulla myös urheilujournalismilta voi odottaa havahtumista siihen, että homous ei ole ongelma, mutta sen käyttäminen leimana on.
- 2 Kävin vertailun vuoksi läpi naistenlehtitekstejä Anna-lehdestä. Neljän numeron lukeminen tuotti vain yhden löydöksen, jossa nainen-sanaa käytetään vastaavalla tavalla. A-klinikan naisasiakkaita käsittelevässä artikkelissa ”nainen istuu pian yksin ratapenkillä” ja ”Armi hihkaisee, kuinka hehkeältä nainen näyttääkään” (Anna 4.12.2008.) Tässä tekstissä nainen-sanaa käytettiin paljolti anonymisoimaan jutussa esiintyviä henkilöitä.
- 3 Aineisto ei ole systemaattinen, vaan poiminnollani pyrin todistamaan ilmiön olemassaolon ja osoittamaan, että pronominaalista käyttöä esiintyy journalismin eri aihealueilla.

LÄHTEET

- Engelberg, Mila & Karppinen, Kaisa (2007). "Aloite suomen kielen lautakunnalle 2.5.2007."
Painamaton lähde.
- Engelberg, Mila (2010). Kielten sukupuolet. Teoksessa: Saresma, Tuija; Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.). Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arto (2010). Kriittinen mies- ja maskuliinisuustutkimus. Teoksessa: Saresma, Tuija; Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.). Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino.
- Tainio, Liisa (2001). Puhuvan naisen paikka. Sukupuoli kulttuurisena kategoriana ja käytäntönä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

AINEISTO

- Anna 4.12.2008. Halmekoski, Tuija: "Retkellä selvään elämään."
- HS 26.8.2009. Peutere, Pietari: "Lopettanut Conny Karlsson palasi ringiin pitääkseen hauskaa."
- HS 30.8.2009. Koponen, Kalle: "Finanssikriisi ja ilmastoneuvottelut vetivät Reinfeldtin vakavaksi."
- HS 2.9.2009. Luukka, Teemu: "Valtion virallinen viisas."
- HS 2.9.2009. Tukkimäki, Paavo: "Porvoon hiippakunta valitsee tänään uutta piispaa."
- HS 4.9.2009. Mäkinen, Esa: "Tervo teillaa pääministeri Lahnasen."
- HS 17.9.2009. Päätaalo, Juha: "Viimeisen machon mahalasku."
- HS 27.9.2009. Mäkinen, Esa: "Muusan kuolema ruhjoi runoilijan."
- HS verkkolehti 11.10.2009. Talvio, Otto: "Elton Johnin Red Piano on miehen viihdyttävien show vuosien." <http://www.hs.fi/kulttuuri/artikkeli/Elton+Johnin+Red+Piano+on+miehen+viihdyttavi+n+show+vuosiin/1135249951868> (luettu 27.11.2009).
- HS 28.10.2009. Uimonen, Anu: "Valokuvataiteilija tunsu kuvajournalismin."
- HS 17.11.2009. Tukkimäki, Paavo: "Huovisen eroilmoitus yllätti hiippakunnan."
- HS 18.11.2009. Saarikoski, Saska: "Pieni piiri päättää."
- HS 18.11.2009. Saarikoski, Saska: "Yhden miehen valtakeskittymä."

Journalismin kirjat ja artikkelit 2009

Luetteloon on pyritty keräämään tärkeimmät suomalaisten kirjoittamat, vuonna 2009 ilmestyneet, journalismia ja toimittajan ammattia käsittelevät kirjat ja artikkelit. Artikkeleista on otettu mukaan yli kolmisivuiset. Luettelon pituutta on rajoitettu jättämällä pois Media & viestintä- ja Suomen Lehdistö -lehdissä ilmestyneet artikkelit.

Eija Poteri
Informaatikko, Nordicom

KIRJAT

- Drake, Merja & Haasio, Ari & Jääskeläinen, Miisa: Valtamedian kainalossa: Online-journalismin parhaat käytännöt -hankkeen loppuraportti. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 106 s. (Haaga-Helien julkaisusarja, 2009, 3.) Myös verkkojulkaisuna.
- Jaatinen, Olli (toim.): Ikiliikkuja: sanomalehti Länsi-Savo 125 vuotta. Mikkeli: Länsi-Savo, 179 s.
- Koikkalainen, Katja: Talousjournalismin tiennäyttäjät Venäjällä: kansainväliset vaikutteet ja paikalliset erityispiirteet Kommersant- ja Vedomosti-sanomalehdissä. Tampere: Tampere University Press, 379 s. Väitöskirja. Myös verkkojulkaisuna.
- Kotilainen, Sirkku (toim.): Suhteissa mediaan. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 247 s. (Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja, 99.) – Artikkelien kirjoittajia ovat seuraavat: Sinikka Sassi, Jaana Hujanen, Iiris Ruoho, Kaarina Nikunen, Irma Hirsjärvi, Risto Niemi-Pynttäri, Anu Mustonen, Kirsi Pohjola, Reijo Kupiainen, Sara Sintonen, Juha Oravala & Jukka Sihvonen.
- Kunelius, Risto; Noppari, Elina & Reunanen, Esa: Media vallan verkoissa. Tampere: Tampereen yliopisto, journalismin tutkimusyksikkö, 476 s. (Tiedotusopin laitoksen julkaisuja, Sarja A 112.) Myös verkkojulkaisuna.
- Lassila-Merisalo, Maria: Faktan ja fiktion rajamailla: kaunokirjallisen journalismin poetiikka suomalaisissa aikakauslehdissä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 238 s. (Jyväskylä studies in humanities, 113.) Väitöskirja. Myös verkkojulkaisuna.
- Lindblom, Tomi: Uuden median murros Alma Mediassa, Sanoma osakeyhtiössä ja Yleisradiossa 1994–2004. Helsinki, Helsingin yliopisto, viestinnän laitos, 278 s. (Viestinnän julkaisuja, 16.) Väitöskirja. Myös verkkojulkaisuna.
- Lintula, Anni & Valkama, Meri: Nuoren toimittajan eloonjäämisopas. Helsinki: Ajatus Kirjat, 290 s.
- Manninen, Ohto & Salokangas, Raimo: Eljas Erkko, vaikenematon valtiomahti. Helsinki: WSOY, 749 s.
- Matikainen, Janne: Sosiaalisen ja perinteisen median rajalla. Helsinki: Helsingin yliopisto, Viestinnän tutkimuskeskus CRC, 133 s. (Viestinnän laitoksen tutkimusraportteja, 2009, 3.) Myös verkkojulkaisuna.
- Mattlar, Markus: Protesti, vitsi vai äärioikeiston nousu: Tony Halmeen vaalivoitto ja radikaali oikeistopopulismi suomalaisessa politiikan journalismissa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, viestintätieteiden laitos, 159 s. Painamaton lisensiaatintyö. Verkkojulkaisu.
- Mäenpää, Jenni & Männistö, Anssi: Kun kaikki videoivat kaikkea: liikkuva kuva sanomalehden sivuilla. Tampere: Tampereen yliopisto, Journalismin tutkimusyksikkö, 118 s. (Tiedotusopin laitoksen julkaisuja, Sarja B 53.)
- Nylund, Mats: Makten över journalistiken: intervju, redigering och berättande i tv-nyheter. Helsingfors: Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet, 128 s. (SSKH meddelanden, 73.)

- Pernaa, Ville: Uutisista, hyvää iltaa: Ylen tv-uutiset ja yhteiskunta 1959–2009. Helsinki: Karttakeskus, 425 s.
- Pernaa, Ville; Niemi, Mari K. & Pitkänen, Ville (toim.): Poliitiikan journalismin tila Suomessa. Turku: Kirja-Aurora, 258 s. Myös verkkojulkaisuna. – Artikkelien kirjoittajat ovat seuraavat: Ville Pernaa, Mari K. Niemi, Erkkä Railo, Laura Berg, Ville Pitkänen.
- Pulkkinen, Hannu: Näin näin: kirjoituksia journalismista. Helsinki: Suomen lehdistö, 160 s. (Kolumneja.)
- Raittila, Pentti; Haara, Paula; Kangasluoma, Laura; Koljonen, Kari; Kumpu, Ville & Välvirronen, Jari: Kauhajoen koulusurmat mediassa. Tampere: Tampereen yliopisto, journalismin tutkimusyksikkö, 141 s. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja, Sarja A 111.) Myös verkkojulkaisuna.
- Rantanen, Terhi: When news was new. Malden (Mass.): Wiley-Blackwell, 154 s.
- Salovaara-Moring, Inka (toim.): Manufacturing Europe: spaces of democracy, diversity and communication. Göteborg: Nordicom, 256 s. – Artikkelien kirjoittajat ovat mm.: Hannu Nieminen, Tuomo Mörä, Inka Salovaara-Moring, Charles Husband & Tom Moring, Yonca Ermutlu, Epp Lauk & Valeria Jakobson ja Camilla Haavisto.
- Torkkola, Sinikka & Ruoho, Iiris: Tilauksessa naispäätoimittaja? Nais- ja miespäälliköiden näkemykset ja kokemukset sukupuolen vaikutuksesta uraan. Tampere: Tampereen yliopisto, Journalismin tutkimusyksikkö, 62 s. (Tiedotusopin laitoksen julkaisuja, Sarja B 52.) Myös verkkojulkaisuna ja englanninkielisenä.
- Uimonen, Risto: Median mahti: kuinka journalistit käyttävät valtaa ja pakottavat maan mahtavia eroamaan. Helsinki: WSOY, 320 s.
- Virta, Reijo: Mistä ne kaiken tietää? Kouvola Sanomat 100 vuotta. Kouvola: Sanoma lehtimedia, 300 s.
- Vuorio, Kaija: Sanoma, lähettäjä, kulttuuri: lehdistöhistorian tutkimustraditiot Suomessa ja median rakennemuutos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 107 s. (Jyväskylä studies in humanities, ISSN 1459-4323 ; 125.) Väitöskirja. Myös verkkojulkaisuna.
- Välvirronen, Esa (toim.): Journalismi murroksessa. Helsinki: Gaudeamus, 311 s. – Artikkelien kirjoittajat ovat seuraavat: Esa Välvirronen, Juha Herkman, Jenni Mäenpää & Janne Seppänen, Ari Heinonen & David Domingo, Merja Helle, Jaana Hujanen, Maija Töyry, Erja Kolari, Laura Juntunen, Mervi Pantti, Leena Mäkipää & Tuomo Mörä, Jari Välvirronen & Risto Kunelius ja Mats Nylund.
- Ylä-Liedenpohja, Jouko: Mätäkuun markkinat: uusjournalismi taloustieteilijän näkökulmasta: pamfletti. Helsinki: Lillett-kustannus, 164 s.

ARTIKKELIT

- Helminen, Katri: Hullun lehmän tauti Helsingin Sanomissa. Suomen eläinlääkärelehti 115 (6), ss. 362–366.
- Hovden, Jan Erik; Bjørnsen, Gunn; Ottosen, Rune; Zilliacus-Tikkanen, Henrika & Schultz, Ida: The Nordic journalists of tomorrow: an exploration of first year journalism students in Denmark, Finland, Norway and Sweden. *Nordicom review* 30(1), ss. 149–165. Myös verkkojulkaisuna.
- Hujanen, Jaana: Informing, entertaining, empowering: Finnish press journalists' (re)negotiation of their tasks. *Journalism practice* 3(1), ss. 30–45.
- Isotalus, Pekka: Agreement and disagreement in focus : a cultural perspective on televised election debates. Teoksessa: *Speech culture in Finland / Richard Wilkins & Pekka Isotalus (toim.)*. Lanham: University Press of America, ss. 191–208.
- Isotalus, Pekka: Gender and interface agents in the on-line news. *Communications – the European journal of communication research* 34(1), ss. 39–53.
- Itkonen, Helena: Media, terveydenhuolto ja etiikka. Teoksessa: *Aikamoisia arvoja: pohdintoja hoitamisen etiikasta*. Helsinki: Tehy. (Tehyn julkaisusarja 2009, 1.)

- Karjalainen, Sakari: Sosiaalipolitiikka ja julkisuus – ketkä ovat äänessä? *Janus* 17 (4), ss. 368–372.
- Kaskiharju, Eija: Eläkeikä sai keskustelun liikkeelle: Helsingin Sanomien uutisoinnin tarkastelua aktanttimallin avulla. *Gerontologia* 23(2), ss. 105–108.
- Kaukinen, Riikka; Koskimies, Paula; Mustonen, Esa & Ohisalo, Maria: Eläketaistelun tuoksinassa: diskurssianalyysi Helsingin Sanomien pääkirjoituksista eläkeikäkiistassa keväällä 2009. *Yhteiskuntapolitiikka*–YP 74(5), s. 560–565.
- Kivikuru, Ullamaija: Popular magazine and responsive news journalism: is there space for both? Teoksessa: *After the Tsunami: crisis communication in Finland and Sweden* / Ullamaija Kivikuru & Lars Nord (toim.). Göteborg: Nordicom, ss. 149–170.
- Kumpulampi, Kari: Uusi aika saapui Lappiin: legendaarinen lehtikuvaaja Pauli Laalo tallensi kamerallaan lappilaista eksotiikkaa viidellä vuosikymmenellä. *Historia* 5(9), ss. 38–43.
- Kunelius, Risto: Journalism as robust secular drama: reading the future by amplifying the present. *Journalism: theory, practice & criticism* 10(3), ss. 343–346.
- Lauk, Epp: Reflections on changing patterns of journalism in the new EU countries. *Journalism studies* 10(1), ss. 69–84.
- Lehtisalo, Anneli & Maasilta, Mari (toim.): Lähikuva-lehden elokuva- ja televisiokritiikin teemanumero 22(4). – Sisältää artikkelit: Realismi ja journalistisen televisiokritiikin mahdollisuus (Iiris Ruoho); Senegalilainen Karmen kotona ja maailmalla (Mari Maasilta); "Mitä lapsemme oppivat?" Salattujen elämien televisiokritiikki, näennäiskritiikki ja huoli kasvatuksesta (Sari Elfving); Kritiikistä puffiksi: televisioarvostelut Helsingin Sanomien tv-sivuilla 1967–2007 (Heikki Hellman). Lisäksi katsaukset ovat kirjoittaneet: Veijo Hietala, Kimmo Laine & Laura Saarenmaa.
- Lundbom, Pia: Kun pihdit kameraan vaihtuivat: eläinoikeusaktivistien poliittinen tyylin muutos. *Politiikka* 51(2), ss. 107–116.
- Muikku-Werner, Pirkko: Kirja-arvostelujen metaforat ja niiden kohosteisuus. Teoksessa: *Kielen piirteet ja tekstilajit: vaikuttavia valintoja tekstistä toiseen* / Toim. Vesa Heikkinen SKS, Helsinki (Tietolipas 229), ss. 87–114.
- Nylund, Mats: Mega-sporting events and the media in attention economics: national and international press coverage of the IAAF World Championships in Helsinki 2005. *Nordicom review* 30(2), ss. 125–140. Myös verkkojulkaisuna.
- Nylund, Mats & Agnesdotter, Louise: Nyhetens ursprung: idéer, kreativitet och redaktionsmöten på en dagstidning. *Nordicom–Information* 31(1–2), ss. 65–79.
- Palmenfelt, Ulf: Contemporary uses of narrative. *Elore (verkkolehti)* 16(2), ss. 1–12.
- Pantti, Mervi: Wave of compassion: nationalist sentiments and cosmopolitan: sensibilities in the Finnish press coverage of the tsunami disaster. Teoksessa: *After the Tsunami: crisis communication in Finland and Sweden* / Ullamaija Kivikuru & Lars Nord (toim.). Göteborg: Nordicom, ss. 83–105.
- Pietilä, Jyrki: Kuntaliitokset tekevät monista paikallislehdistä kaupunginosalehtiä. *Kuntalehti* 12, ss. 52–59.
- Ridell, Seija: Maankäyttöpeliä uutistilassa: sanomalehti paikallisten kamppailujen julkisena areenana. Teoksessa: *Julkisen tilan poetiikkaa ja politiikkaa: tieteidenvälisiä oitteita vallasta kaupunki-, media- ja virtuaalituloissa.* / Seija Ridell, Päivi Kymäläinen & Timo Nyssönen (toim.) Tampere: Tampere University Press, ss. 240–269.
- Setälä, Vienna: Vastuulliset biokansalaiset ja kenttäasiantuntijat läskikapinassa. *Sosiologia* 46(4), ss. 269–285.
- Sillanpää, Antti: Tarinat ja todellisuus: Georgian ja Venäjän konflikti 2008. *Kylkirauta / Kadettikunta* 3, ss. 28–31.
- Thurman, Neil & Myllylahti, Merja: Taking the paper out of news: a case study of Taloussanommat, Europe's first online-only newspaper. *Journalism studies* 10(5), ss. 691–708.

* . F W 8 3 *

www.uta.fi/jouritutkimus/

www.mediaviestinta.fi

12 €

JOURNALISMIKRITIIKIN VUOSIKIRJA 2010 MEDIA & VIESTINTÄ 1/2010

JOURNALISMIKRITIIKIN VUOSIKIRJASSA 2010 TUTKIJAT, TOIMITAJAT JA MUUT JOURNALISMIN OSALLISET POHTIVAT KRIITTISESTI VIIME VUODEN UUTISTAPAHTUMIA JULKISUUDESSA JA JOURNALISMIN ILMIÖITÄ.

- ▶ Mitä vaalirahakohusta jäi käteen ja mitä yhä piiloon?
- ▶ Kuka Suomessa määrittelee sananvapauden ja lähdesuojan?
- ▶ Mihin suuntaan maahanmuuttokeskustelua pitäisi viedä?
- ▶ Jarruttiko talousjournalismi finanssikriisiä?
- ▶ Säilyttelikö media sikainfluenssalla turhaan?
- ▶ Onko kiinnostavin journalistinen materiaali siirtynyt verkkoon?
- ▶ Miksi miesurheilijoiden töppäykset saavat niin paljon palstatilaa?

Journalismin tutkimusyksikkö